

Amach Kosh Sathika

अमरकोशसटीकः पुस्तक

114/4

३.

॥ श्रीगुरुभ्या नमः ॥ श्रीगुरुभ्या नमः ॥ श्रीसरस्वते नमः ॥
ॐ हरिं शिवं विधातारं तस्य लीलास्तुतान् गुरुन् ॥ नत्वा समस्तप्रसूद-
ये मंगलाय च ॥ १ ॥ पदवाक्यप्रमाणज्ञैः क्षीरस्वाम्यादिस्वरिभिः कृतान्
थान् समालोच्य बालानां मुखबुद्धये ॥ २ ॥ यत्कृतं सूरसिद्धेन नामलिंगा-
शासनं ॥ तत्र सायापदावल्या विवृतिर्वक्ष्यते मया ॥ ३ ॥ यस्य ज्ञानदयासिं-
धोरगाधस्यानघागुणाः ॥ सेव्यतामक्षयो धीराः सहिष्णुतामताय च ॥ ४ ॥ दे-
धीराः विद्वांसः ॥ यस्य गुणाः अनघाः निर्मलाः स देवः ॥ शिष्ये च नृणां यय-
मेष्टास्य च ॥ सेव्यतां आराध्यतां ॥ भुक्तिमुक्तिफलप्राप्तादिस्य च ॥ किंविचि-
ज्ञानं दयावतयोः ॥ सिद्धस्तस्य अगाधस्या विषया लिप्सारदितस्य ॥ किंविध-
अक्षयः क्षयरहितः ॥ स्नाकोयं समुद्रपक्षे षुद्धनीयः ॥ अस्य विलो-
कायः ॥ अक्षयः ॥ १ ॥ समाहृत्येति ॥ समाहृत्यो न्यते कालि संक्षिपेः प्रतिसंस्कृते-

संपूर्णमुच्यते वर्गेनामलिङ्गानुशासनं ॥२॥ अन्यतन्वाणिनिघं दुंतराणि समा
हृत्य एव कृत्या संक्षिप्ये संकुचितैः प्रतिसंस्मृतैः पर्यायपदैर्बर्गे सजातीय
समूहैः प्रधानांगोपांगशब्दसमूहेभ्यः नाम्नां पर्यायाणां स्त्रीपुंनपुंसका
नां अनुशासनं शिक्षासंपूर्णं रूपं पर्यायापरित्यागेन उच्यते ॥३॥ प्रायशो
रूपभेदेन सादृचर्या च कुत्रचित् ॥ स्त्रीपुंनपुंसकं ज्ञेयं तद्विशेषविधेः
कचित् ॥३॥ स्त्रीपुंनपुंसकं प्रायशः प्रायेण रूपभेदेन ज्ञेयं तद्यथा ॥ मनी
षाधिषण्णेति ॥ कुत्रचित् सादृचर्यात् ॥ तद्यथा ॥ तडिटित्सोदमिनीति ॥ क्वचि
त्तेषां लिङ्गानां विशेषविधेर्ज्ञेयं ॥ भेरीस्त्रीदुन्दुभिः पुमानिति ॥ लिङ्गत्रयेभ्यस्तत्त्वं ॥
भेदाख्यानाय न द्वंद्वो नैकशेषो न संकरः ॥ इतो विभिन्नलिङ्गानामनुक्तानां क्र
माद्वेते ॥४॥ अत्र ग्रंथेभिन्नलिङ्गानां पदानामनुक्तानां क्रमाद्वेते ॥ भेदाख्या
नाय न द्वंद्वो न संकरः ॥ एकशेषसमासोऽन्यतः ॥ भेदाख्यानाय लिङ्गांतरज्ञापना

ध्वं हं दः सतः ॥ तच्च यथा ॥ उखा कुंठमित्युक्तं ॥ नतु उखा कुंठे इति ॥ एकत्रोषे यथानव
नभः खं आ वणे नभ इत्युक्तं ॥ नतु खं आवणे च नभसा विति ॥ संकरोपिन कतः ॥ स्तद
स्तोत्रं नुतिस्तुतिः ॥ स्तुतिस्तोत्रं स्तुको नुतिरिति ॥ संकरो नामसा दचरं ॥ भिन्नलिङ्गा
नां नालिङ्गानामनुक्तानां कमादृते भिन्नलिङ्गानामनुवासान् नमेरोऽथ करो
मीति क्रमं विना न करोमीत्यर्थः ॥ ४ ॥ त्रिलिङ्गात्रिधिः भतिपदं ॥ पुनस्तु द्वयोः ॥ रि
निषिद्धलिङ्गं शेषार्थं तन्नायादिन पूर्वभाक् ॥ ५ ॥ त्रिधितिमेतत्त्रिलिङ्गत्रये ज्ञेयं
यथा तदत्रिधितिमिति ॥ द्वयोरित्युक्ते स्त्रीपुंलिङ्गे ज्ञेयं यथारेणु द्वयोरिति ॥ एक
लिङ्गनिषेधेऽत्र वशिष्ठलिङ्गं ज्ञेयं यथा विमानो रस्त्रीति ॥ नुशब्दोऽत्र ते यस्य तत् ॥
त्वं तं न यत्राहः ॥ आदौ यत्प्राक् ॥ अथादि ॥ चपदं पूर्वपदं च भजति ॥ ५ ॥ अथेह स्व
र्चरोऽयं ॥ अथोऽयं ॥ अथिदिशालयः ॥ सुरलोकोऽयं ॥ दिवो देस्त्रियं क्रीडति दि
वुपं ॥ ६ ॥ अथ टीका ॥ आस्रे पुस्वर्यते स्वः ॥ स्वरशब्दोऽप्यतापयो ॥ स्वः सुरवंगम्यते स्वर्गः ॥

गमुल्लस्वपुल्लगतौ॥सुषुअर्जतेवा॥अर्जसर्जने॥नविद्यतेअकमसुरवमत्रेतिन
क॥त्रितीयाचासौद्यौश्चविदिव॥त्रिदशानामालयस्त्रिदशालयः॥सुराणा
लोकःसुरलोकः॥दीव्यंत्यस्यामेतिद्यौः॥द्यौश्चदिवक्रीडाविजिगीषावद
रद्युतिस्तुतिमोदमदस्वप्रकांतिगतिषु॥इमादेकांरांतवकारांतौ॥तृतीयंचवि
तरविष्टयंचत्रिविष्टपं॥६॥मूल॥अमराभिर्जरादेवांस्त्रिदिशाविबुधाःसुराः॥
सुपर्वाणःसुमनसस्त्रिदिवेशादिवौकसः॥७॥टीका॥एतानिस्वर्गनामानि
नम्रियंतइत्यमरा॥७॥प्राणत्यागे॥नविद्यतेजरायेषांतेनिर्जराः॥दिव्यंति
देवाः॥दिवक्रीडादौ॥त्रिदिशापरिमाणंवयोरगेषांतेत्रिदिशाः॥विबुधंतइ
तिविबुधाः॥बुधअवगमने॥सुरंतिसुराः॥सुरऐश्वर्ये॥सुषुराजंतेवा॥राजदी
प्तौ॥भक्त्यादजं॥सुरांतिवा॥रेशदे॥अब्धिजासुरामस्तीतिवा॥सुषुकांचित

फलं रंति दृति वा रादाने सुपु पृषंति गाल यंति सुपर्वाणः ॥ एपा लन परणयोः शो
भनं पर्व आचरंति त एषा मिति वा सुपु मन्यंते सु मनसः ॥ मन ज्ञाने शोभन चित्ता
हा ॥ त्रिदि वस्प ईशा ॥ त्रिदि वेशा ॥ द्यौः ॥ क स्थान मेघांते दिवौ करः ॥ मूल ॥ आदि
तेया दिविषदो लेशा अदिति नंदनः ॥ आदित्या अ भवो स्वप्ना ॥ अमृतं
धसः ॥ अथ टीका ॥ अदि ते रप त्या नि आदितेया ॥ आदित्या अदि विरीदं
ति दि विषदः ॥ षट्क विसरण गत्य वसा दनेषु ॥ लिखं पदा दो ॥ लिखं
लेखने ॥ प्राणिनां शुभा शुभा शुभं लिखंति वा ॥ लिखं अक्षर विन्यासे ॥ अदि
ते पुत्रा अदिति नंदनः ॥ इयं ति अ भवः ॥ रपि स्वर्गो भवंतीति वा ॥ न विद्यते स्वप्नो ये
षांते अ स्वप्नाः ॥ मर्त्या दन्ये अमर्त्या ॥ अमृतं मं धौ येषांते अमृतं धसः ॥ मूल ॥ अदि
मुरवा क्रतु भुजो गी र्वाण दान वारयः ॥ वृंदारका देवता निपुं सिवा देवता स्त्रियां ॥ ॥

टीका॥ बर्हिरग्निर्मुखं येषां ते बर्हिर्मुखवा॥ क्रितौ भुंजंते क्रतुभुजः॥ भुजपालनाभ्यवहार
रयोः॥ गिरं वणंति व्याकुर्वन्ते गीर्वाणः॥ वणकणशब्दे॥ गीर्वाणे येषामिति गीर्वाणः॥
गिरं वणंति वा॥ वणसंभक्तौ॥ दानवा न मरयः॥ दानवारयः॥ शोभनं वंदं येषां ते
वंदारकाः॥ देव एव देवतानि॥ देवताश्च॥ देवनामानि॥ मूलः॥ आदित्यविश्ववस
वस्तुषिताभास्वरानिलाः॥ महाराजिकसाध्याश्च रुद्राश्च आणदेवः॥ २०॥ टीका॥
आदित्याः ते द्वादश अद्वादौ विंदंति विष्णे॥ विशप्रवेशने॥ तेजो द्वा॥ वसंतिव
सवः॥ वसनिवासे॥ तेष्टे॥ तुष्यंति तुषिताः॥ तुषतुष्टे॥ तेषां द्विंशत्॥ आभासंति विभा
स्वराः॥ भासदीप्तौ॥ ते चतुःषष्टिः॥ अनंति॥ अनिलाः॥ अनप्राणने॥ इत्यां न चरंति वा
ते एकोनपंचाशत्॥ महाराजशब्दे येषामिति महाराजिकः॥ षट्त्रिंशदेते॥ साध्यंते
आराध्यंते साध्याः॥ राधसाधसंसिद्धौ॥ ते द्वादश॥ रोदयंति॥ दुष्टान् रजः॥ रुदिरः॥

श्रविमोचने॥ तेयकादश॥ एतानि सप्त द्वादश नामानि॥ अथ मूलं॥ विद्याधरा
 पुरोयष्टरसो गंधर्वकिंनराः॥ पित्राचो मुखकसिद्धो भूतोमी देवयोनयः॥ १२॥ जी
 का॥ मूलिकांजनादिविद्याधारयंति विद्याधराः॥ दुधाब्धधारणयोधरायो॥ ते जीम
 तचाहनुपुष्पदंतादयः॥ अद्भ्यः सनिर्गता अप्सरसः॥ स्वर्गते॥ आयंते मुख्यकाश्चिरिति
 वा॥ आश्रय्यो॥ चर्वणीमुखवाः॥ यक्ष्यंते यक्षाः॥ यक्षप्रजायां॥ ते कुबेरादयः॥ शम्भोरसं
 तइति रक्षांसि॥ रक्षपालने॥ एतानि चरावणादीनि॥ गानधारायंतीति गंधर्वाः॥ ते हाहा
 दूदप्रभतयः॥ किंचिन्नराः किन्नराः॥ ते अश्वमुखवादयः॥ पित्रितममंति पित्राचाः॥ अश
 भोजने॥ तेतामसिचारिणः॥ निधिगुदंतिगुहकाः॥ गुहसंचरणे॥ ते मणीभद्रादयः॥ अ
 शिमासिद्धिरेषामस्तीति सिद्धाः॥ सिध्यंतीति वा॥ ते च विद्यावसुप्रभतयः॥ भवन्ति भूत
 ते बालगदादयः॥ मूलाः॥ असुरादेह्यदेते यदनुजेन्द्रारिदानवाः॥ शुकशिष्यादि

तिसुताः पूर्वदेवाः सुरद्विषः ॥ १२ ॥ टीका ॥ एतानि देवोद्भवनामानि ॥ यज्ञभागात् निरस्यंते
 असुराः ॥ असुक्ष्मेष्टे ॥ सुरेभ्यः अन्ये वा ॥ असुनाराता सष्टावः ॥ दितेः पुत्राः दैत्याः देतेया
 म् ॥ दनोर्जाता दनुजाः ॥ दानवाश्च ॥ इन्द्रस्य अरयः ॥ इन्द्रारयः ॥ शुक्रस्य शिष्याः ॥ शुक्रशि
 ष्याः ॥ शुक्रशिष्याः ॥ दितेः सुता दितिसुताः ॥ पूर्वा निद्रादीन् दिव्यं निविजगीषंते पूर्वदेवाः ॥
 अथ पूर्वदेवाः ॥ सुरान् द्विषंति सुरद्विषः ॥ द्विषं प्रीतौ ॥ एतान्यसुरनामानि ॥ अथ सर्वज्ञः
 सुगतो बुद्धो धर्मराजस्तथागतः ॥ सुमंत भद्रो भगवान् मारजिः लोकजिज्जिनः
 ॥ १३ ॥ अथ टीका ॥ सर्वज्ञानाति सर्वज्ञः ॥ ज्ञानवबोधने ॥ शोभनं गतं ज्ञानमस्य सुमंतं
 सर्वस्वसिं कंबुध्वते बुद्धः ॥ धर्मस्य संसारोद्धरणदेः ॥ राजा धर्मराजः ॥ तथा सत्संज्ञान
 मस्य सुगतः ॥ समंताद्भद्रं मंगलयस्य समंतभद्रः ॥ ऐश्वर्यस्य समानस्य वीर्यस्य यशस
 श्रियः ॥ ज्ञानवैराग्ययोश्चैव षष्ठं भगवद्गीतारितिसमरणत् ॥ सोऽस्यास्तीति भगवान् ॥ मारं

तथा

अ

ग

मंजयतिमारजित्-स्कंदमारक्तेशमारादीन् जयति वा-ल्लोकजित्वा जयति जिने-
नयेजिज्जन्मिभवेतिवाधातुः ॥ १४३ ॥ मिश्रोदशबलोदयवादीविनायकः मु-
द्रश्रीघनशास्तामुनिश्शाक्यमुनिस्त्रियः ॥ १४४ ॥ दिव्यं चक्षुर्दिव्यं श्रोत्रं पूर्णं निर-
सांतुस्मृतिपरिचितज्ञानमाश्रयपक्षवद्विभेतिषट्त्रिंशयस्य षडभिज्ञः दा-
तिक्षान्तिशीलधैर्यशान्तिवधोपायप्रणिधिज्ञानानिदशबलान्यस्य दशबलः
अद्वयमभेदं वदति ॥ अद्वयवादी ॥ वदव्यक्तायां वाचि ॥ विनयति शिक्षयति विनाय-
कः ॥ एणीन्प्रापणे ॥ मुनीनामिंद्रो मुनीन्द्रः ॥ श्रियायोगविभूत्या घनो निरंतरः श्री-
घनः ॥ शास्तिशास्ता ॥ शास्त्रचतुर्विधे ॥ मनुते मुनिः ॥ मनुअथबोधने ॥ एतानि
बुधनामानि ॥ शकदेशे पुजातो मुनिः शाक्यमुनिः ॥ मूल ॥ सशाक्यसिंहसर्वार्थ-
सिद्धः सौदोदनश्च सः ॥ गौतमश्चार्कविंशुश्च मायादेवीसुतश्च सः ॥ १५ ॥ अथदी

का॥ शकेषु श्रीष्टः शाक्यसिंहः सर्वार्थेषु सिद्धः॥ सुदोदनस्यापत्यं शौद्रोदनिः॥ गोत
मस्यापत्यं गोतमः॥ गोत्राद्वा गोतमः॥ अर्कवंशात्वादर्कबंधुः॥ मायादेव्याः सुतो माया
देवी सुतः॥ मल्लः॥ ब्रह्मात्मभूः सुरज्येष्ठः परमेष्ठी पितामहः॥ हिरण्यगर्भो लोकेशः
स्वयं भवतुराननः॥ १६॥ एतानि शाकदेवजैर्बुद्धनामानि ब्रह्मतिब्रह्मा बहिर्ब्र
ह्मैः॥ आत्मना भवत्यात्मभूः॥ सुरश्वासो ज्येष्ठश्च॥ सुराणां ज्येष्ठो वा॥ सुरज्येष्ठः॥ परमे
ष्ठिः॥ ब्रह्मलोकाख्यातिरिति परमेष्ठी॥ सागतिनिवृत्तौ॥ पितृणां पिता पितामहः॥ हिरण्य
गर्भो यस्य हिरण्यगर्भः॥ लोकानामीशो लोकेशः॥ स्वयं भवति स्वयं भूः॥ चतुराननः
अथ मल्लः॥ धाता उयोनि दुहिणे विरेचिः कमलासनः॥ स्रष्टा प्रजापतिर्वेधादि
धाता विश्वसृष्टिधिः॥ १७॥ अथ टीका॥ धत्ते धाता विधाता च॥ दुधाञ्जधारणं नि
रणयोः॥ अज्ज्ञं योनिर्यस्य अज्ज्ञयोनिः॥ दुह्यत्यसुरेभ्यो दुहिणः॥ दुह्नि घांसायां॥ पु

नक्तिविरिचिः विचिकुविरोचने॥ विभिर्हंसेरिच्यते दुह्यत इति वा॥ विरंचि इति वा॥
 विचिकुविरेचने॥ कमलासनः॥ सृजति सृष्टा॥ विश्वं सृजति विश्वसृष्टा॥ सृजति॥
 प्रजापतिः॥ विदधाति वेधाः॥ विधिश्च विधिविधाने॥ ब्रह्मणो नामानि॥ मूलं॥ वि
 ह्वुर्नारायणः॥ क्लृप्तो वैकुण्ठो विष्टरः॥ अवः॥ दामोदरो हृषीकेशः॥ केशवो माधवः स्व
 भूः॥ १८॥ टीका॥ विवेष्टि विह्वुः॥ विषत्त्व्याप्तौ॥ नरस्यस्य धर्माख्यस्य त्रिषेरपत्यं
 नारायणः॥ नरस्येदं नारं वपुः॥ अयनं स्येति वा॥ नरं नरसमूहं आपयति स्वकर्मे
 ति वा॥ अयगतौ॥ नाराः आपाः॥ अयनं स्थानं यस्येति॥ देशदे॥ राः शब्दः॥ अयं तेति
 र्गच्छंति यस्मात्स नारायणः॥ रायणदन्त्यु अरायणः॥ अरायणः॥ नारायणः॥ शि
 वं गम्य इत्यर्थः॥ करोति क्लृप्तः॥ दुःकृत्करणे॥ देत्या च कर्षती वा॥ दृष्टविलेखने॥
 क्लृप्तवर्णत्वाद्॥ विकुण्ठायाः अपत्यं वैकुण्ठः॥ विष्टराकारे अवसी श्रोत्रेयस्य स विष्टरः॥

श्रवाः॥ विष्टराकारेण लावर्तः॥ श्रवसि यस्येति वा॥ व्यापनशीलं हवः कीर्तिर्यस्य
ति वा॥ उदरे दामयस्य दामोदरः॥ हृषीकाणां मिंद्रियाणां मीशो हृषीकेशा॥ शो
भनाः केशा यस्य केशवः॥ कश्च शब्द ईशश्च केशाः॥ ब्रह्मविष्णुवीणाः॥ तस्मिन्नुत्तं
तीति वा॥ मधोरपत्यं माधवः॥ मायात्मक्षया धवो वा॥ माधयते शत्रुभिरिति वा॥ धु
रकेपने॥ मधोरयं हंता वा स्वभूः॥ ॥ मूल॥ देत्यारिः पुंडरीकाक्षो गोविंदो गरुडध्वजः॥
पीतांबरोऽच्युतः॥ शाङ्गी विष्णुसेनो जनार्दनः॥ १९॥ अथ टीका॥ देत्यारिः पुंडरीक
वदक्षिणायस्य पुंडरीकाक्षः॥ पुंडरीकं हृत्कमलमक्षणेति वा॥ असु व्याप्तो गाभुवं
विंदति गोविंदः॥ गाः धेनुः विंदति वा॥ विह्वलामो गरुडो ध्वजे यस्य गरुडध्वजः॥
तः अच्युतः॥ अच्युतिरक्षणे॥ पीतांबरः शाङ्गी विष्णुची सर्वगता सेना यस्य विष्णुसेनः॥ नि
जानर्हयति सुरवयति जनार्दनः॥ अर्हगतो याचने च॥ ॥ मूल॥ उपेंद्र इन्द्रावरः॥ २०॥

क्रपाणिश्चतुर्भुजः॥ यद्गनाभोमधुरिपुर्वासुदेवैस्त्रिविक्रमः॥ २०॥ टीका॥ इन्द्रमुप
उपेन्द्रः॥ इन्द्रावरजः॥ पाणौ चक्रं यस्य चक्रपाणिः॥ चतुर्भुजः॥ नभोपद्मं यस्य पद्म
भः॥ मधुरिपुः॥ वसुदेवस्यापत्यं वासुदेवः॥ त्रयः पादा विक्रमेषु पदेषु यस्य त्रिविक्रमः
मूलः॥ देवकीनन्दनः शौरिः श्रीपतिः पुरुषोत्तमः॥ वनमाली बलिध्वंसी कंसारातिर
धोक्षजः॥ २१॥ टीका॥ क्लीनल्लोकान् विक्रमति वा॥ क्रमुपादविक्षेपो॥ शूरस्य वसुदेव
वस्यापत्यं शौरिः॥ श्रीपतिः॥ पुरुषोत्तमः॥ पुरुषश्चासावुत्तमश्चेति वा॥ वनमालास्या
स्तीति वा॥ बलिध्वंसयति बलिध्वंसी॥ ध्वंसुः श्रवणं सने॥ कंसारातिः॥ अक्षमिन्द्रियं
अधः कृतं ये स्ते अधोक्षभावसु देवादयः॥ तेभ्यो जातः अधोक्षजः॥ अक्षजमिन्द्रियं ज्ञा
नं अधः कृतं येनेति वा॥ २१॥ मूलः॥ विश्वंभरः कैटभजिद्विधिः श्रीवत्सलं छनः॥ पुरा
णपुरुषो यज्ञः पुरुषो नरकोतकः॥ २२॥ टीका॥ विश्वं विभर्ति विश्वंभरः॥ कैटभं जयति कै

ॐ भजित्वा विदधाति विधुः ॥ विधविधाने ॥ श्रीवत्सलां गेलं नयस्य श्रीवत्सलां नः ॥
१ श्रीविष्णुनामानि ॥ वसुमिर्दिव्यतिवसुदेवः ॥ वसुषु नृषु सुदीव्यतिवा ॥ यस्य गदे वि
ह्वोरुत्पतिरसमये ॥ नानकाश्च दुंदुभयश्च वादिताः ॥ इति नानक दुंदुभिः ॥ विष्णुपितृ
नामानि ॥ मूलं जलशार्ङ्गं विश्वरूपो मुकुन्दो मुरुमर्दनः ॥ वसुदेवोऽस्य जनकः स ए
वानक दुंदुभिः ॥ २२ ॥ बलभद्रः प्रलम्भनोऽघ्नो बलदेवोऽच्युताग्रजः ॥ रेवतीरमणे
रामः कामपालो हलायुधः ॥ २३ ॥ टीका ॥ बलेन भद्रो बलभद्रः ॥ प्रलम्बं हतवान्
लम्बघ्नः ॥ बलेन दिव्यतिवत्सलदेवः ॥ अच्युताग्रजः ॥ रेवतीरमणः ॥ रमयति रामः
रसुक्तीठयां ॥ कामपालयतिकामपालः ॥ हलं त्रायुधं यस्य हलायुधः ॥ म
नीलांबरो रोहिण्यस्तालाको सुसलीहली ॥ संकर्षणः सीरपाणिः का
भेद नो बलः ॥ २४ ॥ टीका ॥ नीलांबरः ॥ रोहिण्यान्त्रपत्यं रोहिण्यः ॥ तालं त्र

सप्तलोकः ॥ मुसलमस्यास्तीतिमुसली ॥ हलमस्यास्तीतिहली ॥ संकर्षयतिसं-
 संकर्षणः ॥ वृषविलेखने ॥ ह्रीरः पाणो यस्य सीरपाणिः ॥ कलिदांभिनत्तिकां
 मेदनः ॥ मिदविदारणे ॥ बलमस्यास्तीतिबलः ॥ मूलः ॥ मदनोमनमथोमारः
 मोमीनकेतनः ॥ सुदर्पोदर्यकोनंगः कामपंचशरस्मरः ॥ २५ ॥ टीका ॥ बलभ-
 नामानि ॥ मदयतिमदनः ॥ मदीदर्यग्लपनयोः ॥ मत्मानसंमथ्यातिमनमथः ॥ मं-
 विलोठने ॥ वियुक्ताः अनेनम्रियतेमारः ॥ मूढप्राणत्यागे ॥ प्रवृष्टद्युम्नबलमस्त्यु-
 तिप्रद्युम्नः ॥ मीनकेतनः ॥ कुकुलितोदर्यो यस्य केदर्यः ॥ दर्पकरोतिदर्पकः ॥ कामय-
 तेअनेनकामः ॥ कमुकंतौ पंचशरः स्मरंरत्नेनस्मरः ॥ स्मरार्थाध्याने ॥ मूलः ॥ शं-
 वरारिर्मनसिजः दुःसुमेषुरनन्यजः ॥ पुष्यधन्वारतिपतिर्मकरध्वजआत्मभः ॥ २६ ॥
 टीका ॥ शंवरस्यासुरस्वारिः शंवरारिः ॥ अनसिजायतेमनसिजः ॥ जनिश्रादुर्मावे ॥

कुसुमानि धावो यस्य कुसुमेषु ॥ मः लः अन्यस्मान्जायते अनन्यजगपुष्पधनुर्यस्य पु
 ष्पधनवा ॥ रतेः पतिः रतिपातिः ॥ मकरो ध्वजे यस्य मकरध्वजः ॥ आत्मनो मनसो भवसात्मकः ॥
 मूला ॥ ब्रह्मसूत्रं शकेतुस्य ॥ हनिरुद्र उमापतिः ॥ लक्ष्मीः पद्मालया पद्माक मला श्री
 हरिप्रिया ॥ २७ ॥ भूयताया ॥ कामनामानि ॥ ब्रह्मज्ञानं सुते ब्रह्मसूत्रः ॥ नृपमृगः केतोर
 स्य ऋष्यकेतुः ॥ न निरुध्यते अनिरुद्रः ॥ रुधिर आवरणे ॥ ठयायाः पतिः ॥ अनिरुद्रनामा
 नि ॥ लक्ष्मते लक्ष्मीः ॥ लक्ष्मदर्शनां कनयोः ॥ पद्ममालयो यस्यः पद्मालया ॥ पद्मते पद्मा
 पदसेवायां ॥ पद्ममस्या अस्तीति वा ॥ कम्पते कमला ॥ कमुकांतो ॥ श्रीयते श्रीः ॥ अथ तद
 ति वा श्रीः ॥ श्रीः सेवायां हरेः प्रिया हरिप्रिया ॥ मूलं ॥ इंदिरा लोकमाता माक्षी राखि
 तनयारमा ॥ शंखो लक्ष्मीयते पांचजन्यः ॥ श्वके सुदर्शनं ॥ २८ ॥ दीका ॥ लक्ष्मीनामानि
 पांचजन्ये रससिभवः पांचजन्यः ॥ विष्णुशंखनामा ॥ सुष्टुदर्शनं यस्य सुदर्शनं ॥ पु

लिंगपक्षे ॥ सुपुत्रात् न नश्यति सुदर्शनः ॥ द्विशिरःप्रेक्षणं ॥ विष्णुचक्रनामा कुमोदयति कु
 मोदकी विष्णुस्तस्य दं कौमोदकी ॥ मदीर्घग्लपनयोः ॥ कौपोदकी तिपाठो ॥ कौपोदका
 ज्ञायते कौपोदकी ॥ विष्णुगदानाम् ॥ नंदयति नंदकः ॥ दुनदिसम द्वौ ॥ विष्णुखड्गनाम
 कौसुविस्तो भते व्याप्रोति कौस्तुभः ॥ समुद्रस्तत्र भवैः कौस्तुभः ॥ विष्णुमणिनाम ॥ मूलं ॥
 कौमोदकी गदाखड्गो नंदकः कौस्तुभो मणिः ॥ गरुत्मान् गरुडस्ताक्ष्यं वै न ते यः खगेश्व
 रः ॥ २१ ॥ ग्टिका गरुडनाम नि ॥ वांसुरवमस्माद्भवति शंभुः ॥ ईश्वरः ॥ पशुना पतिः ॥
 पशुपतिः ॥ शेरते सज्जनमनोसि ॥ अस्मिन्निति शिवः ॥ अंतकाले जगदस्मिन् चोते वा ॥
 श्रीः स्वप्ने ॥ शिवकरत्नाद्वा शिवः ॥ अलमस्ति श्रीः ॥ महेश्वरः सावीश्वरश्च महेश्वरः ॥ म
 हतामीश्वरो वा ॥ ईश्वरः ॥ अष्टातिशर्वः ॥ अदिसाया ॥ वां करोति वांकरः ॥ दुर्गचक्ररे
 चंद्रः ॥ शेरवरे यस्य चंद्रशेरवरः ॥ मूलं ॥ नागांतको विष्णुरयः सुपर्णः पन्नगाशनः ॥

जयः कृतिवासाः पिनाकी प्रमथाधिपः ॥ २ ॥

शंभुरीशः पशुपतिः शिवः श्रीमहेश्वरः ॥ ३० ॥ ईश्वरः सर्वईशानः वांकरश्चंद्रो
 रवरः ॥ भूतेशः खंडय रश्चुगिरिशो गिरिशो मंडः ॥ ३१ ॥ मृत्युं भूतानामीशो भूतेशः ॥
 भूताः प्राप्ताः ॥ भूमासौ ॥ तेषां मायास्यतीति वा ॥ श्योतनुकरणे ॥ परशुना खंडयति खंडय
 रश्चु ॥ खड्गिरव उभेर्देने ॥ खंडय रश्चुरसुरो नेनेति वा ॥ गिरीणां मीशो गिरीशः ॥ गिरी
 शेते गिरिशः ॥ मंडयति मंडः ॥ मंडसुखने ॥ मृत्युं जयतीति मृत्युं जयः ॥ निजये कृति
 शर्मवासे यस्य कृतिवासाः ॥ पिनाको स्यास्तीति पिनाकी ॥ प्रमथानामधिपः प्रमथा
 धिपः ॥ मूलं ॥ उगः कपर्दी श्रीकंठः श्रितिकंठः कपालभट्टः ॥ वामदेवो महो देवो वि
 रूपारुस्त्रिलोचनः ॥ ३३ ॥ टीका ठद्गुत्तुग ॥ गृह उपादाने ॥ उग्रत्वाद्वा ॥ कपर्दी
 स्यास्तीति कपर्दी ॥ श्रीः शोभा कंठे यस्य श्रीकंठः ॥ श्रितिः कंठे यस्य श्रितिकंठः ॥ कपा
 लं विभर्ति कपालभट्टः ॥ मंशुभरणो ॥ वामः श्रेष्ठः सचासौ देवश्च वामदेवः ॥ वामे सव्ये

दिव्यस्येति वा ॥ वामत्वा दक्षत्वाच्च मदेव ॥ महेश्वरसौ देवश्च महदेव ॥ विरूपमक्षिय
 स्यसः विरूपाक्षः ॥ त्रीणि लोचनानि यस्य त्रिलोचनः ॥ मूलांशुशान्तुरेताः सर्वज्ञो धृ
 जैर्नि नीललोहितः ॥ हरस्मरदरो भर्गस्येव कस्त्रिपुरांतकः ॥ ३४ ॥ टीका ॥ कृत्वा नोरे
 तो यस्य कृत्वा नोरेताः ॥ सर्वज्ञानाति सर्वज्ञः ॥ धूर्गंगा जटासु यस्य धूर्जटिः ॥ कंठे नीलः के
 शेषु लोहितः नीललोहितः ॥ हरतीति हरः ॥ हृत् दुरो ॥ स्मरं हरति स्मरं हरः ॥ भर्जते
 संसारो नेन भर्गः ॥ भस्त्रजोपाके ॥ समलं विभर्ति भर्गो वा ॥ त्रीण्येव कानि लोचनानि यस्य
 स्यसः त्र्येव कः ॥ ह्योर्भिरापस्ति स्वां वा यस्येति वा ॥ त्रयाणां ब्रह्मविष्णुशानामेव को
 वा ॥ त्रिपुराणमंत्रकस्त्रिपुरांतकः ॥ मूल ॥ गंगाधरो धकरिपुः ॥ क्रतुध्वंसी वृषध्वजः ॥
 व्योमकेतो भवो भीमश्चाण्डो द्रुमापतिः ॥ ३५ ॥ गंगायाः धरो गंगाधरः ॥ त्र्येधका सु
 रस्परिपुः त्र्येधकरिपुः ॥ क्रतुध्वं सयति क्रतुध्वंसी ॥ ध्वंसुः शत्रुवसे सने ॥ वृषो ध्वजे यस्य

२०

ष

कुसुमानि चो यस्य कुसुमेषु ॥ मूलः अन्यस्मान्न जायते अनन्यजगत्पुष्पधनुर्यस्य पु
 ष्पधन्वा ॥ रतेः पतिरतिपाति ॥ मकरो ध्वजे यस्य मकरध्वजः ॥ आत्मनो मनसो भवत्यात्मभ
 मूला ॥ ब्रह्मस्य ईशकेतुस्यादितिरुद्र उमापतिः ॥ लक्ष्मीः पद्मालया पद्माक मला श्री
 हरिप्रिया ॥ ३६ ॥ भस्त्रजाया ॥ कामनामानि ॥ ब्रह्मज्ञाने सुत ब्रह्मस्य ॥ कश्चपमृगः केतो य
 स्य ऋष्यकेतुः ॥ न निरुध्यते अनिरुद्रः रुधिरः आवरणे ॥ ठयायाः पतिः ॥ अनिरुद्रनामा
 नि ॥ लक्ष्म्यते लक्ष्मीः ॥ लक्ष्मदर्शनां कनयोः ॥ पद्ममालयो यस्य ॥ पद्मालया ॥ पद्यते पद्मा
 पदसेवाया ॥ पद्ममस्या अस्तीति वा ॥ कम्पते कमला ॥ कमुकंतो ॥ श्रीयते श्रीः ॥ अयत इ
 ति वा श्रीः ॥ अत्र सेवायां हरेः प्रिया हरिप्रिया ॥ मूलं ॥ इंदिरा लोकमाता मा हरीराशि
 तनयारमा ॥ शंखोलक्ष्मीयते पांचजन्यः श्वक्रं सुदर्शनं ॥ ३७ ॥ टीका ॥ लक्ष्मीनामानि
 पांचजनाख्ये रक्षासिभवः पांचजन्यः ॥ विष्णुशंखनामा ॥ सुष्टु दर्शनं यस्य सुदर्शनं ॥

मष्टानां नाम ॥ मूल ॥ १ ॥ ब्रह्मा मा देवरी चैव कौमारी वेल्लवी तथा ॥ वाराही च तथेन्द्रा
णी चामुंडाः सप्तमातरः ॥ ३७ ॥ विभूतिर्भूतिरेश्वर्यमणिमादिकमष्टधा ॥ अणि
मामहिमा चैवलधिमा गरिमा तथा ॥ प्राप्तिः प्राकाम्यमीशत्वं वशित्वं चाष्टभू
तयः ॥ ३८ ॥ उमा कात्यायनी गौरी काली हैमवती श्वरी ॥ टीका ॥ विभवति विभू
तिः ॥ भूतिश्च ॥ ईश्वरस्य भावः कर्मवारे श्वर्यं ॥ अणिमालधिमा प्राप्तिर्गारिमामहि
मेति स्मृता ॥ प्राकाम्यं चे सितचेतिरेश्वर्यं एकमुच्यते ॥ अणिमाद्येश्वर्यनामानि
अवतिष्ठमा ॥ अवरक्षणेन तपसःमात्रा उमेति निषिद्धा वा ॥ कति अयनानि संती
ति विचारयति कात्यायनः ॥ तस्यापत्यं गोत्रं स्त्री कात्यायनी ॥ गौरवर्णत्वाद्गौरी ॥ तप
से अगुरत गौरी ॥ गुरी ठद्यमने ॥ अकालवर्णत्वात्काली ॥ हिमवतोपत्यं स्त्री हैम
वती ॥ ईश्वरपत्नी ईश्वरी ॥ इष्ट इति वा ईश्वरी ॥ मूल ॥ शिवाभवानी रुद्राणी शर्वा

णी सर्वमंगला ॥ अपर्णा पार्वती दुर्गा मृडानी चंडिका बिका ॥ आर्यादाक्षायणी चैव गि
रिजाप्तेन कात्मजा ॥ टीका ॥ शिवं मंगलमस्या अस्ति शिवा ॥ शिवस्य पत्नी वा ॥ अथ
भवानी रुद्राणी शर्वाणी सर्वतो मंगलं यस्याः सा सर्वमंगला ॥ पितुरयगतमृणय
या सा अपर्णा ॥ पर्वतस्य पुत्री पार्वती ॥ दुःखेन गम्यते दुर्गा ॥ दुर्गं निवासोऽस्या इति
वा ॥ मृडस्य पत्नी मृडानी ॥ चंडति चंडिका ॥ चंडिके पो ॥ चंडा सुरमथना द ॥ अंब
यते जनयते सर्वमंबिका ॥ अंबजनने ॥ ३७ ॥ पार्वती नामानि ॥ मूल ॥ विनायक
विघ्नराजो द्वैमातुरगणाधिपः ॥ अण्येकदंत हेरंब लंबोदर गजाननः ॥ टीका ॥
विगणेनायकः प्रभुर्यस्य विनायकः ॥ विनयति शिष्ययति दुष्टानिति वा ॥ एणं
प्रापणे ॥ विघ्नानां राजा विघ्नराजः ॥ द्वियोमात्रो रुमा गंगयो द्वैमातुरः ॥ गणनामधि
पोगणाधिपः ॥ एकोदंतो यस्य एकदंतः ॥ रिदति वर्धयते नेत्स्न हेरंब ॥ रिदृष्टौ

वर्द्धनायां देवं ब्रह्मं करोति वा ॥ लंबमुदरं यस्य लंबोदरः ॥ गजस्येव ज्ञानं न यस्य
 गजाननः ॥ विष्णेश्वरनामानि ॥ ३८ ॥ मूलं ॥ कार्तिकेयो महासेनः शरजन्मा षड-
 ननः ॥ पार्वती नंदनः स्कंदः सेनानी रग्निभर्गुहः ॥ टीका ॥ कृतिकानामपत्यं कार्ति-
 केयः ॥ महती सेना यस्य महासेनः ॥ शिरा रम्यं लो जन्म यस्य शरजन्मा ॥ षट् आन-
 नान्यस्य षडननः ॥ पार्वत्या नंदनः पार्वती नंदनः ॥ ईश्वर रेतः स्कंदयति शत्रून् शो-
 षयति वा स्कंदः ॥ स्कंदि जगति शोषणयोः ॥ सेनां नयति सेनानी ॥ जग्ने भवति
 अग्निभः ॥ परायुधेभ्यः स्वसेनां गूहति गुहः ॥ ३९ ॥ मूलं ॥ बाहुलेयस्तारकजि-
 दिशारवः शिखिवाहनः ॥ पाणमातुरः शक्तिधरः कुमारः क्रौंचदारुणः ॥ ४० ॥
 टीका ॥ गुहू संवरणो ॥ बाहुलानां कृतिकानामपत्यं बाहुलेयः ॥ तारका सुरं जयति
 तारकजित् ॥ जिज अभिभवे ॥ विशाखा सुभवं विशारवः ॥ विना मयूरेण शारवति

१२

वषट्पञ्चजः ॥ व्योमवत् विलीर्णः ॥ केशायस्य व्योमकेशः ॥ कोवाधुः सदा दीनामीशो वा ॥ स-
 र्वमस्माद्भवति भवः ॥ विभेत्तस्मादिति भीमः ॥ डिं भीमयो प्रलये पिति प्रतीति स्थापकः ॥
 एगति निवृत्तौ ॥ रोदयति शत्रून् च रुद्रः ॥ क्रुदित् अस्त्रविमोचने ॥ क्रुतं सत्यं राति वा ॥ रेश-
 द्यै ॥ रतं रोदनं द्रावयति वा ॥ द्रुगती ॥ उमायाः पतिः उमापतिः ॥ मूलं ॥ कृपदो स्य जटा-
 लूटः पिनाकी जगबंधुः ॥ प्रमथास्युः पारिषदा ब्राह्मीत्याद्यास्तुमातरः ॥ टीका ॥
 ईश्वरनामानि ॥ कं शिरः पिपति पूरयति कपर्दः ॥ हृष्टालन प्ररणयोः ॥ शिवजठाना-
 मा ॥ अकल्प पिनाकति नममेति पिनाकः ॥ अक अराकुटि स्नायांगतो ॥ पिन स्यते वा-
 नदबंधने ॥ अजस्य कं अस्थित द्विकारः ॥ अनकवा ॥ अजगवमिति वा पाठः ॥ ईश्वर-
 धनुर्नामनी ॥ प्रमथंति शत्रून् प्रमथा ॥ मथ विलोडने ॥ ईश्वरसभ्यनामा मातिवरि-
 वस्याविति मातरः ॥ मामाने वर्तमाने च ॥ शिवपथरिचर्याकारिणी ॥ ता ब्राह्म्यादीनां

यतेयज्ञेषुपुरुद्वतः॥पुरात्रात्रुविदरयतिपुरंदरः॥हविदारणे॥४१॥मूला॥जिह्मुर्लेखः
 षभःत्राक्रःशतमन्युर्दिवस्पतिः॥सूत्रामागोत्रमिदंजीवासवोवचद्वद्वषा॥४२॥टीका॥
 जयतिजिह्मुः॥लेखानांदेवानामृषभोलेखर्षभः॥शक्रोतिदुष्टजयेवचः॥शतमन्युःक
 तवोयस्यशतमन्युः॥दिवःपतिःदिवस्पतिः॥सुष्टुत्रायतेसूत्रामा॥त्रैत्र्यपलनोमोत्राच
 गिरीचमिनत्तिगोत्रमिदं॥मिदंविदारणे॥वज्रोस्पास्तीतिवज्री॥वसुनामयस्वामीवा
 सवः॥वसुन्यस्यसंतीवा॥वचंदतवान्वचद्वद्वषा॥दनदिसागये॥वर्षतिवृषा॥वृषसेचने॥
 ४३॥मूला॥वास्तोष्पतिःसुरपतिःबलारातिःत्राचीपतिः॥जंभभेदीहरिदयःस्वाराचमुचि
 सरदनः॥४३॥टीका॥वास्तोःपतिःवास्तोष्पापतिः॥सुरपतिःबलारातिः॥त्राचीपतिः॥जंभ
 भेदी॥हरितादयायस्यहरिदयः॥स्वर्गराजतेस्वराट्॥नमुचिसदयतिनमुचिसदनः॥
 ४३॥मूला॥संक्रंदनोदुःश्ववनःस्तुराषान्मेघवाहनः॥आरवंडलःसदस्त्राक्षोऽक्रभुक्

स्तस्यतुप्रिया॥४४॥टीका॥पूदरणे॥संक्रंदयतिशत्रून्संक्रंदनः॥क्रदिस्कदिआक्का
 दनेरोदनेचा॥दुरेवन्श्रुतुंशक्रोदुःश्ववनः॥श्रुतिरक्षणे॥शत्रूणंतुरंसंहरतेल
 रितंतुराणां॥मेघोवाहनमस्यमेघवाहनः॥आरवंडयतिरिपूनाखंडलः॥खंडिखंड
 नो॥सदस्त्रमक्षिणीयस्यसदस्त्राक्षः॥इयतिश्रभवः॥श्रगतो॥श्रभून्देवानश्चिप
 तिःश्रभुक्॥नांतः॥क्षिप्रप्रेरणे॥इंद्रनामानि॥४४॥मूला॥पुलोमजासचीद्राणिनग
 रीत्वमरावती॥दयउच्चैःश्रवाःसूतोमातलिर्नंदनंवना॥४५॥टीका॥पुलोमजाय
 तेपुलोमजा॥जनिप्रादुर्भावे॥दसवच्चुचतिशुची॥श्रावगतो॥इंद्रस्यपत्नीइंद्राणी॥इं
 द्रभार्यानामानि॥अमराअत्रवसंतिअमरावती॥इंद्रनगरीनामा॥उच्चैःश्रवःकीर्तिर्य
 स्यउच्चैःश्रवाः॥उच्चैरुन्नतेश्रवसीयस्येति॥इंद्रदयनामास्तकर्मणिमतान्नातिमा
 तलिःतस्यापत्यमातलिः॥इंद्रसारथिनामानंदयतिनंदनः॥दुनदिसमृद्धो॥इंद्रवननाम

मूलं॥ स्यात्प्रसादोदयं जयंतो जयंतः पाकशासनः॥ ऐरावतो भ्रमांतगोरावणः भ्रम
 वल्लभा॥ ४६॥ टीका॥ विजयंतस्यायं वैजयंतः॥ तत्प्रासादनामा॥ जयति शत्रून् जयंतः॥
 पाकशासनपुत्रनामा॥ इराः त्रयो वसंतश्च इरावान्सिंधुः तत्र जातः ऐरावतः॥ भ्रम
 मांतगः॥ भ्रममांतगः॥ इराहलातत्प्रधानं वनं इरावणः॥ तत्र जाते ऐरावतः॥ भ्रममो
 र्वल्लभः॥ भ्रममुवल्लभः॥ ४६॥ इन्द्रगजनामानि॥ मूलं॥ ह्लादिनी विजयमस्वी स्यात्कु
 लित्रांभिदुरं पविः॥ शतकोटिः स्वस्त्यं भोदं भोलिरज्ञनिर्दयो॥ ४७॥ टीका॥ ह
 दोर्यास्तीति ह्लादिनी॥ ह्लादिनीति वा पाठः॥ विजयति शीघ्रं वज्रं॥ वज्रं वज्रगतो॥ कुल्य
 ते संतन्यते कीर्तिरनेनेति कुलित्वा॥ कुलसंताने॥ कुंभुवं लेखायतीति वा॥ लित्रा
 अत्यं भावो॥ कुलीचपर्वतान्त्रपुतीति वा॥ त्रयोतनुकरणे॥ कुलित्वा वज्रं वा वस्त्रि
 यो॥ भिनत्ति तच्छीत्येनेति मिदुरा॥ पुनाति वैरं पविः॥ पुत्रपवने॥ शतकोटयोऽस्य संति

२४

वा॥ शारव्याप्नो॥ शिखीवाहनं मस्या विरिवाहनः॥ अस्ममात्प्राणमस्य तं पाणमातुरः॥ श
 किधरः॥ कुलितं मारयति कुंभारः॥ कुमारकीडया॥ कौचं गिरिंदारयति कौचिवारणः
 हविदारणः॥ ४७॥ एतानि कुलं रस्वामिनो नामानि॥ मूलं॥ इन्द्रो मरुत्वा न्मधवा विडो
 जाः पाकशासनः॥ वद्वश्च वा शुनासीरः पुरुदूतः पुरुदूतः पुरंदरः॥ ४८॥ टीका॥ इ
 दिति इन्द्रः॥ इन्द्रिपुत्रं मेधव्यं॥ मरुतोऽस्य संति मरुत्वा च॥ मध्यते मधवा च॥ मदपूजायां
 त्वेषति विडं विडः॥ क्रोकोः॥ विडं भेदने॥ विडं शत्रुतापनमा क्रोकां कवाते जौ स्ती
 ति विजौ जा॥ पाकं नामा सुरं शास्ति पाकशासनः॥ शासु अनुशिष्टो॥ वद्वेभ्यः श्वराणां
 यस्य वद्वश्च वा॥ वद्वश्च वः कीर्तिरस्येति वा॥ वद्वइति श्रूयते वा॥ अश्वरो॥ शुनंति शुना
 शुनगतौ॥ शुनाः सीरा ये स्येन साधनेन शुनासीरः॥ शुनाः समृद्धाः सीरा येनेति वा॥ शुना
 सीरो वायुस्त्वयौ अस्पस्त इति वा॥ सुजोभनाः सीरा अग्रेसरा अस्पेति वा॥ पुरुभयिष्ठं

गावियङ्गा॥स्वःस्वर्गेनदीस्वर्गादी॥सुराणां दीर्घिकासुरदीर्घिका॥मंदाकिनीना
 मा॥सुष्टुमिनोतिशिखरेज्योतिर्विमेरुःसुमेरुश्चा॥दुमिन्प्रक्षेपणेह्येयतेहमाहे
 य्यगतिकालो॥हेमोद्रिःहेमाद्रिः॥रत्नानिसानुषुयस्परत्नसानुः॥सुराणामालयः॥
 सुरालयः॥४॥मेरुःशिखरगिरिनामानि॥मूला॥मंद्यतेस्यतेमंदारः॥महिस्तुति
 मोदमदस्वप्रकांतिगतिषु॥कुयकुसो॥दरेरिद्रस्यचंदनंदरिचंदनो॥एतानिपंच
 देवतरुनामानि॥५॥मूला॥सनकुमारोवैधात्रःसर्वेद्यावस्विनीसुतो॥नास
 त्यावस्विनोदस्त्रावास्विनेयोचताबुभो॥५॥टीका॥सनकुमारःसन
 कुमारः॥विधातुरपत्यवैधात्रो॥वैद्यसंहिताकर्तुर्विधारपुत्रनामनी॥स्वर्गवेद्याः
 स्वर्वेद्या॥उर्वशीमुरवस्वर्वेद्यानामा॥अश्विन्याःसुतोअश्विनीसुतो॥नअसस्यो
 नासत्यो॥अश्वाननयोस्तइत्यश्विनो॥दस्यतःसुपयत्यरोगान्दस्त्रो॥दस्युज्यस्ये॥

अश्विन्याअपत्येअश्विनेयो॥५॥स्वर्गवेद्योर्नामानि॥मूला॥स्त्रियांबद्धघसरसः॥
 स्वर्वेद्याउर्वशीमुखो॥घतान्मीमेनकारंभाउर्वशीचतिलोत्तमा॥५॥टीका॥असर
 सा॥उर्वशीमुरवस्वर्वेद्यानामा॥असराइत्येकवचनांतनामापिविद्यते॥गानंधारयेति
 गंधर्वाः॥हाहाहूहूप्रभृतिदेवगायकनामा॥५॥सुकेचीमंजुघोषाद्याःकथ्यंतेस
 रसोबुधैः॥हाहाहूहूश्वेवमाद्याः॥गंधर्वास्त्रिदिवोकसाः॥५॥मूला॥अग्निर्वैश्व
 नरोवद्विर्वीतिहोत्रोधनंजयः॥कपीटयोनिर्ज्वलनोजातवेदास्तन्नपात्या॥५॥
 टीका॥अगत्यर्धगच्छतीतिअग्निः॥अगच्छध्वगमने॥विश्वानरस्यापत्यवैश्वानरः॥
 द्रव्यंवरुतिवद्विः॥वरुप्रापणे॥होत्रस्यविशेषोवीतिरश्वइववहनादिति होत्रः॥
 वीतिरायाणामशनं होत्रं स होमसाधनंतदस्यास्तिवावीतिहोत्रः॥धनंजयतिधनं
 जयः॥जिजयो॥कपीटस्योदकस्ययोनिः॥कपीटयोनिः॥कपीटयोनिरस्येतिवा॥ज्वल

नीज्वलनः ॥ ज्वलदीप्तो ॥ जाते जाते विद्यते जातवेदा ॥ विदसत्तायां ॥ जाते सुभासु भवेति
 वा ॥ विदज्ञानो वेदादि रण्यमस्माज्जातमिति वा ॥ तन्न नृपातयति तन्न नृपात्मापद्म
 तो ॥ ५३ ॥ मूलं ॥ बर्हिः शुभाक्षवर्त्मा शोचिषेष्ठ ॥ शोचिषेष्ठ ॥ शोचिषेष्ठ ॥ शोचिषेष्ठ ॥
 नुक्ता नुः पावको नल ॥ ५४ ॥ टीका ॥ बर्हिः शोचिषेष्ठ ॥ शोचिषेष्ठ ॥ शोचिषेष्ठ ॥ शोचिषेष्ठ ॥
 यतिशुभा ॥ बर्हिर्दर्मः शुभाक्षानुमस्येति बर्हिः शुभा ॥ दर्भस्थानपसे एकनामा ॥
 संवर्त्तमानो यस्य वक्षवर्त्मा ॥ शोचिषेष्ठ ॥ शोचिषेष्ठ ॥ शोचिषेष्ठ ॥ शोचिषेष्ठ ॥
 श्यते उषर्बुध ॥ बुधश्च वगमनो ॥ शोचिषेष्ठ ॥ शोचिषेष्ठ ॥ शोचिषेष्ठ ॥ शोचिषेष्ठ ॥
 याश इति वा पाठः ॥ बर्हिः शोचिषेष्ठ ॥ शोचिषेष्ठ ॥ शोचिषेष्ठ ॥ शोचिषेष्ठ ॥
 क्वातनृकरणे ॥ क्वातनृकरणे ॥ क्वातनृकरणे ॥ क्वातनृकरणे ॥
 नो ॥ अनतिवर्धते अनल ॥ अनप्राणने ॥ काष्ठादिभिरलंपर्याप्तिर्नास्तस्येति वा ॥ ॥ मूलं ॥

१६

न

शतकोटिः ॥ स्वरतिपराचस्वरः ॥ स्वरठपतापो ॥ शमयति शत्रून् शोच ॥ शमउपशम
 शत्तु दभोति दंभोलिः ॥ दभुर्दिसायां ॥ अस्माति शत्रून् जीवितं असुते वा अशानिः ॥
 अशभोजने ॥ अशुव्यापौ ॥ अशानीति वा पाठः ॥ स्त्रीलिंगपदे ॥ ४७ ॥ मूलं ॥ व्योमया
 नं विमानो स्त्री नारदाद्याः सुरर्षयः ॥ स्यात्सुधर्मा देवसभा पीयूषममृतं धूसु ॥ ४८ ॥
 टीका ॥ अनामानि ॥ व्योमिया नं व्योमयानं ॥ विमानं विवर्त्तते ॥ विमानं ॥ विमानं ॥
 माने च ॥ विमाननामानि ॥ सुराणामृषयः सुरर्षयः ॥ नारदादिदेवर्षिनामा ॥ व्योमनो
 धर्मो च सुधर्मा ॥ नकारांतो प्यस्ति ॥ देवसभानामा पीयते पीयूषोपापानो नमता भ
 वं सनेन अमृतं ॥ सुधुधंते नो सुधा ॥ धेदुपाने ॥ ४९ ॥ टीका ॥ अमृतनामा
 नि ॥ मंदाकिनी वियद्गंगा स्वर्णदी ॥ सुरदीर्घिका ॥ मेरुसुमेरु देमा ॥ दीरलसालु सु
 रालयः ॥ ५० ॥ टीका ॥ मंदकति मंदाकिनी ॥ अकत्रागकुटिलायागतो ॥ वियतिग

चठवार्धेभवः वाठवः॥ वडवायामनलोवाठवानलः॥ वडवाग्निनामानि॥ मूलं॥ वडवः
 योज्ज्वलकीलावर्द्धितिशिरवास्त्रियां॥ त्रिषुसुलिङ्गोमिकणः संतापः संज्वरः समो॥ १७
 ज्वलतिज्वाल॥ ज्वलदीप्तो॥ कीलतिपद्मादिगतिकीलकीलबंधो॥ एतौदक्षोदयो॥ अर्च
 तेऽर्चिः॥ अर्चपूजायां॥ स्त्रीनपुंसकयोरर्चिवाहः॥ हन्यतेनयादेति॥ हनहिंसागयो॥ दि
 नोतिप्रव्रजतेव॥ दिगतौ बद्धौवा॥ हेतिराहः सूर्यवद्विदीप्तिपर्यायेस्त्रीलिङ्गः॥ आयुध
 पर्यायेदयो॥ शारवतेशिरवा॥ शारव व्याप्तो॥ अग्निज्वालानामानि॥ सुलतिस्फुलिङ्गः॥
 स्फुलसंचलने॥ अग्निकणनाम॥ संतापयतिसंतापः॥ तपसंतापो॥ संज्वरयतिसंज्वरः
 ज्वररोगेऽग्निदाहनामानि॥ मूलं॥ धर्मराजः पितृपतिः समवर्त्ती परेतराश्च
 तातोयमुनाभाताशमनोयमराजमः॥ ५७॥ टीका॥ धर्मस्य राजा धर्मराजः॥ पितृणां
 यतिः पितृपतिः॥ समवर्त्तते समवर्त्ती॥ परेतेषु राजते परेतराश्च॥ राजदीप्तौ॥ कृतः अंतोये

नक्तं तात॥ यमुनायाभातायमुनाभाता॥ शमतिशमनः॥ यमेनराजतेयमराह॥
 यमतियुक्तियमः॥ यमउपरमे॥ मूलं॥ कालोदंडधरश्चादोदेवोवैवस्वतोत्त
 कः॥ राक्षसः कौरवः कृष्णकृष्णदोस्तपः आसुरः॥ ५८॥ टीका॥ कालयतिको
 लः॥ कलकिलशेषो॥ दंडधारयतिदंडधारः॥ आद्रस्यदेवः आद्रदेवः॥ विवस्वतः॥
 अपत्यं वैवस्वतः॥ अंतं करोतीत्यंतकः॥ यमनामानि॥ राक्षसवराक्षसाकुलपंजा
 वमत्तिकौरवः॥ कौरवपातीतिवाकौरवः॥ कृष्णमांसमतिकृष्णः॥ कृष्णद
 र्शः॥ अदमक्षणे॥ अस्त्रं धिरं पाति अस्त्रपः॥ पापाने॥ भक्ष्यमांसं न स्रपयतिपच
 तिवा अस्त्रपः॥ शृपाको॥ असुररावासुरः॥ असुरप्राणचरातिवा॥ आश्रयतिवा
 आसुरः॥ श्रुदिसायां॥ मूलं॥ रात्रिचरो रात्रिचरः कूर्बरो निक्षपाम्बजः॥ यातुधा
 नः पुण्यजनो नैव तोयातुरक्षसी॥ ६०॥ टीका॥ रात्रौ चरति रात्रिचरः॥ चरगति

भक्षणायो॥ कर्तृवर्यात्वात्कर्तृ॥ निकषाया आत्मजो निकषात्मजः ॥ या तु नियातना
 स्तीववेदना अस्मिन्धीयते या तु धानगायास्विजिनामधीयते त्रेतिवा ॥ विरुद्धलक्षणो
 न पुण्यवान् जनः पुण्यजनः ॥ निर्ऋतेरपत्येने क्रतुः ॥ या तु नकारो तः ॥ या तु नकारो
 तः ॥ या प्रापणे रक्षते स्माङ्गागदिति रक्षारक्षपालने ॥ निर्ऋतिनामानि ॥ मूलं
 प्रचेतावरुणः पासीयादसोपतिरः ॥ सनस्यर्जो वा युर्मतिरिवा सदाग
 तिः ॥ **टीका** ॥ प्रकृष्टं चेतो यस्य प्रचेता ॥ वृणोति पात्रोर्वरुणः ॥ वृद्धवरुणो पात्रो
 स्यास्तीति पात्री ॥ यादसोपतिः ॥ अपोपतिः ॥ अप्यति ॥ वरुणनामानि ॥ **उभयत्र**
 प्या ह्युविकल्प्य ॥ सस्यनेन सनस्य ॥ श्वाप्राणने ॥ स्पृशति स्पृशने ॥ स्पृश
 संस्पृशने वातिवा युः ॥ वागतिगंधनयोगमातरि आकाशे च श्यामातरि श्यास
 दागतिर्यस्य सदागतिः ॥ मूलं ॥ पृथग्ध्वो गंधवहो गंधवाहानिलाशुगः ॥ **टीका** ॥

१८

रोहिताश्वो वायुसखः शिरवावाणः शुशुक्षणिः ॥ हिरण्यरेता दुतभुक् दहनो हव्यवा
 दनः ॥ **पपा** रोहितारव्यो मगः ॥ अश्वोऽस्य रोहिताश्वः ॥ वायोः सखा वायुसखः ॥ वायुः सखाय
 स्पेति ॥ शिरवास्यास्ति शिरवावान् ॥ अशुशोषतिष्ठत्याशुशुक्षणिः ॥ हिरण्यरेतोऽस्य हिरण्य
 रेताः ॥ दुतभुक्ते दुतभुक् ॥ मज्जपालनाभ्यवहारयोः ॥ ददति दहन् ॥ दहमस्मीकरणे ॥ हव्ये
 हव्यविषये वाहने यतते दहन् वाहनः ॥ हव्यं वहति वा ॥ वह प्रापणे ॥ मूलं ॥ सप्तार्चिर्दमु
 नाः शुक्रचित्रभातुर्विभावसु ॥ शुचिरपित्तमोर्वस्तुवाडवो वडवानलः ॥ **पद्मादीका** ॥ रा
 सार्चिविषयस्यासप्तार्चिः ॥ दाम्यति ग्लापयति दमुना ॥ दम उपशमो ॥ शोचयति शत्रून्
 शुक्रः ॥ शुचशोके ॥ शुचरातिवा ॥ रादाने ॥ शुक्रं रुद्धरेतो वास्तिवा ॥ चित्राभा नवो यस्य चि
 त्रमातुः ॥ विभावसु धनमस्येति विभावसु ॥ शुचते शुचि ॥ शुचशोके ॥ शुद्धतादा ॥ अपोपि
 त्तमपित्तं ॥ एतान्यनिनामानि ॥ **उर्वति उर्वी** ॥ उर्वी तु वीधुर्वी हिंसायां ॥ तस्यापसं शोर्वः

वदेहस्थवायुनामानि॥॥मूलं॥हृदिप्रारोगुदेपानःसमानोनाभिसंस्थितश्चिदा
जःकंठदेशस्यव्यानःसर्वशरीरगः॥६३॥शरीरस्थायमेरुं हस्तरसीतुरयस्पदः॥
जवोयशीघ्रंस्वरितंलघुक्षिप्रमरं दत्तं॥६४॥टीका॥रदतिसत्ततेरदपरदिगतौ॥
तरत्यनेनतर॥हृन्मूलवनतरणयोः॥रयतेनेनरय॥रयगतौ॥स्पंदनेनस्पंद॥स्पंदु
प्रस्त्रवणे॥जक्स्यनेनजव॥जुङ् गतौ॥जवेनगतिनामानि॥शीघ्रतेनेनशीघ्रं॥शीघ्र
व्याप्तौ॥स्वरत्यनेनस्वरितं॥डित्वरासंभ्रमोलंघतेनेनलघु॥अधिलघिगत्यक्षेपेक्षि
प्यतेनेनक्षिप्रं॥क्षिप्रप्रेरणे॥अरमित्यवयवं॥हवतिस्मदत्तं॥॥मूलं॥सत्वरंचपलंतूर्ण
मविलंबितमाश्रुच॥सत्ततेनारतांश्रान्तसंतताविरतानिशं॥६५॥टीका॥स्वरयास
हवर्ततेसत्वरं॥चपत्यनेनचपलं॥चपमंदायांगतौ॥स्वरतेतूर्णं॥तुरत्वरणे॥नविलं
बितेस्मा॥अविलंबितं॥लंबञ्जालंबने॥अश्रुतेञ्जाश्रु॥अश्रुव्याप्तौ॥वेगमात्रनामा

एषदारम्योमृगोऽप्रश्नोयस्यएषदम्बः॥एषतांविंदुनामश्वइतिवा॥गंधस्पवाहोगध
वाहः॥गंधंवरुतिवा॥गंधंवरुतीतिगंधवाहः॥वरुप्रापणे॥अनत्यनेनअनिलः॥
अनप्राणने॥अशुगच्छत्याशुगः॥सम्यक्कूर्डरतेसमीरः॥समीरश्चाईरगतौ॥अने
नकुपितेनस्त्रीयंतेमारुतं॥मरुच्च॥जगत्संप्राणोजगत्प्राणः॥मृत्वांनिभस्वदात
पवनपवमानप्रभंजना॥प्राणोपानसमानश्चोदानव्यानोचवायवः॥दशष्टीका
नभः॥अस्यासिनमस्वान्॥वातिवात॥पवतेपवन॥पवमानश्चापवगतौ॥पुनीति
वापवमानः॥पुन्रपवने॥प्रभनक्तिशारवादिकंप्रभंजनः॥भंजत्रामर्दनोवायुनामा
नि॥प्रकर्षेणवदिरानयतिप्राणः॥अधोनयतिअपानः॥सर्वत्रनयतिसमानः॥
तदुर्ध्वमानयतिउदानः॥व्यानयतिव्यानः॥शीघ्रप्रापणे॥प्राणिति॥अपानिति॥समा
निति॥उदानिति॥व्यानिति॥वायथाक्रमंवक्तव्यं॥एतेपंचक्रमेणहृद्दुदनाभिकंठस

नि॥ संतं न्यते संततं॥ सततं च॥ न विद्यते अरतं निरामोत्र अनारतं॥ अविरतं॥ न वरतं च
न आस्यमिति अत्रांतं॥ अमुतपसिखेदेच॥ नास्ति निशा निनित्तिरच निशा॥॥ मूलं॥
नित्यानवरताजस्रमप्यथातिशयोभरः॥ अतिवेलभवात्पर्यातिमात्रोद्गाढनिर्भरं॥
६६॥ टी॥ का॥ नियतंततवं नित्यं॥ अजस्रजस्रं॥ जसु उपसृये॥ अविच्छिन्ना नामानि॥
अतिशेते जयत्यनेनातिशयः॥ भरतिभरः॥ भङ् भरणे॥ वेत्नामति कांतमतिवेदतां॥ वि
भर्त्तिभरं॥ अर्थमति कांतमर्थं॥ मात्रमति कांतमतिमात्रं॥ उद्गाढते प्रादुर्भवसु
द्गाढः॥ गाढ विलोढने॥ निःशेषः सर्वतोभारोत्रनिर्भरं॥॥ मूलं॥ तीव्री कांतनितांता
निगाढवाढ दढानिच॥ क्लीबेशीघ्राद्यसत्वे स्या विधेषां भेदगामियत्॥ ६७॥ टी॥ का॥
तीव्रतितीव्रं॥ तीव्रस्थौल्ये॥ एको निश्चितोत्त एकान्तं॥ नितरांतां मप्यति नितान्तं॥ तमुग्ला
नो॥ गाढतैगाढं॥ गाढी प्रयत्ने वा दृते वाढ॥ बाहू प्रयत्नो॥ दृतिदढां दृष्टद्वौ दृति

शयनामानि। **क्री**वेशीघ्राद्यसत्वे स्यात्। **श्री**घ्रादिद्विगताः शब्दाः। सत्वे क्रियाविशेष
 एषत्वे गुणवृत्तित्वेऽपि नपुंसकलिङ्गे। **क्रियाविशेषणत्वे** यथा **श्री**घ्नं भुंक्ते **श्री**घ्नं प
 चति। सततंगच्छति। **क्षिप्रं** करोतीत्यादौ। **गुणवृत्तित्वे** यथा **जम्बू** स्य **श्री**घ्नं तुल्यं सत्त्वं
 घुइत्यादि। **अजातिशयभरशब्दो** गुणवृत्तित्वेऽपि पुङ्ग्विङ्गे। **यथा** गंधस्यातिशयः पु
 ष्याणमित्यादितिक्रियाविशेषणत्वे तु **श्री**घ्रादिव नपुंसकलिङ्गाभेव। **यथा** अतिश
 यं भुंक्ते। **भरं** तिष्ठतीत्यादि। **विशेषां** सत्त्वगामित्यत्वे **श्री**घ्रादिपदानां मध्ये यत्स
 त्वगामिविशेषगामितं त्रिषु लिङ्गेषु भवति। **यथा** **श्री**घ्नोश्च **क्षिप्रः** **क्षराः** सतताः।
 त्वघुत्सुष्यतिइत्यादि। **मूलं**। **कुबेर** चैस्त्र्यंबकसखो यक्षराहुह्यकेश्वरः। **मनुष्य**
धर्माध्वनदो राजराजो धनाधियः। **क्षी**। **दी**का। **कुस्मितं** वेरं शरीरं यस्य कुबेरः। **त्र्यं**
बकस्य सखा त्र्यंबकसखः। **यक्षे** सुराजते सैयक्षराद्। **राज्** दीप्तो। **उ**ह्यकानामीश्व

कैलासः कुबेरस्थाननामा पुष्पमिव पुष्पकं कुबेरविमाननामानि ॥ मूलं स्यात्किं
 नरः किं पुरुषस्तुरंगवदनो वै मयुः ॥ निधिर्नाशे विधिर्भेदाः यद्यंशखादयो निधेः ॥
 टीका ॥ किंचिन्नरः किन्नरः ॥ किंपुरुषश्च कुत्सितो नरो वा ॥ तुरंगस्यैव वदनमस्य तुरंगव
 दनः ॥ मयते विनिमयते मयुः ॥ मयगतौ ॥ किन्नरनामानि ॥ निधीयते त्रिनिधिः ॥ शिवस्वायं
 धनं तद्वीयते त्रिशो वधिः ॥ निधिना मनी ॥ मूलं ॥ मदापद्मश्च पद्मश्च त्रिशो मकरकच्छ
 यो ॥ मुकुंदकुंदनीलाश्वरवर्वश्च निधियो नवा ॥ १२ ॥ टीका ॥ मदाश्वासोपद्मश्च म
 दापद्मः ॥ पद्यते पद्मपदसेवायां ॥ शमयति दुःखं त्रिशो ॥ शमउपरमे ॥ त्रिशुखं व
 नति जनयति वा ॥ रवन्नु अवधारणे ॥ जननार्थे च ॥ मकरवत् गृहीतुं मद्राक्यत्वात् म
 करः ॥ कुर्म इव स्थितत्वात् कच्छपः ॥ कमनीयत्वात् मुकुंदा ॥ कुंदश्च नितरामीयते नीलः ॥ ई
 उस्तुतौ ॥ चर्वा च घ्ययने ॥ एतानि नवविधिनामानि ॥ इति श्रीवंगलकामेयमहोपाध्या

यस्तुलिंगाय ससुरिविरचितायाममरकोशपदविवृतौ स्वर्गवर्गोक्तनामलिंगविवेच
 नं ॥ ॥ ॥ मूलं ॥ द्योदिवोद्वेस्त्रियामभ्रं योम पुष्करमंवरं ॥ नभोत्तरि हंगग नमनंतं सुरव
 र्त्मरवं ॥ १ ॥ टीका ॥ दिव्यतिद्योः ॥ द्योश्च नभ्राजते अभ्रं ॥ भ्राजदीप्तोः विशेषेण अवति ॥
 अवकाशदानेन योमः ॥ अवरश्चरो ॥ पुष्पातिपुष्करं ॥ पुष्पपुष्टौ ॥ पुष्करमुत्कंरातिवा
 रादाने ॥ शशायते अंवरं ॥ अंविशदे ॥ मेघैर्नभति नभानभदीप्तौ ॥ अंतः प्रक्षालियत्र
 संति अंतरिक्षं ॥ गच्छंत्यत्र वगाः गगनं ॥ न विद्यते अंतो यस्य अनंतं सुराणां वर्त्मं सुर
 वर्त्मं ॥ रवन्पते रवं ॥ रवन्नु अवधारणे ॥ जननार्थे च ॥ २ ॥ मूलं ॥ वियद्विस्तुपदं वापि पुंसाका
 शविहायसी ॥ विहाय सोपि नाकोपि दुरपि स्यात्तदवयवं ॥ ३ ॥ इति व्योमवर्गः ॥ ७ ॥
 टीका ॥ वियच्छति न विरमति वियत्वा यमउपरमे ॥ विस्रोः पदविस्तुपदं ॥ प्रासमंतात्का
 शते प्रसूयादयोत्र आकाशो ॥ कास्तदीप्तौ ॥ विजिहायते सर्वविहाया ॥ उहाकृत्या गोविहा

इंगतावितिवाधातुः॥ आकाशनामानि॥ इतिवोमवर्गः॥ मूलं॥ दिवास्तुकु
 मःकाष्टाआशाश्वदरितश्चताः आचवाचीप्रतीच्यस्ताः पूर्वदक्षिणपश्चिमा
 टीका प्राचीदक्षिणेत्यमितिदिश्यतेदिक् दिवाअतिसर्जने कंवायुकग्नाति
 ककुक् स्काभूविस्तारे काशतेकाष्टा काशदीप्तो अश्रुतेआशा आश्रुव्याप्तो
 हरतिजनयमंप्रतीतिदरित हृज्जहरे दिव्यामानि प्राचतिस्त्र्यप्राची आवा
 चतिदक्षिणे अवाची अपाचीतिवापाठः पश्चादचतिस्त्र्यस्तमतिप्रतीची उत्त
 रमंचतिस्त्र्यत्तरायणइत्युदीची अंचुगतिप्रज्ञानयोः एतानियमक्रमंपूर्वद
 क्षिणपश्चिमोत्तरनामानि इतरइ दिक्भ्यः आद्यापूर्वा दृष्टतेवर्धतइतिदक्षिण
 दक्षवद्वेजीघ्रायेचपश्चादुद्वापश्चिमा १ मूलं उत्तरादिगुदीचीस्था
 द्वित्र्यंतुत्रिषुदिग्भवेत् इदोवद्विः पितृपतिनेकतोवसणेमस्त २ टीका

रःगुह्यकेश्वरः॥ मनुष्यस्येवधर्मोयस्यमनुष्यधर्मः॥ धनं ददाति धनदः॥ दिव्यरक्षणो॥ राजा
 राजा॥ राजराजः॥ धनस्य अधियो धनाधिपः॥ मूलं॥ किं नरेषो वैश्रवणपोलस्योनर
 वाहनः॥ यक्षे कपिंगे लविल श्रीदपुरयजनेश्वरः॥ टीका॥ किं नराणामीचाः किं
 नरेषाः॥ विश्रवसोपत्यं पुमान् वैश्रवणः॥ पुलस्त्येपत्यं पोलस्योनरवाहनः॥ पुलस्त्या
 पत्यमितिवा॥ नरवाहनमस्यनरवाहनः॥ यक्षजातित्वाद्यक्षः॥ एकनेत्रं पिंगलं यस्य
 कपिंगलः॥ इलविलाया अपत्ये लाविलः॥ श्रियं ददाति श्रीदः॥ पुरयजनानामीश्व
 रः॥ पुरयजनेश्वरः॥ मूलं॥ अस्योद्यानंचैत्रयं पुत्रस्तुनल कुबेरः॥ केलासरस्थानम
 लकापूर्वमानंतुपुष्पकं॥ टीका॥ कुबेरनामानि॥ चित्रयेनगंधर्वेण निर्मितं
 चैत्रयंकुबेरोद्याननाम॥ नलइवयमइवकुबेरश्चासन्नलकुबेरः॥ नलस्येवकु
 बेरोराथावयवोस्येतिवा॥ कुबेरपुत्रनाम॥ केशिरसिनयो लालसंनृत्यंतदस्यास्ति

ताम्रपर्णीशुभ्रदंतीचांगनाचांजनावती ४ टीका अभ्रमुमातिवर्त्तते अभ्रमुः मा
 मानेवर्त्तमानेच नभ्राम्पतिस्रवमंजित्वाक्चिन्नभ्रमतिअभ्रमुः भ्रमुचलने काम्य
 तइतिकपिला कमुकांतौ कपिलवर्णत्वात् पिंगलवर्णेऽस्यास्तिपिंगला नविद्य
 तेउपमायस्याः साअनुपमा ताम्रवर्णरवोषधिसादृचर्यात्ताम्रपर्णी शोभनोदंतौ
 यस्याः सासुदंती शोभनान्यंगानियस्याः साअंगना अंजनाकारवर्णेऽस्याअस्यअंज
 नावती हेरावतादिदिग्गजभार्यानामानि मूलं क्लीबेव्ययत्वपदिचांदिशोर्मध्ये
 विदिकृस्त्रिया अभ्रंतरंतंतरालंचक्रवालंतुमंडले ५ टीका दिशोरिदमपदिशं
 विशिष्टादिक् विदिक् दिक्षध्वनामानि अभ्रंयतेअश्वादिश्चअभ्रंतरं अतिबंध
 ने अंतरमात्वातिअंतरालं लादने असदिगादेरभ्रंतरनामानि चक्राकारेण
 चालतेवर्त्ततेचक्रवालं बालज्याप्राये दिक्षंडलनाम मूलं अभ्रंमेघोवारिवा

हस्तनयितुर्बलादकः धाराधरोजलधरस्तडितान्धारिदोबुभ्र ६ टीका अभ्रतिगठ
 सभ्रं अभ्रगतौ मेदतिमेघः मिदसेचने वारिवदतिवारिवादः वदप्रापणे स्तनयति
 स्तनयितुः स्तनाददेवशास्त्रे बहुलमुदकं यस्यास्तिबलादकः धाराणोधरोधारा
 धरः जलस्यधरोजलधरः तडितोचसेतितडितान् वारिददातिवारिदः बुदार्दने
 अबुबिभर्तिबुभ्रं भ्रंभरणे मूलं घननीभ्रतमुदिरजलमुजलमुग्धम
 योनयः कादंबिनीमेघमालात्रिषुमेघभवेभ्रियं ७ टीका वायुनाहन्यतेघन
 हनदिसागत्योः जीवनमुदकंमूयतेत्रजीभ्रतः मुचरबंधने मोदयतेक्षीवलान्मु
 दिरः मुदरुर्षे जलमुंचतिजलमुक् मुचिल्लमोक्षणे धूमोयोनिर्यस्पधूमयोनिः
 मेघनामानि कमुदकं आददतेकादंबामेघास्तस्यांसंतिकादिविनी कादंबाक
 लहंसाअस्यांसंतिवा कादंबाअस्त्यत्रेतिवा मेघमालानाम अभ्रंभवमभ्रियं

मेघमवस्थादेर्नाम मूलं स्तनितगर्जितघोषनिर्घोषोरसितादिच शोपाशतद्द्रा
 द्वादिनेरावदक्षिणप्रभा ८ टीका स्तनतिस्तनितं स्तनगददेवशब्दे गर्जतिगर्जितं
 गर्जशब्दे रसतिरसितं रसशब्दे मेघनिर्घोषनामानि कषीवलानांदुःखंशमयति
 शोपा शमउपशमने कर्षकाणंशंसुरवेयातिवा पारक्षणे समंतात्पातिवासंपाद
 तिवापाठे शतघाद्वादयतिशतद्द्रा द्वादशव्यक्तेशब्दे द्वादतेद्वादिनी द्वादुनीति
 वापाठः इरावतीमेघमवाऐरावती क्षणप्रभायस्याः साक्ष्यप्रभा मूलं तडित्तो
 दामिनीविद्युच्चंचलाचपलाअपि स्फूर्जतिर्वन्ननिर्घोषमेघज्योतिरिरमदः ९
 टीका ताडयतितडित् तटआघाते सुदामारव्याद्रिणासद्वर्ततेसोदामिनी सुदा
 मवद्दीर्घाकारोस्येतिवा विद्योततइतिविद्युत् द्युतिदीप्तौ चंचतिचंचला चंचगतौ
 चोपतिचपला चुपमंदायोगतौ विद्युन्नामनि स्फूर्जतिस्फूर्जथुः अत्रस्फूर्जावज्ज

२४

उत्तरतिमेर्वादिभूम्याइत्युत्तरा तदन्त्यवनतरणयोः दिशिभवंतिदिश्यं एतदिभभव
 स्पइंद्रायुधादेर्नाम इंद्रः वह्निः पितृपतिः वैर्जतः वरुणः मरुत् कुबेरः ईशः इति
 पूर्वादीनां दिशांपतयः मूलं ऐरावतेः पुंडरीकोत्तममन्त्रमुद्रांजलिः पुण्ड्र
 नसार्वभौमपुण्ड्रप्रतीकः दिग्गज ३ टीका इत्येतेतीसमुद्रजातदेरा ३ पुंडरीक
 वर्णत्वात्पुंडरीकः पुणतिवा पुणशुभकर्मणि वायुमात्मानंमन्यतेवामनः मन
 जाने वामंवल्लुचारीरमस्यवावामनः वामत्वाद्वा कुमुदुवर्णत्वाद्वात्कुमुद कुं
 शथिवीमोदयतिवा मुददर्शे अंजनामत्वादंजनः अनकिगच्छतीतिवा अनुव्य
 क्षिप्तसकांतिगतिषु पुष्पतिपुष्पं पुष्पविकसने पुष्पवदंतौयस्यपुष्पदंतः स
 र्वभूम्योविदितःसार्वभौमः शोभनाः प्रतीकाअवयवायस्यसुप्रतीकः यथाक्रमे
 णष्टदिग्गजानामानि ३ मूल किरणयोभ्रमकपित्तापिगलानुपमाक्रमार

कीर्यते वायुना भूमाविति वा कविहोये वर्षविलानाम दुष्टं दिनं दुर्दिनं मेघलुना हो
 त्रनाम मूलं अंतर्द्वाव्यवधारं सित्वं तर्द्धिरपवारणं अपिधानतिरोधानपिधा
 नाछादनानि च १२ टीका अंतर्द्वायते अनया अंतर्द्वाः व्यवधा अंतर्द्वाः दुधाइ चा
 रणपोषणयोः अपव्रीयते अपवारणं वडुवरणे अपिदधात्यपिधानं त्रिरोदधा
 त्रितिरोधानं पिधानं च आछादयति आछादनं छदुअपवारणे मेघाद्यैश्चंद्रादेरं
 तर्धाननामानि मूलं दिमां सुश्र्वं द्रमाश्र्वं इंदु कुमुदबोधवः विधुः सुधांशुः
 शुभांशु रोषधीषो निशापतिः १३ टीका दिमाः अंशवो यस्य दिमांशुः चंद्रेण क
 र्पूरेण उपमीयते चंद्रमाः माइमाने चंदति चंद्रः चदि आरूढने तुषारकिरणे
 रुणति इंदुः उंदि केदने कुमुदानां कुमुदबोधवः देवा एनं विशेषेण धरंति विधुः
 धेइ पति सुधारुणा अंशवो यस्य सुधांशुः शुभांशुः ओषधीशः निशायापतिः नि

८

षीपतिः मूलं अज्जो जैवात्कः सोमो ग्लौर्मगां क कलानिधिः द्विजराजः शशिधरो
 नक्षत्रेषु संपाकरः १४ टीका अशुदजातः अजः जीवयति जैवात्कः जीवप्राणाधा
 रणे सौति अमृतसोमः सुषुप्तसवैश्वर्ययोः ग्लापयति साम्पत इति ग्लौः ग्लेमे हर्ष
 हृये मगः अंको यस्य मगां कः कलानां निधिः कलानिधिः द्विजानां राजा द्विजराजः
 शशस्य धरः शशधरः नक्षत्राणामीशो नक्षत्रेशः संपाकरोति संपाकरः चंद्रनामानि
 मूलं कलातिषोडशो भागो विंबो स्त्री मंडलं त्रिषु भित्तं शकलखंडे वा पुंस्यर्द्धे इंदु
 मंशके १५ कलयति संख्याति कला कलसंख्याने चंद्रस्य षोडशांशनाम विंबति वि
 स्तारं प्राप्नोति विंबः विंबि आभोगे मंडति व्याप्नोति मंडलं मंडि भूषायां व्याप्तौ च चंद्र
 सूर्यादिमंडलनामनी भिद्यत इति भित्तं भिदरविदारणे शक्यते शकलं मेतुसि
 शकलं शकलशक्तौ खंडति खंडं खंडिभेदने अर्धं व्याप्नोति भेदगच्छति अर्धः अ

गतो शकलनामानि अर्धसमांशानाम् मूलं चंद्रिकाकोमुदीज्योत्स्नाप्रसादस्तु
 संज्ञता कलांकोकोलांछनेचचिद्रंलक्ष्मचलक्षणं १६ टीका चंद्रोनित्युक्तो
 स्तिचंद्रिका कुमुदानामियंकोमुदी ज्योतिरस्यास्तीतिज्योत्स्ना चंद्रप्रकाशनामानि
 प्रसीदतिप्रसादः बहुलविदारणस्यवसादनेषु प्रसन्नस्यभावः प्रसन्नता नेर्मल्य
 नामनी कल्पतेजायतेकलंकः कलसंज्ञाने शिल्पसंज्ञयोः अंकयतइत्यंकः अकिल
 क्षणे लांछतेलक्ष्यतेलक्षणं लांछिनक्षणे चक्ष्यतेकष्यतेचिद्रं चद्रकल्कने ल
 क्ष्यतेलक्ष्मालक्षणंच लक्षदर्शनांकनयोः चिद्रनामानि मूलं सुषुमापर
 माशोभाशोभाकांतिद्युतिछविः १७ टीका सुषुसमासुषुमा ठल्लृशोभाना
 मशोभतेशोभा सुभशोभने काम्यतेकांतिः कमुकांतौ द्योततेद्युतिः द्युतदीप्तौ छ
 वतिनाशयतिआशोभांछविः छेछेदने छवतिवा छविकांतौ कांतिमात्रनामा

२६

निर्घोषि वज्रस्यनिर्घोषिवज्रनिर्घोषः प्रहारकविद्युच्छब्दनामनी इरयामंभसामाव
 तिइरंमदः मदिहर्षलपनयोः मेघज्योतिषोनाम मूलं इंद्रायुधंशक्रधनुस्तदे
 वरधिरोदितं वृष्टिर्वर्षतद्विघातेवगदावगदोसमौ १८ टीका इंद्रस्यायुधमि
 वइंद्रायुधं शक्रस्यधनुरिवशक्रधनुः मेघप्रतिफलितनानावर्णस्यधनुवाकारे
 णदृश्यमानस्यस्वर्यरश्मेर्नामनि रोदतिरोदितं रुदबीजजन्मनि प्रादुर्भावे एतत्
 रश्मेवाजित्स्यधनुषोनाम वर्षतिवृष्टिः वर्षश्च वर्षशब्दस्त्री वृषसेवने वृष्टिना
 मनि अवगृह्णातीत्यवगाहः अवगृह्य मद्गुयादाने वर्षप्रतिबंधनामानी
 मूलं धारासंपातआसारशीकरोंबुकणस्मृताः वर्षोपलस्तुकरकामेघछिने
 द्विदुर्दिने १९ टीका आसमंतात्सरतिआसारः स्मृतौ धारासंपातस्यनाम सि
 कतेसिंचते शीकरः शीकृश्वेचने अंबुकणनाम वृणोतिसस्यंकरकः रुदिसाय

र्य उक्तानपादस्यापत्यमौत्तानपादिः ध्रुवनामनि अगंविध्यगिरत्यायाति अगस्त्यः
 अगस्तरितिपाठः सौषेजश्वसंघातयो कुभेसंभनोस्यकुंभसंभवः मूलं मैत्रावरुण
 रस्यैवलोपामुद्रासधर्मिणी नक्षत्रमृक्षंभतारातारकाप्युडिवास्त्रियां २० टीका मै
 त्रावरुणयोरपत्यमैत्रावरुणिः अगस्त्यमुनिनामानि विरदेपतिस्तुष्टुषालोपेवानमु
 ददशतिलोपामुद्रा रादाने अगस्त्यभार्यानाम नक्षतिनक्षत्रं नक्षगतौ नक्षीयतइ
 त्तिवा अस्पृक्षं अक्षगतौ अक्षणीतिस्ततोनाशतीतिवा अक्षहिंसायां भातिभं
 भादीष्टौ तरत्यनयातारा तारकाच हस्त्वनतरणयोः अवतीत्युडु अवगतौ नक्षत्र
 नामानि मूलं दाक्षायण्योश्वनीत्यादिताराअश्वयुगऽश्विनी राधाविशारवापुष्ये
 तुसिध्यतिप्रौढविषया २१ टीका दक्षस्यापत्यानिदासायिण्यः अश्विन्यारेवत्यंतनक्ष
 त्रसाधारणनाम अश्वयुज्यंतेस्यामश्वयुगं युदुर्योगे अश्ववत्तादश्विनी अश्विनी

समाधनिष्ठास्युः प्रौष्ठपदाभाद्रपदास्त्रियां ॥ मृगशीर्षमृगशिरस्तस्मिन्नेवागृह्यणी २२
 नक्षत्रनामनी राज्यतेपूज्यतेराधा राधसाधनेसिद्धौ विशारवतिकांत्याविशारवा शारव
 व्याप्तौ विशारवनक्षत्रनामनी पुष्पातिअभित्नपित्तमितिपुष्यः पुष्यपुष्टौ सिध्यंत्यर्थाअ
 स्मन्नितिसिद्धः साधसंसिद्धौ प्रेषतेप्रभयातिष्यः पुष्यनक्षत्रनामानि शुभकर्मणि
 श्रयतेअविष्टाः अश्ववरे धनतिधनं करोतिधनिष्ठा धनधान्ये धनिष्ठानामनी प्रौष्ठेसा
 रेपदेयासांताप्रौष्ठपदाः प्रौष्ठस्येवगोरिवपादोयासांताः प्रौष्ठपदाः भाद्रेसारेयस्मांदेया
 सांताः भाद्रपदाः प्रौष्ठपदानामनी मृगस्येवशीर्षमस्येतिमृगशीर्षं मृगशिरस्य अग्न
 दायणानवव्रीहयः तेस्यासंतीत्यागदायणिः दायनस्यवत्सरस्यनग्नमादिरचास्तिवा
 अग्नदायणी मृगशिरोनक्षत्रनामानि मूलं इत्त्वलास्तछिरोदेवोतारकानिवसं
 तिया इहस्पतिः सुराचार्योगीष्पतिर्धिषण्णगुरुः २३ टीका शिवबाणेनइत्वंतेप्रेत
 तेइत्त्वलाः इत्त्वस्वप्नप्रेरणयोः इत्त्वकाइतिवापाठः उलिप्रेरणे मृगशिरः समीपस्थित

तारकानामानि बृहतावेदमंत्राणारतिः बृहस्पतिः सुराणामाचार्यः सुराचार्यः गिरां
 पतिः गीष्पतिः धिषणा बुद्धिरस्यास्ति धिषणः गृह्णाति पुरुषार्थं गुरुः गृह्णादे
 मूलं जीवांगिरसो वाचस्पतिश्चित्रशिरवंडिनः शुक्रो दैत्यगुरुः काव्यो उग्रानाभार्गवः
 कविः २४ टीका जीवते मृतो नेमजीवः जीवप्राणधारणे अंगिरसामपत्यमांगिरसः
 वाचापतिः वाचस्पतिः चित्रशिरवंडिनः अंगिरसो जातश्चित्रशिरवंडिनः बृहस्पति
 नामानि शुक्लवर्णसाधुः रुद्रस्य स्वशुक्लदारेण निर्याताद्वा शुचंदुरवदेवेभ्यो रा
 तीति वा दैत्यानां गुरुः कवेरपत्यं काव्यः दैत्येभ्यः श्रेयो वक्षिकामयत इत्युग्रानाः वशका
 तो संतः भृगोरपत्यानिभार्गवः कवयति चातुर्येण वर्णयति कविः कववर्णेने शुक्रना
 मानि मूलं अंगारकः कुजो भौमो लोहितगो मदी सुतः रौहिणेयो बुधः सोम्यो स
 मो सौरि वानेश्वरो २५ टीका अंगारकवर्णसादंगारकः अंगानि आस्यति पीडयति

२८

नि अवश्यति अवति अवश्यायः शौडुगतौ नितरां द्वीयते अग्निना जीहारः हृद्द
 रणे तप्ततोषयति तुषारः तुषतुष्टौ तोहति पद्मं तुदिनं तुदिमर्दने तापं दाति हिमं
 हनति सागस्योः मूलं प्रालेयं मिदिका चायदि मानि हिमसं दतिः सीतगुणे
 तद्वदर्याः सुषीमः शिशिरो जडः २८ टीका प्रलया छरदां भ्रादा गतं प्रालेयं म
 हति भुवमिति मिदिका मदिगतौ वदौ च हिमनामानि व्यायते शीतं शैलगुणना
 म सुशुतनोति व्यापारं सुषीमः धीर्बन्धने सुशुद्रपायेते सुशीमः श्येद्रगतौ इति
 वापाठः शिनोति पद्मं शोभां शिशिरः शीर्द्रनिज्ञातने जलति जलः जलधासे
 मूलं तुषारः शीतलः शीतो हिमः सप्तान्यलिंगकः ध्रुवश्चोत्तानपादस्यादकग
 स्यः कुंभसंभवः २९ टीका तुषत्यनेन तुषारः शीतलः शीतो हिमः लादने शी
 तः हिमोति वर्धते हिमः दिगतौ वदौ च शीतलद्रव्यनामानि ध्रुवति ध्रुवः ध्रुवः

३

षीनादुष्क्रियशिवं डिनः सप्तर्षिनामानि रातिददातिकल्पादिकफलमिति राशिः तेषां
 दयोल्ग्नमुच्यते लगतिग्नैः संबध्यते लग्नं लग्नसंगे तेराशयः मेषादयः मूलं
 शीनामुदयोल्ग्नं ते तु मेषवृषादयः सूरसूर्यार्यमादित्यद्वादशात्मदिवाकरः २७
 सूरतिकर्मणे सूरः सूर्यश्च पुषेरणे इयर्तिगच्छत्यर्यमा ऋगतौ अदितेरपत्यः आदि
 त्यः द्वादश आत्मानो यस्य द्वादशाभ्यां दिवा अहनि प्राणिनः श्रेष्ठा वतः करोति दिवाक
 रः भासं करोति भास्करः अहं करोतीत्यहस्करः अन्यतेजोवधातिप्रतिबधातिबध्नः बध
 बंधने प्रभां करोति प्रभाकरः विभां करोति विभाकरः मूलं भास्कराहस्करबध्नप्रभा
 करविभाकरा भास्वद्विवस्वसप्राश्चद्वरिद्वोष्मरश्मयः २८ टीका भासं तियस्य भा
 स्वाच्च विवस्तेजभयाद्यादयति विवस्वान् वसत्राद्यादने विवस्तेजो स्यास्तीति विवस्वा
 च सप्तैवायस्य सप्ताश्वः हरितः अश्वायस्य हरिदश्वः उत्तारश्मयो यस्य उत्तरश्मयः

मूलं विकर्त्तनार्कमार्त्तं उमिद्वरारुणपूषणः टीका तमः विकर्त्तति विकर्त्तनः कृतिछेद
 ने अर्च्यते वा लखित्यादिभिरर्कः अर्च्यते वा अर्कः अर्च्यपूजायां अर्च्यते सेव्यते वा अरसे
 वायां मृतं उस्यायं मार्त्तं उः मृतं ब्रह्मा उं जीवयति मार्त्तं उः मेदति वर्षति मिद्वरः मिद्वसे च
 ने इयर्ति अरुणः ऋगतौ पुष्पातिपूषा पुषपुष्टौ मूलं द्युमणिस्तरणिर्मित्रश्चित्र
 भाचुविरोचनः विभावसुर्गृहपतिस्त्रिषांपतिरर्धपतिः २९ दिविमणिः द्युमणिः तर
 तिनमस्तरणिः हस्तवनतरणयोः मेदति स्निह्यति मित्रः उमिदास्ते हने सर्वस्य मित्र
 त्वाद्वा चित्राभानवो यस्य चित्रभाचुः विरोचति विरोचनः रुचिदीप्तौ विमैववसुयस्य
 विभावसुः गृहपाणिपतिः गृहपतिः त्रिषांपतिः त्रिषांपतिः अरुणपतिः अर्धपतिः मूलं
 भाचुर्दंसः सदस्यांस्तुतपनः सवितारविः माठरः पिंगलोदं उः श्वं जां जो पारिपार्श्वकः
 ३० टीका भातिभाचुः भादीप्तौ हन्ति नमो हंसः हनहिंसागत्योः सदस्त्रं अंशवो यस्य स

सदस्याशुः तपतितपनः तपसंतापे सुवतिसुतंसविता ब्रूमेरणे रूयतेअयतेरविः
 रुद्रादे सूर्यनामानि चंडांशोः परितोवर्त्तमाना यमाग्निद्राः माठरः पिंगलदंडइत्युच्यते
 मठरस्यापत्यं माठरः मनजानि पिंगलवर्णं वापिगलः दंडोस्यास्ति दंडः पारिपार्श्वकाइ
 तिवापाठः पारिपार्श्वकावा मूलं सूरसूतोरुणोन्नतः काव्यपींगलजगमजः परिवेष्ट
 स्तुपरिधीरुपसूर्यकमंडले ३२ टीका सूरस्यसूतः सूरसूतः अरुणोवर्णोयस्या
 स्तिअरुणः नविद्यतेउरुयस्यअरुणः कश्यपस्यापत्यंकाश्यपिः काव्यपइतिवापा
 ठः गरुडस्यागजोगरुडगजः सूर्यसारथिनामानि परितोविष्यतेनेनपरिवेष्टाः विषल
 व्यापेपरिधीयतेनेनपरिधीः परिवेष्टानामानि समीपेसूर्यस्यउपसूर्यकं मंडयतेमंड
 लं मडीभूषायाव्याप्तोच अतिसूर्यनामानि मूलं किरणोसमसूखांशुगम
 स्तिधृष्टिरवमयः भानुःकरोमरीविस्त्रीपुंसयोदीधतिस्त्रिया ३२ टीका चत्वार्य

३०

अंगारकोवा अरपीउने कोभूमेर्जातः कुजः मरुपत्यंभौमः लोदितमंगयस्यलोदित
 गः मरुः सुतोमहीसुतः मंगलग्रहनामानि रोहिण्याअपत्यंरोहिणेयः बुध्यतेबुधः
 बुधअवगमने सोमस्यापत्यंसोमः बुधग्रहनामानि सुरस्यापत्यंसोरिः सोरोवा ज्ञाने
 अरतिशनेश्वरः चरगतिभक्षणयोः शनिर्मदोसितः पंगुः कालछायासुतस्वसः शनि
 नामानि मूलं तमस्तुरादुस्वर्भानुसैदिकेयोविधुंतुदः सप्रर्षयोमरीच्यत्रिमुखास्त्रि
 अशिरवंडिनः २६ टीका रदतिरक्तोचंडार्कवितिरादुः स्वर्भातिस्वर्भानुः सिंदिका
 याअपत्यंसैदिकेयः विधुंतुदतिविधुंतुदः तुदवयने ग्रहविशामः ग्रहकल्लोलः रा
 दुनामानि केतुः शिखीतिवाच्यः तमज्रायुधः यस्पतमः सांतोयनपुंसकलिंगाः सूर्याच्च
 द्रमस्योताम्यतिवातमः तमुग्लानो आकारांतः पुंलिंगोस्ति यः क्विशिरवंडिनस्याः चि
 जरायेषांतेचित्रशिरवंडिनः मरीचिअंगिरसोपुलस्तः पुलदः क्रतुः वशिष्ठश्चेतिसह

तः द्युतदीप्तौ ज्ञासमेतात्तपसि ज्ञातपः तपसंतापे मूलं कोल्लंकवोहं मंदोहं क-
 पुतदति तिग्मेनीहं खरंतदमृगहृत्तामरीचिका ३४ इति दिग्दर्शः टीका -
 नामानि किरणादीन्यातपांता निरश्मिनामनीति केचित् किंचिदुल्लंकवोहं ईषदुहं
 तं मंदं वतत्तदुहं च मंदोहं किंचिदुल्लंकदुहं ईषदुहनामानि तेजयति तिग्मे तिष्ठणं
 तिजनिजातने रवनतिरवमं रवनुचवदारणे रवुरमिति पाठे रवुरतिरुरं रवुरहेदने अत्यु-
 हनामानि मृगाणां लक्ष्मामृगहृत्तामरीचिका मृगहृत्ताम्रियं तेन यामरीचिका मृगप्राणत्यागे ज-
 लवत्प्रतीयमानसूर्यरश्मिनामनी ३५ इति श्रीवंगलकामय्यभट्टोपाध्यायस्तनुचिंगय्य
 स्मरिविरचितायां ममरकोशविदत्तो दिग्दर्शः मूलं कालोदिष्टोप्यने दापिसमयो-
 प्यथ पक्षतिः प्रतिपदे इमे स्त्रीत्वं तदाद्यास्तिथयो द्वयोः १ टीका कल्पते संख्यायते का-
 लः कलसंख्याने शिल्पसंज्ञयोः कालयति प्रेरयति वा कलिकलक्षणे दिश्यते दिष्टः दि-

श्रुतिसर्जने न इह ते अनेहा इह चेष्टायां नाहन्यते वा सांतःपुल्लिंगाः क-
 र्माणसमयते समयः अपवर्तौ कालनामानि पक्षस्य मूलप्रारंभदिवसः पक्षति-
 प्रतिपद्यते उपजम्यते प्रतिपत् पङ्क्तौ पक्षप्रथमदिवसनामनी तन्यतेषु
 छिद्यटिकाभिरिति तिथिः तनुविस्तारे प्रतिपत्प्रभृतिपंचदशदिवसपर्यंतना-
 म मूलं घस्रोदिनाहनीवातुक्लृबेदिवसवासरो प्रत्युषदमुरवकल्प-
 मुरवः प्रत्युषसी अपि २ टीका तमोघसती घस्रः घसुजोदने तमोघति-
 दिनं दो अवरवडने सूर्येण नदीयते अदः ३ हाक्त्यागे दिव्यंति देवाः अस्मि-
 ति दिवसः वसंति व्यवहृत्तारः अस्मिन्निति वासरः वसनिवासे दिननाम-
 प्रत्युषमिति निशां प्रत्युषः वीक्षकर्मणि अहो मुरवमदमुरव कलयति
 लंकल्याणकाक्षेसाधु काल्यमिति वा पाठः ३ अथ संधकारमित्युषः प्रत्यु-

उषदादे मूलं प्रभातेचदिनांतनुसायसंध्यापितर्पसुः प्राज्ञापराहम
 त्रिसंध्यमयवावरी ३ टीका प्रभातचप्रवृत्तप्रभातं सूर्योदयात्प्राग्वद्वि
 श्यात्मकस्यकालस्यनामानि दिवसस्यअंतःदिनांतः सायमित्यव्ययं सा
 ध्यायतेसंध्या ध्येचिंतायां पितरः प्रसूयतेत्रपितृप्रसूः सायंकालनामानि अहः
 प्रारंभः प्राहः अपरभागः अपराहः अहोमध्यभागः मध्याह्नः एतेत्रयः समाह
 ताः त्रिसंध्येभवतीतिस्मरणेसंध्यानासमाहारस्त्रिसंध्यं स्मरणतिलोकचक्षुषि
 शर्वरी रुदिसाया मूलं निशानिशीथनीरात्रिस्त्रियामाह्मणदाक्षया वि
 भावरीतमस्विन्योजनीयामनीतमी ४ टीका नितरात्रयतिसर्वचेष्टा निशा
 निशीथः अस्यामस्तिनिशीथनी रातिसुखंददातिरात्रिः त्रयोषामात्रस्यामिति
 त्रियामा विश्रमायस्मरणमवसरंददातिस्मरणदा क्षयसायुः क्षया क्षेक्षये तमसावतदा

२

३२

पिनामानिपरिवेशयेतिकेचित् तमःरुणोतिकिरणः रुदिसायां आपोवसंतात्रयस्य
 उक्ता वसनिवासे मिनासंधकारंमयूखः दुमिहप्रक्षेपणे अनेनसर्वंअम्पतेजायतेअं
 शुः अमगसादिषु घृण्यतेदीप्यतइतिघृणिः घृणिदीप्तौ घृण्यतेघृणिः घृणुसंघर्षे
 तिवद्वः पाठा आदरणीयाः भातीतिभातुः भादीप्तौ तमःरुणतिकरः रुदिसायां तुवि
 कीर्यते रुविक्षेपे तमोस्त्रियतेनेनमरीचि दिधीयतेदीप्यतेनेनेदीधितिः दीधीइदी
 प्तिदेवनयोः रश्मिनामानि मूलं सुप्रभासगचित्युद्भाभाद्युतिदीप्तयः रोचिः
 शोचिरुभेकूवेप्रकाशोद्योतजातयः ३३ टीका प्रभातिप्रभा रोचतेनयारुक् रुचि
 श्व रुचिदीप्तौ त्रिष्टेययात्विद् त्रिषिदीप्तौ भातिययाभा दीप्तौभासतेयया
 भासदीप्तौ सकारांतः अविरुक्ताद्युतिश्च दीप्यतेदीप्तिः दीपिदीप्तौ रोचतेरोचि
 चतियेनशोचिः शोचोक्ते दीप्तिनामानि प्रकाशतेप्रकाशः काशदीप्तौ द्योत

षतिनिमेषः तेऽष्टादशकाशमवति काशतेकाष्टा काशदीप्तो ताःकाष्टाः
 कला कल्पतेकला कलसंख्याने तास्तुत्रिंशक्षणस्तुमुहूर्त्तोद्वादशादि
 तेतुत्रिंशददोरात्रः पक्षस्तेदशपंचव १० ताःकलास्त्रिंशक्षणःक्षणोति
 क्षणः क्षणदिंसायां तेक्षणद्वादशमुहूर्त्ताभवति मुहुर्मुहुरित्यर्तिमुहूर्त्तः ऋ
 गतो तेतुमुहूर्त्तास्त्रिंशददोरात्रिर्भवति अक्षसदितारात्रिः अक्षोरात्रिः तेदोरात्राः
 पंचदशभवति पंचतिभूतानिपक्षः पंचप्याके ११ पक्षोपूर्वापरोऽर्द्धकृत्स्नोमा
 सस्तुतावुभौ द्वौद्वौमाघादिमासौस्याहृतुस्त्रीरयनंत्रिभिः ११ पश्यतेवापक्षः
 पक्षपरिगदे पूर्वापरोपक्षोऽमेणशुक्लपक्षवृत्तनामानौभवतः तावुभौमासौ
 भवति॥ मस्यतिपरिणामतिमासः मसापरिमाणे मासश्चंद्रस्यायंवामासः
 इत्यर्तिःऋतुः ऋगतो तौमार्गादिमासौद्वौऋतुः तैस्त्रिंशत्तुभिरयनं १२ अयने

३४

द्विभातिविभाचरी तमोस्यामस्तीतितमस्विनी तमसाराजतेरजनी रंजरागे
 यामाअस्यासंतियामिनी तमयतिचक्रवाकान्तमी तमाचेतिवापाठः तमि
 ज्ञातामसीरात्रिज्योस्त्रीचंद्रकयान्विता आगामीवर्त्तमानादयुक्तायानिचि
 पक्षिणी॥५॥ ॥आकारांतोपि चंद्रिकयायुक्तिरात्रिनाम उभयाहनिपक्ष
 विवयस्याःसापक्षिणी॥ उभयादोरात्रिनाम रात्रीनांगणः गणरात्रं गणरात्रोवा
 समाहारेनपुंसकं रात्रिसमूहनाम प्ररश्मयेतिप्रदोषः॥ रजनी मुखं ५
 गणरात्रंनिशाबद्धः प्रदोषोरजनीमुखं॥ अर्द्धरात्रंनिशीथोद्वौद्वौयामप्रदो
 समो ६ रात्रेरर्धमर्धरात्रः नियतंशेस्तेत्रनिशीथः श्रीइस्वप्ने मध्यरात्रि
 मानि॥ यातीतियामः याप्रापणे प्रक्रियतेप्रदरः हृद्दरणे दिनस्यरात्रेर्वा
 गनामानि प्रतिपसंचदश्योर्यदंश्योर्यदंतरंपर्वभवति संधीयतेऽसंधि

कार्तिकी कार्तिकः इत्युह्या ॥ १४ ॥ मार्गशीर्षसहामार्गश्रावणद्वय
 योषेतैषसहस्रौद्धौतयामाघेतफाल्गुने ॥ १५ ॥ मृगशीर्षनक्षत्रमा
 अस्मिन्निति मार्गशीर्षः ॥ सीतोद्ग्रेयत्रसह्येतेत्रसहः सातः ॥ सहमध
 गनक्षत्रयुक्तापौर्णमासीमार्गी सायत्रास्तिमार्गः अग्नहास्यनवव्रीहयोत्र
 संति आग्नहायणिकः मार्गशीर्षमासनामानि सहोस्यासीतिस ॥ १६ ॥ पुष्य
 नक्षत्रयुक्तापौर्णमासीयोषी योषोव्याख्यातः एवंतैषश्च पुष्यमासनामा
 नि ॥ तपातेमुनिभिरत्रेतितपाः तपसंतापे माघीपौर्णमासी अत्रास्तिमाघः
 माघमासनाम फाल्गुनीमित्रास्तिफाल्गुनः स्यात्तपस्यः फाल्गुनिकः स्या
 चैत्रेचैत्रकोमधु वैशाखेमाधवोराधोज्येष्ठे शुक्लशुनिस्त्रियं ॥ १७ ॥ फल्गु
 निकश्च तपसिसाधुंतपस्यः ॥ फाल्गुणमासनामानि ॥ चैत्रीत्रास्तिचैत्र

चैत्रिकश्च मधुनापुष्परसेनयोगामधुः चैत्रमासनामानि वैशाखीत्रा
 स्तिवैशाखः मधुसाधुर्माधवः राधीत्रास्तिराधुः वैशाखमासनामानि
 ज्येष्ठीत्रास्तिज्येष्ठः शोचयतिप्राणिनस्तापेनशुक्रः शुचशोके ज्येष्ठमास
 नाम जनान्तापेनशोचयतिशुचिः आषाढेऽश्रावणेनस्यानभाश्रावणि
 कश्चसः स्युर्नभस्येप्रौष्ठपदपदाभाद्रपदाः समाः आषाढी
 षाढः आषाढमासनामानि आश्विनीत्रास्तिआश्विनः आश्व
 नभसिमेघैर्नभाः भसभर्त्सनदीप्त्योः नभासतेमेघैरिति
 भतेनभाः शतदिशायां आश्वमासनामानि नभसिस
 दीत्रास्तिप्रौष्ठपदः भाद्रभायुक्तापौर्णमासीभाद्रपद
 द्रपदमासनामानि स्यादश्विनयिषोप्याश्वयुजेपिस्याचुका

१ जौकार्तिकको १

लेखेस्ताविक जौ हेमंत शिविरास्त्रिया आश्विनी अत्रास्ति आशि
तैरिष्यते ईषाः इषु इच्छया आश्वयुजीयत्रास्ति आश्वयुजः अ
मानि ॥ कार्तिकी अत्रास्ति कार्तिकः कार्तिकश्च बाहुली ॥
जमन्नमत्रास्ति उर्जः कार्तिकमासनामानि हिमेन दंति
म शीतेन गात्राणि शिनोति तनूकरोति शिविरः शीङ्गनि
म वसंतपुष्पसमयः सुरभिगीष्म उष्णकः निदाघ उष्णपगमः ठ
मस्तपः १२ ॥ वसत्यस्मिन्सुरवधिति वसंतः वसनिवासे पुष्पाणो समयः पु
ष्पसमयः सुषुरमते आह्लादनं कर्तुमिति सुरभिः रभराभस्ते वसंतर्तुनामानि
जलंगिरतिगीष्मः गनिगरणे उष्माणं करोति उष्णकः निदाघ तेजो निदाघः
उष्णस्य उपगमः ठष्णोपगमः उषतितापेन उलः उषष्टुदादे उष्माणं आ

३३

देगतिरुदग्दक्षिणा कस्य वत्सरः समरात्रे दिवे काले विषुवद्विषुवं च तत् १२
अयते यास्यनेन सूर्यः दक्षिणमुत्तरं चेति अयनं अथपयगतौ द्वेते अयने अ
कस्य रुदगतिः दक्षिणगतिश्च वत्सरो भवति वसति क्रतवः अस्मिन्निति व
त्सरः वसनिवासे रात्रिश्च दिवा च रात्रिदिवं तस्मिन् समेकाले विषुवत् विषुवं
च भवतः अहोरात्रयोर्विषुवं साम्यमत्रास्ति विषुवत् ॥ विषुवं च ॥ ११ ॥ पुष्पयु
क्ता पौर्णमासी पौषा मासे तु यत्र सा १३ पुष्पनक्षत्रयुक्ता पौर्णमासी पौषा
सायत्रास्ति स नाम्ना पौषा मासः अपरे मघानक्षत्रयुक्ता पौर्णमासी माघा सा
यत्रास्ति समाघः फल्गुनी युक्ता फल्गुनी सायत्रास्ति स फाल्गुनः एवं
चैत्रः वैशाखी वैशाखः ज्येष्ठी ज्येष्ठः आषाढी आषाढः आश्वयुजः
एषा आश्वयुजा सास्ति आश्वयुजः भाद्रपदी भाद्रपदः आश्वयुजी ॥
मार्गशीर्षे नाम्ना स पौषो माघाद्याश्चैव मेकादशा परे ॥ १४ ॥

एदेवतः अहोरात्रिः स्यात् दैवतानामयं दैवतः २१ दैवेयुगसर
 तुतो नृणां मन्वंतरं तु दिव्यानां युगानामेकसप्ततिः २२ दैवेदे
 त्रिः स्यात् ब्रह्मणः त्रयं ब्राह्मणं वर्तते नृणां नरिष्ठितिक्षपात्मकं
 नाशं करो कल्पः कुपकुप्पौ दिव्यानां युगानामेकसप्तति
 यः कल्पः क्षयः कल्पात् इत्यपि अस्त्रीपदं पुमान्पाप
 संवर्तते क्षीयते जगदत्र संवर्तः वतुवर्तने प्रलीयते प्रल
 कल्पते च कल्पः कुपकुप्पौ क्षीयते जगदक्षयः क्षिप्तये कल्पस्य
 रकालनामानि कंपयते स्मात्कल्पः अक्षरपर्यासात् कपिचलने सभासध्येयच्यते
 वा पचविस्तारे पचति येन कैरे पाप्मा पलगतो पापस्मादिति वा पालरक्षणे कल्प
 ति चित्रगुप्तेन गण्यते किल्बिषं कल्मषं कलुषं वजनीनो घमं दोदुरितं दुष्टं तं स्या

इर्ममस्त्रियां पुण्यश्रेयसी सुकृतं यशः २३ कलुषं च कलसंख्याने कलकिलशेषेति
 ऐर्वा अर्जते वज्रिने वज्रवर्जने नरकमेति अनेन एनः इणगतो कर्तारमाधतिनादं अ
 धिगतो अदते नरकमनेन अदः अदिगतो दुष्टमेति दुरितं दुष्क्रियते दुष्टं तं
 करणे पापनामानि धीयते धर्मः पुण्यतिशुभं करोति
 च अयणे श्रेयः शीघ्रसेवायां सुक्रियते स्म सुकृतं अ
 ने मोक्षनामानि मुस्तीतः प्रमदो दुर्षः प्रमोदामो
 दशर्मरात सुखानि च २४ मोदयति मुह प्रमोद आ
 मदः संमदश्च मददुर्षालपनयोः प्रीणयति प्रीतिः प्रीतिः प्री
 तुशे आनंदयति आनंदयुः आनंदश्च दुनदिसमदो मरण
 या श्रयति दुःखं शांतं पातकमणि श्रयति दुःखमिति वा शांतं श्रे

पाठः शोभ्यति मनेन दुःखं मनेन शोभते शोभयामने शोभना
 अस्मिन्निति सुखं संतोषनामानि निश्चयं स शिव भद्रक
 कं भाविकं मयं कुशलं से मम स्त्रियां २५ आगमिष्येणेन
 करोति शिवं शीघ्रं निशातने भद्रते भद्रं भद्रिक व्याणे
 कलकिलह्ये अणुगतौ संगति अंगसुखं ताति
 तेषु भं शुभमो मने भवति भावुकं प्रशस्तो भवोत्र भ
 तिकुशलं श्योतन करणे क्षिणेति क्लेशं क्षेमं क्षि
 वेपापपुण्यसुखानिव मत्तर्किकाम चर्चिका प्रकांडमुद्रतास्त्रजा २६ ३
 शस्ते शंसुतो सुखनामानि पापपुण्यसुखशब्दोद्वेगुणि नित्रिषु वनेत
 कामचर्चिका प्रकांडमुद्रतस्त्रजः प्रशस्तवाचकं रासनं शुभं वृत्तिः ॥ २७ ॥

गमः अष्टागमः तपतितपः तपसंतापे अकारांतोयं ग्रीष्मर्तुनामानि ॥ स्त्रियां प्राच
 द्स्त्रियां भ्रमो वर्षा अथ शरस्त्रियां षडमी ऋतवः सपुंसी मार्गदीनायुगो ॥ क्रमात्
 १२ प्रवर्षति प्राचद्व चषसेचने आशु वर्षमस्ति वर्षा वर्षर्तुनाम अणुतिपंकेरा
 रत्तु शुद्धि सायां शरदतुनाम अमीषदमार्गदीनायुगो मौर्ये युगे मे ॥
 ऋतवो भवति संवत्सरो वत्सरो व्वाहाय नो स्त्री शरत्सम
 द्स्ते द्वापंच वर्षेण देवतः २० संवसंति ऋतवोत्र सं
 से आप्यति अधिमासेन अहः आपुस्व्याप्तौ अयोद्व
 तूचक्रमेण हायनः रुक्म्यागो शीर्यते जगद्वेति शरत् २४
 च समः समवेक्ये अयं शब्दः स्त्रिलिङ्गो बहुवचनांतः एकक
 नामानि मानुषेण मासेन येन अहोरात्र स्यात् पितृणामयं

दिष्टं भागधेयं भाग्यं स्त्रीनियतिर्विधिः अमृतनिघ्नस्तव
प्रजास्तोत्रव्यस्यर्थः प्रजास्तः पुरुषः पुरुषमतस्तजः इत्यादि
वदविधिनाम देवस्य इदं देवं शुभाशुभं दिशति दिष्टं दि
स्येदं भागं भागमेव भागधेयं भजनीयं भाग्यं भजसेवायां
यमत्र परमे विधीयते प्रैर्यते नेन विधिः पुमान् शुभा
देतुर्नाकारणं बीजं निदानं त्वादिकारणं क्षेत्रज्ञात्म
२७ दिनोतिवर्धते देतुः दिग तौ वद्वेच कार्यते नेन कार
णे निमित्तदेवतनामानि निदिष्यते निदानं दादाने म
हिनिवासगत्योः हिंसयेवाधातुः क्षेत्रज्ञरीरं जानाति
स्वकृतं शुभाशुभं आत्मा अदत्तमक्षणे अतति सत्रा
गमने पुरीदेहेसीदति पुरुषः षडुल्लविदारणगत्यं वर

नो नामानि प्रयद्यते सर्वप्रधानं प्रारंभः क्रियते नय
गुरुगसत्वं रजस्तमः जनुर्जननजन्मानि जनित्यति
तिष्ठति त्रवस्त्वा शगतिनिवृत्तौ कालकृतादियौव
दज्ञानदेतुः रागात्मकदुःखहेतुत्वात्तद्वजः ताम्यति
धर्मप्रकृतिनामानि जन्यते नेन जनुः सांतोयं जननं
द्यते तत्पतिः पदुत्तगतौ उद्भवति उद्भवः भस्सत्ताया
जन्मी जंतुर्जन्यशरीरिणः जातिर्जातं च सामान्यं व्य
दयं स्वांतहन्मानसं मनः इति कालवर्गः प्राणस्य
ज्ञाने जन्मास्यास्ती जन्मी जायते जंतुः जन्युश्च जनि
प्राणिनामानि चिंतयतानेनेति चित्तं चेतश्च चित्ति
हरणे स्वांतं शोभनः चंतो यस्य स्वांसंतं स्वनतिव

शास्त्रयोः मुक्तिः केवल्यनिर्वाणश्रेयोनिश्रेयसामृतं ६ ज्ञायते अनेन ज्ञानं ज्ञात्रववे
 धने मोक्षबुद्धिनाम विज्ञायते अनेन विज्ञानं त्रितये शास्त्रादिबुद्धिनाम आत्मनः पो
 शोभ्यो मोचयति मुक्तिः मुचित्रमोक्षणे केवलावच्छेदकेवल्य निर्वाति निजरसचोपग
 छति अस्मिन्निति निर्वाणं निर्वासं सर्वाणि कर्माण्यत्रेति वा विशेषप्रशस्यतरश्रेयः नि
 ष्टतश्रेयोत्रनिश्रेयसम् नास्ति मृतमस्मिन्नित्यमृतं ६ मोक्षोपवर्गोपाज्ञानमवि
 द्यादामतिस्त्रिया रूपत्रादोगंधरसस्पर्शाश्रविषया अमी ७ आत्मनः पाशोभ्यो मो
 चयति मोक्षः मोक्षते अस्मादिति वामोक्षः मोक्षनिरसने पाशोभ्यः अपवर्ज्यत इत्यप
 वर्गः वजीवर्जने मोक्षनामानि विरुद्धज्ञानमज्ञानं विरुद्धाविद्या अविद्या अदमि
 त्यव्ययमदमिति मतिरदमतिः अनात्मनि देहादौ अदबुद्धिनामानि रूपते चक्षुषा
 निरूप्यते रूपं रूपनिरूपणे ब्रामंददातिराष्टः गंगमनंधयति गंधः धेध्याने रस्यते

रसमनेन रसः रसआस्वादने स्पृश्यते स्पर्शः स्पृशसंस्पर्शने अमी विषयगोचरेद्रि
 यार्थनामनोभवन्ति विशिञ्चन्ति स्वानुभवाय पुरुषः बध्नेति विषयाः षीद्बधने ७ मो
 क्षियं द्रियार्थाश्च हृषीकविषयेन्द्रियं कर्मेन्द्रियं तु पादादिमनोनेत्रादि धीन्द्रियं ८
 गावः इन्द्रियाणि चरन्ति स्मिन्निति गोचराः चरगतिभक्षणयोः इन्द्रियैरर्थत इति इन्द्रिया
 र्थाः अर्थउपपाद्यां हृष्यति हृषीकं हृषतुष्टौ विषयो स्यास्ती विषयी इन्द्रियस्य
 आत्मनो लिङ्गमिन्द्रियं इन्द्रियनामानि कर्मणः साधनमिन्द्रियं कर्मेन्द्रियं पायुवाक्
 पाणिपादोपस्थस्य नाम धियः साधनमिन्द्रियं धीन्द्रियं नेत्रघ्राणरसनात्वक् श्रोत्र
 पंचकस्पनाम मनस्त्वभयात्मकं ८ तुवरस्तुकषायोस्त्रीमधुरोत्तवणः कटुः तिक्तो
 म्लश्चरसाः पुंसीतक्षुषडमीत्रिषु ए तौति हृदयंतुवरः तुवृत्तिदिसयोः कषति
 पित्तकषायः कषदिसायां खदिरादिरसनामानि मध्रातिवातमधुरः मेयविलो

उने इत्थादिरसनाम लुनातिवातंलवाणः लुङ्छेदने सैधवादिरसनाम कठविक्रमि
 विषादिगच्छत्यनेनकटुः कटीगतौ शृङ्गादिरसनाम श्लेष्माणंतेजयतिरिक्तः तिज
 निशातने निवादिरसनाम वातमामयतिराजयति अम्लः समरोगोअम्लइतिवापा
 ठः अंबतेमुखशब्दभवतीत्यंबुः अविशब्दोज्ञबीरादिरसनाम अमीषट्सुवाच्यलि
 गत्वाद्गुणेषुविशेषेषुवर्तते ९० विमदोश्चेपरिमलोगंधेजनमनोदरे आमोदः
 सोतिनिहारीवाच्यलिंगत्वमाशुणात् ९०१ सुरभिमात्यादिगंधादिसमर्द्धांजनजन
 मनोदरेगंधपरिमलः स्यात् परिमातिपरिमलः मलमलघारणे आसंतानोदते
 ने आमोदः मुदहर्षे अरव्याविमनोहारिफलनाम कागुणकाद्गुणवारिमुक्तेषा
 दृश्यतेवाच्यलिंगाभवन्ति ९० समाकर्षीतुनिर्द्दारासुरभिघ्राणतर्पणः ॥ ३ ॥ सुगंधिः
 सुगंधिस्पादामोदोमुखवासनः ९१ समाकर्षतिचित्तमाकर्षतिसमाकर्षी वृषिवि

नास्तिकः तस्यभावेनास्तिकता परलोकाभावेपरबुद्धिनामनी व्यापाद्यतेनेनव्या
 पादः पदुलगतौ द्रोहस्पचितनंद्रोहचितनं जिघांसाचितानामनी सिद्धः अतो
 निश्चयोत्रसिद्धातः राद्रांतअतोयस्यराद्रांतः निर्णयविशेषनामनी भ्राम्यतेनया
 भ्रांतिः भ्रमश्च भ्रमुचलने भ्रुमुअनवस्वानइतिवाधातुः मिथ्याचासौमतिश्चमि
 ण्णामतिः अतस्मिन्वतबुद्धिनाम संविदाग्नप्रतिज्ञानंनियमाश्रवसंश्रवः अ
 गिकारोभ्युपगमः प्रतिश्रवसमाधयः ५ संविद्यतेनयासंवित् आविदसंवेदन
 मागः उकारांतः आगुरतेययावाआगुः गुरीउद्यमने रेफांतोवास्त्रलगः प्रतिज्ञा
 यतेनेनप्रतिज्ञानं नियम्यतेनियमः यमउपरमे आश्रणोआश्रवः संश्रवश्च श्रव
 षणे अंगीकरणमंगीकारः अभ्युपगमनंअभ्युपगमः समाधीयतेसमाधिः दुवा
 ठधारणपोषणयोः संपत्तिपत्तिनामानि मोक्षधीर्ज्ञानमन्यत्रविज्ञानवित्प

ज्येतिः ज्येङ्गतौ पन्थतेस्त्यतेपांडुरः १२ पंडतिमनोवा पडिगतौ पांडुरश्च
 अवदातः सितोगोरोविलक्षो धवलार्जुनः हरिणः पांडुरः पांडुराषत्पांडुस्तुधूसरः
 १३ अवदायते अवदातः देरशोभने सितोतिमनःसितः पीडबंधने गुरतेमनोस्मि
 न्मुच्यतेगोरः गुरीउद्यमने अवलक्ष्यतइतिवलक्षः लक्षदर्वानांकनयोः बल
 तिप्राणिति अनेनबलं बलप्राणने बलेरक्षोवा रेफलोपः ध्रुयतेमनोस्पध्रुवलः
 धुतकंपने अर्जुतेसर्वैरित्यर्जुनः अर्जसर्जने मनोदूरतिहरिणः हड्दूरणे एतानि
 क्षीरशंखादिवर्णनामानि धुनोतिकुरूपतयाचित्तधूसरः धुरकंपने अव्यक्तध
 वलनाम १३ दल्लेनीलाशितव्यामकालस्यामलमेचकाः पीतोगोरोहरिद्रा
 भः पालाशोहरितोहरित १४ कर्षतिचित्तमाकर्षतिरुक्लः कषविलेखने नी
 लवर्णत्वानीलः नीलवर्णनोसितासितादन्यः असितः व्यायतेव्यामः त्र्येजु

४३

गतौबद्धौच कलयतिप्रेरयतिकालः कलक्षेपे व्यामद्रव्यमजास्तिव्यामलः मिच
 तिमेचकः मिचकल्कनेशिल्यंसंज्ञयोः मधुरकंठादिवर्णनामानि पिबतिचित्तेपीत
 पापाने गोरः हरिद्रायाइव आभायस्यहरिद्राभः हरिद्रादिवर्णनामानि पलाशा
 पर्णस्यायं वर्णः पालाशः हरतिमनोहरितः हरिच्च पलाशादिवर्णनाम १४ रोदि
 तोलोदितोरक्तः शोणः कोकनदः छविः अव्यक्तरागस्तरुणः श्वेतरक्तस्तुपाठलः १५
 रोदतिप्रादुर्भवतिसंध्यादेरोदितः लोदितश्च रूढबीजजन्मनिप्रादुर्भावे रज्यते
 रक्तः रंजरागे शोणतिशोणः शोणवर्णगतो कोकनदस्येवरक्तोत्पलस्येव छवि
 र्यस्यकोकनदछविः रक्तोत्पलादिवर्णनाम अमाद्रत्वादियर्तिशीघ्रंगच्छतिन्न
 राः रगतौ अव्यक्तरागनाम पठलपुष्पवर्णत्वात्पाठलः श्वेतमिश्ररक्तवर्णना
 म १५ व्याचः व्याक्तपिबो ध्रुमध्रुमलौकल्लोदितौ कजरः कपिलः पिंगः

पिशांगो कडपिंगलौ १५ श्यायते आगच्छते वपावः श्यावो वा कपिलवर्णयोगात्क
 पिशः वानरवर्णनामनी धूमवर्णरातिधूमः रादाने धूमलः लादाने हल्ममिषलोहि
 तवर्णनामनी कडतिप्रकर्षेण लक्ष्यते कंडारः कडलक्षणे कपिवर्णलातिकपिलः
 पिंगलतिपिंगः पिंगमिलने पिशांतिपिशंगः पिशांगतौ कुक्षितं शवयतिकडुः शकु
 सायांगतौ पिंगवर्णरातिपिंगलवा १६ चित्रं किं ल्मीषकल्माषशवलेताश्वक
 बुरे गुणे शुक्लादयः पुसी गुणलिंगास्तुतदति १७ इति बुद्धिवर्गः गोरोचनादि
 वर्णनामानि जीयते वर्णं अत्रेति चित्रं चित्रचयने नामावर्णः कार्यते च किमीरः व
 विक्षेपे कलयति कांक्षति अनेकवर्णं च कल्माषः कलतिरनेकार्यः शवतिनानाव
 र्णं शवलः एतानि नावर्णं लभेतः इत्यंगतौ कीर्यते नानावर्णं अत्रेति कर्बुरः ना
 नावर्णं इत्यनामानि गुणे शुक्लादयः पुसी गुणलिंगास्तुतदति १७ इति धीवर्गः ॥

४४

जेखने निहत्या कर्षं निर्दारी अवश्यं वित्तनिर्दारी सम्यगाकर्षणशीलः कर्षरादि
 गंधद्रव्यनामनी तर्पयति सुष्टु आरभते सुरभिः रभराभस्ये घ्राणतर्पणगंधद्र
 व्यनाम शोभनोगंधोऽस्य सुगंधिः अपेक्षितगंधवदस्तु नाम आमोदो जातिश्च
 मोदी मुरववासनयोग्ययक्षकर्ममादेर्नामनि ११ द्यूतिगंधस्तु दुर्गंधो विप्र
 स्यादामगंधियत् शुक्लशुभ्रशुचिश्चेत विशदश्चेत पांडुराः १२ दुर्गंधो जातिश्च
 दुर्गंधी द्यूतिगंधोऽस्य द्यूतिगंधः दुर्गंध इति वा पाठः दुषगंधिनो नामनी विस्म
 ते उल्लस्यते विप्रविस्म उल्लसर्गे आमगंधिनो नाम शोकति मनोस्मिना च ति
 शुक्रः शुक्ल इति वा पाठः शुंगतौ शोभते शुभ्रः शुभ्रशोभने शोचति शुद्धति शुचिः
 शुचशोके धातूनामने कार्यत्वात् श्वेतते श्वेतः श्वितावर्णस्वयति मनोस्मिन्निति वा
 दुःशोचि गतिरध्वोः वित्ते विशति विषदः विषप्रवेशने श्यायते जनमनां सिगच्छति

शब्दयतित्रयगमयतित्रयंशब्दः शब्दगतौ वचोयोगोवाचकः शब्दशास्त्रोक्तशब्दना
 मनि निजं च योवाक्यं भवति सुधा च योवाक्यं कारका चित्ता क्रिया वा वाक्यं अर्थत्वात्
 यवक्तव्यं वाक्यं तिष्ठते च योयथा पचति भवतीत्यादि सुखं तं च योयथा ज्ञानं मोक्षमि
 त्यादि क्रियायथा गामानय जलमानयेत्यादि २ श्रुचस्त्रीवेदजाम्नायस्त्रयीधर्म
 स्तुतद्विधिः स्त्रिया मकुसामयजुषी इति वेदास्त्रयः स्त्रयी ३ श्रयते धर्मा धर्मा वि
 नयेति श्रुतिः श्रवणे धर्मा धर्मो वेदयति वेदः विदज्ञाने जाम्नायते पारंपर्येण
 म्नायः म्ना अभ्यासे ऋग्यजुसामाख्याः स्त्रयः अवयवास्त्रयी वेदनामानि धारयती
 जगतीति धर्मः वेदोक्तविधिनामः ऋच्यते स्त्रयते ऋक् ऋचस्तुतौ पापं स्यतिसामा
 योक्तकर्मणि इज्यते नेन यजुः यजदेवपूजासंगतिकरणदानेषु इति त्रयो वेदाः तेषां स
 माहारस्त्रयी ३ शिष्टेत्यादि श्रुते रंगमोकार प्रणवौ समौ इति दासपुरावर्तमुदा

४५

ताद्याः स्त्रयः स्वराः ४ वेदत्रयसम्पदनाम शिक्ष्यते न यावर्णादि शिक्षा शिक्षविद्वे
 पादाने आदिशब्देन अंगानुच्यंते शिक्षा कल्पो व्याकरणे निस्तुच्छंदो ज्योतिषा गतिः
 छंदो विचितिरित्येव षडंगो वेद उच्यते इति श्रुत्यंगनामानि ॐ मित्यक्षरमोकारः प्रण
 यते स्त्रयते नेन प्रणवः शुस्तुतौ वेद प्रणवनामनी इति द्वासीद्वितीति दासः पुरावृ
 तिः नृपादि चरित्रग्रंथसंदर्भनाम उत्तुर्ध्वमादीयते उदात्तः तदिपरीतमनुदात्तः
 उदात्तानुदात्तयोः समाहारः प्राप्तास्वरितः एते त्रयः स्वराः भवन्ति ४ आन्वीक्षकीदं
 उनीतिस्तर्कविद्यार्थशास्त्रयोः आख्यायिकोपलब्धार्थापुराणं पंचतन्त्रं ५
 प्रत्यक्षावगमाभ्यां दीक्षितस्य पञ्चाक्षरं मन्वीक्षा सा प्रयोजनं यस्याः सा आ
 न्वीक्षकी अक्षपादादिप्रणततर्कविद्यानाम दंडः अनयानीत्यनेन दंडनी
 तिः निरुतप्रापणे पाणक्यादिप्रणीतार्थशास्त्रनाम आख्यायते वर्तमाना

दिचरितमित्याख्यायिका रत्नाप्रथकने दर्शयति आदिग्रंथसंदर्भनाम पुराभव
 पुराणं पंचल इण्वाह्यवैखवादिपुराणनाम ५ प्रबंधकल्यनाकथाप्रबद्धिका
 प्रदेहिका स्मरः स्वधर्मसंहितासमाहृतिस्तुसंग्रहः ६ अनयाकथ्यतइति
 कथा कथवाक्ये वंधे रामायणदेनाम प्रबद्धतेप्राधान्यंतजतेप्रबद्धिका वस्तु
 प्राधान्ये इति तिभावायमितिप्रदेहिका लिदंआवरणे विरुद्धार्थवचनानां
 मनि स्मर्य नयानां स्मरः धाने ७ चादिप्रणीतधर्मसंहितानाम संग्रहः
 संहिष्यतेसंग्रहः संहिष्यमानं नाम ८ नमस्यातुसमासार्थाः किं वदतिजनश्रु
 तिः वार्ताप्रवृत्तिवृत्तांतउदः १ ५थाह्यः २ समस्यतेसंहिष्यतेसमस्या
 सुक्ष्मेदणे कदिपरिज्ञा गणः मानश्लोके चानाम किमितिपरस्परंवदः ३
 वदति वदव्यक्तायां चिः लोच्यतेश्रुतिः श्रुत्यवरो लोकप्रवादनाम नी नयानां

ब्राह्मी तुभारती भाषागीर्वाणी सरस्वती व्याहारउक्तिर्लपितं भाषितं वचनं वचः १
 ब्रह्मण इयं ब्राह्मी नौनोवर्णं द्रव्यं नाम विज्ञानिभूतानि भ्रियंते न भारती भृङ्भरणे
 भरतस्य ब्रह्मण इयेवा भरतस्य आदित्यस्य प्रभवावा भाष्यते श्रूयते भाषा भाषव्य
 क्तायां वाचि ग्रणतिश्च स्तवत्येतमुच्चरतिगीः गृहादे गीयंतस्त्रयते वागीः गोश
 चे उच्यतइतिवाक् वचपरिभाषणे वण्यते स्त्रयते वाणा वणक्कणशब्दे सरप्रस
 रणं सर्वत्रास्ति सरस्वती सरस्वतीनामानि व्याद्रियते उच्यते व्याहारः हृद्दुरणे उ
 च्यते वक्तिः वचपरिभाषणे लप्यते लपितं लपव्यक्तायां वाचि भाष्यतइति भाषि
 तं उच्यतइति वचनं वचश्च १ वचननामानि अपभ्रंशोपि शब्दस्याच्छास्त्रेश्च
 यस्तु वाचकः तिङ्मुबंतचयोवाक्यं त्रिंशवाकारकान्वितो २ वाचमपभ्रंशय
 स्यपभ्रंशः भविहिंसायां वाक्कादपभ्रंशः अपभ्रंशः शब्दशब्दामथितशब्दनामना

देवतानामादिस्पर्शनस्य वा पृच्छते प्रश्नः प्रश्नाच्च एष्टिञ्जीषायां वाचि अनुयुज्य
 ते अनुयोगः अनुयोगे कोसौ कुआगतइत्येवंविधवाक्यस्य नामानि प्रतिविधार्थं वा
 क्यं प्रतिवाक्यं उत्तरं तिचोद्यमनेन उत्तरं असावत इत्युत्तरनामनी अतिअसत्यमारे
 य्य आख्यानमभ्याख्यानं अध्याख्यानमिति वा पाठः अधोबधिरमिति मिथ्याभियो
 गनाम असत्यमभिज्ञास्यते भिज्ञासनं एं अभिज्ञापः प्रणदस्तु शब्दस्यादनुरागजः
 यशः कीर्तिः समारब्धा चस्तवस्तोत्रं स्तुतिर्नतिः ९० शंसस्तुतौ अभिज्ञापोप्यशायते
 अभिज्ञापः शपञ्जाकोत्रो अविद्यमानपापारोपनामनी प्रणद्यते अनुरागेण प्र
 णदः नद अव्यक्ते शब्दे अनुरागेण नमणितदिशब्दनाम अश्रुते देशांतरेषु य
 शः सांतः अश्रुव्याप्तौ देशांतरे याति वा या प्रापणे कीर्त्यते शब्दयते कीर्तिः कृत
 संशब्दने समंतादाख्यायते समारब्धा रब्धाप्रकथने यशो नामानि स्तुयते नेन स्तु

४७

वः स्तोत्रं स्तुतिश्च पुद्स्तुतौ न्यते नुतिः नुस्तुतौ प्रशंसानामानि ९० आम्नेडि
 तं द्विस्त्रिरुक्तसुचैर्द्युष्टा तुघोषणं काकस्त्रियो विकारो यशोकभीत्यादिभिर्ध्वने ९१
 आम्नेडयते असद्वदुच्यते आम्नेडितं असद्वद्राषितनाम द्युष्यते घोषणं द्युषिरवि
 शब्दने आज्ञापयितुं सर्वजनबोधनार्थं पठदादौ उच्चैः कृतशब्दनाम कायातिका
 कुः कैमैरेशब्दे शोकभीत्यादिद्वतध्वनिविकारनाम ९२ अवर्णक्षेयनिर्वादपरीवा
 दापवादयत् उपकोशो जुगुप्सा च कुत्सा निंदा च गर्दणे ९२ वर्ण्यते वर्णः विरुद्रो व
 र्णः अवर्णः वर्णक्रिया गुणविस्तारवचनेषु वर्णस्तुताविति वाधातुः आक्षिप्यते आ
 क्षेपः क्षिपनिदायां विरुद्रो वादः विवादः परिवादः अपवादः वेदव्यक्तायां वाचि
 उपकोशति उपकोशः कुरा आह्लादने रोदने च गोपायति जुगुप्सा गुपुनिदाया कु
 त्सयति कुत्सा निंदयति निंदा ए कुत्सायां गर्दति गर्दणं गर्दः गर्दो गर्दनिदाया

निदानानामानि १२ पारुष्यमतिवादस्याङ्गसन्तत्त्वपकारगीः यः सनिदं च पा लंभस्तत्र
 स्यात्परिभाषणं १३ उपालभ्यते उपालंभः दुलभप्राप्तौ मंदमैषंदारितिसनिदप
 रिभाषणं नाम यः सनिदइति पाठे तत्र परिभाषणशब्दे भवति परितः सनिदं भाष्य
 ते परिभाषणं भाष्यव्यक्तायां वाचि निदासहितपरिभाषणनाम साक्षरतिपरितः व्या
 प्रोति अक्षारण क्षरसंचलने मैथुनमुर्ददस्य आक्रोशननाम १४ आभाष्यते स
 म्यगाभाषणं तत्र त्वाक्षारणयस्याक्रोशो मैथुनं प्रति स्यादभाषणमालापः
 प्रलापो नर्थकं वचः १५ आलाप्यते आलापः लपव्यक्तायां वाचि अनुलापो मुहु
 र्भाषा विलापः परिदेवनं ॥ विप्रलापो विरोधोक्तिः संलापो भाषणमिथः ॥ सुप्रलापः सु
 वचनमपलापस्तु निद्रुदिः संदेशवाग्वचकं स्याद्वाग्भेदांतत्रिष्टुतरे ॥ १८ ॥ आभाष्य
 ते सम्यगाभाषणं ॥ अलप्यते आलापः ॥ लपव्यक्तायां वाचि ॥ निद्रुते निद्रुः ॥ हृड् अयनयो

४८

दतिरत्रास्तिवार्ता प्रवर्तते त्रेति प्रवर्तिः एतुवर्तत्तने एतस्य अंतोवर्तांतः उद्यते निग
 द्यते राजादिविदितमन्त्रेति उदतः वदव्यक्तायां वाचि वार्तानामानि अनेन आह्वयंतः
 त्याह्वयः ७ आख्या द्वे अभिधानं च नामधेयं च नाम च इति राकारणहाने संद्रु
 तिर्बहुभिः कृता ८ द्वे अस्पृष्टायां शब्दे च अथवा इतिः आकारणं च आह्वानं च आ
 कारणाह्वानं इति द्वंद्वे देहातिवाचोनामनि सम्यग्धृतसंज्ञातिः बहुभिः कृतस्य एकै
 तिवचसोनाम व्यवहरत्यनी उदाहरणस्य नामनी इति केचित् विचारविषयवाक्य
 स्येत्यन्ये शयति आक्रोशयति शयनं शय आक्रोश शयति लंभति दिश्वमिति शप
 यः शपय शब्दो नपुंसकेपि शपलंभने सत्यवचननामनी ८ विवादो व्यवहारस्या
 दुपन्यासस्तु वाङ्मुखं उपोह्यत उदाहारः शपनः शपयः पुमान् ९ प्रश्नोत्तयो
 गच्छा च प्रतिवाक्योत्तरे समे मिथ्याभियोगो व्याख्यानमथ मिथ्याभिज्ञानं १०

अधः पश्यति अकरः करोति एवमादिवचसो नामानि। अस्यते मरतो। असु अदने। लुप्ताक्षरस्य लु
 प्तलुप्तयदस्य वानामानिकरोति निरस्ता। असुष्टे पुरो। त्वरितो दितनाम॥१६॥ अब्रूतं सनिष्ठा
 वमवधं स्यादनर्थकं। अनक्षरमवाच्यं स्याद्वाहत्तुमृषार्यकं॥१७॥ अधिका। निष्ठीवसंपर्कादंबु
 क्रियते। अब्रूतानिष्ठीवसदितवचननामा। धीबु निरसने। अत्रार्थसंबंधो नास्ति। तदब्रूव
 विसंपमने। संबधश्च वचननामा। नष्टतिष्ठसराणि अत्रानक्षरा। अवाच्यवचननामा। आद
 यतइत्यादता। मिथ्यार्थवचननामा॥१७॥ मूल॥ सो द्युठ ननु सोऽत्रासं मणितरतिवूजितो।
 अत्यदस्यमनोदारी विस्यष्टं प्रगदोदितं॥ अथस्तिष्ठमविस्पष्टं वितथं विस्तृतं वच॥१८॥ टीका
 क्लिप्ततइति क्लिष्टं। क्लिष्टुविवाधने। क्लिष्टमिति पाठे। म्लेच्छतिस्तिष्ठः। म्लसअव्यक्तायां वाचि अस्प
 एववचननामा। विगता तथा सत्यमवास्ति वितथं। अतवचननामा। सतिधर्मे साधुसत्यं। तथा सत्य
 मवास्ति तप्यं। सद्भिः स्यते इतं। रुचाद्ये। सत्यवचननामानि। अमृनित्रिषु तद्वति॥१८॥ ससंतप्य

४२

मृतसम्यगमृनित्रिषु तद्वति॥ शब्दे निनाद निनदध्वनिधानरवस्वनाः॥ स्वाननिर्घोषनिर्दाद
 नादनिस्वाननिस्वनः॥१९॥ शब्देते इति शब्दः। शब्दशब्दक्रियायां। निनदति निनादाः। नि
 नदश्चानदअव्यक्ते शब्दे। ध्वनते ध्वनिः। ध्वनश्च। ध्वनशब्दे। अयतइति रवः। आरवः। आरा
 वः। संरावः। विरावश्च। अशब्दे। स्वनतिस्वनः। स्वानः। निर्घुष्यते निर्घोषः। द्युषिरविदावने॥
 नितरां द्वादशति निर्दादः। द्वादअव्यक्ते शब्दे। नदति नादः। निस्वाननिस्वनशब्दे। स्वानशब्द
 वदुन्नेयो। समुद्रघोषादिशब्दनामानि॥ आरवारावसंदोराव विरावा अथमर्मराः॥ स्वा
 नितेवस्त्रयणानां भूषणानां तु संजितं॥२०॥ मर्मरइति ध्वनिः। मर्मरः। वस्त्रयणस्वनना
 मा। सिद्धे संजितो। सिंजिअव्यक्ते शब्दे। भूषणध्वनिनामा॥२०॥ निक्काणो निक्काणकाणः क
 णक्काणनमित्यपि। वीणायाः क्काणिते प्रादः प्रक्काणः प्रक्काणदयः॥२१॥ निक्काण इति
 निक्काणः निक्काणः क्काणः क्काणनंच। क्काणशब्दे। एतानि वीणादि सर्ववाद्यस्वननामानि॥

वीणायाः कृणितेः प्रादेः प्रकाराप्रकरणद्वयः ॥ २१ ॥ प्राद्युपसर्गः कृणितिधातुजाः वीणा-
 याः कृणित एव वर्तते । निष्कारणद्वयस्तु सर्ववाद्यध्वनौ । वीणायाः कृणित एव वर्तते इत्य-
 र्थः । वठाकृणश्चाद्ये । कोला नवरादाश्च आदलति कोलादलः ॥ दलविलेखने । कल्पते च
 द्युते कलकलः किलशब्दसंख्या नयोः । त्रिव्यक्तनानावचनमदाध्वनिनिचयनामनी ॥ को-
 लादलः कलकलस्तिरश्चोवासितं वृतं ॥ स्त्रीप्रतिसुप्रतिधाने गीतगानमिमेषमे ॥
 इति शब्दादिवर्गः ॥ ॥ वासतेवासितो वासशब्दे । मृगपक्षिरवनाम । प्रतिश्रयते प्रति-
 श्रवां श्रवणं । पतिवाधाननामा गीयते गानं । गोशब्दे । गीतध्वनिनामनी । वासते वा-
 सितो ॥ २२ ॥ ॥ इति गीतगानकामप्यभट्टोपाध्यायस्तुलिंगपरस्परिविरचिते अपरकाश-
 पदविकृतो वाग्वर्गः ॥ ॥ निषादर्वभगाधारषड् मध्यमधेवताः ॥ पंचमश्चेत्यमी सप्त-
 तंत्रीकठोयिताः स्वराः ॥ २३ ॥ निषादंतिस्वरान्त्रनिषादः । षट्सुविदारणं गत्यवसादनेषु ॥

५०

निद्रुवचननामनी संदिश्यते अनेन संदेशः ॥ दिशः अतिसर्जने संदेशवचननाम उत्तरे वा-
 ग्मे दस्त्रिषुलिङ्गेषु वर्तते । रुशतिकल्याणं रुषती । रुषदिसायां । उषतीति पाठे । उषपुषदादे-
 अमंगलोक्तिनामा कलयितुं संख्यातुं समाकल्याकलासुक्रियासुसाधुरिति वा ॥ २४ ॥ शु-
 रुषती वायकल्याणी स्यात्कल्यातुशुभात्मिका ॥ अत्यर्थमधुरं सोत्वं संगते हृदयंगमं
 २५ ॥ शुभवचननामा । सोत्वं ते पीयते नेन सांत्वं । सांत्वं सामप्रयोगः । अतिमधुरवचननामा ॥
 हृदयंगम्यते नेन हृदयंगमो गम्यत्स्वरपुलगतौ । संबधार्थवचननामा । दुःखदेतुत्वान्निसितमव-
 तिष्ठति निष्ठुरं । षागतिनिवृत्तौ । परुषवचननामा । नविद्ये श्रीरत्रेति । अश्रीरा । अससवचन-
 नाम । शोभनावत्तापुंस्त्वमत्रास्ति सन्ततां प्रियससवचननामा ॥ २५ ॥ निष्ठुरं पुरुषं गाम्यं
 त्वल्लीलं सन्ततं प्रियं ॥ ससेतसंकुलक्रिष्टे परस्परपराद्वेते ॥ लुप्तवर्णपदमस्तं निरस्तं
 त्वरितोदितं ॥ २६ ॥ संकुलते संकुलाकुलसंतापेने । बंधुपुत्रिष्यते क्रिष्टं । क्रिष्टुविनाधने ॥

मधुरध्वनिनामा मद्यते शनेर्निःसरति मन्द्रः। मदिस्तुतिमोदमदस्वप्रकांतिगतिषु। गंभीरध्व
 निनामा भारयतिसंदेहभारः। हृष्टवनेतरणयोः। अत्युच्चध्वनिनामा त्रयस्त्रिषु कलमन्द्र
 ताराविशेष्यनिष्ठा इत्यर्थः॥२॥ समन्वितलयस्त्रैकतालो वीणा तु वल्लकी। विपंची
 सा तु तंत्रीमिः सप्तभिः परिवादिनी॥३॥ एकः समानस्तालो मानस्य एकतास्तः॥ एकतान
 इति वा पाठः। तालाद्यन्वितलयनामा वीयते जायते यस्यामिति वीणा॥ वीगातिप्रजनकांति
 त्यज्ञानस्वादनेषु। वण्यत इति वा वीणा॥ वणश्चाद्धे। वरंते स्यां स्वरा इति वल्लकी। वलसंवलने।
 विविधपंच्यंते स्वरा अत्र विपंची। पचिचक्तीकरणे। वीणानामानि। परिवदति परिवादिनी।
 वदव्यक्तायां वाचि सप्ततंत्री वीयुक् वीणनामा॥३॥ ततो वीणादिकं वाद्यमानं द्वं मुरजादि
 कां। वंशादिकं तु पुषुषिरं कां स्पतालादिकं घने॥४॥ तंत्रीजननात्तंत्री वीणादिवाद्यना
 मा चर्मणा आनद्धते आनद्धं। हृणवंधनो मुरजादिवाद्यनामा सुषिरं रंध्रमस्यास्ति सुषिरं।

५९

चंशादिवाद्यनामा हन्यत इति घने। हनदिसागलोः। तालादिकोऽस्य वाद्यनामा॥४॥ चतु
 र्विधमिदं वाद्यवादिवाद्यौ तौ नामकं॥ मृदंगा मुरजा भेदास्त्वेक्यालिंगयोर्द्वौ कास्त्रयः॥५॥
 वाद्यते वाद्यं वादित्रं वा आतुद्यते आतोद्यो तु दव्ययने। ततादि चतुर्विधवाद्यनामानि॥ मृ
 द्यते मृदंगः। मृदमर्दने। सोनामृतमंगे यस्येति वामृदंगः। मुरति मुरः। मुरवेष्टने। मुरः चर्म
 पट्टिका संवेष्टनं तस्माज्जातो मुरजः। मृदंगनामनि। अं के भवो क्यः। अं को परिनिधाय वा
 द्यते वा। तरितव्याकृतमृदंगनामा आलिङ्गपवाद्यत इत्यालिंगपः॥ गोमुरवाकृतिमृदंगना
 मा अं की आलिङ्गीति वा पदच्छेदः। तदा सोऽस्यास्तीति विग्रहः। उर्ध्वी चक्षुषवाद्यत इत्य
 र्ध्वकः॥ यवमध्याकृतिमृदंगनामा॥५॥ स्याध्वसः पट्टो ह्येवमेसीस्त्री स्या लोणे वीणा दुदुभिः पुमान्
 दिवादने॥ वीणादंडः प्रवालस्यात्कुभस्तु प्रसेवकः॥ दंडः यत्रासे पट्टः। यत्रा पट्टः।
 खडि अत्र व्यक्तं कायति ठका कैः शब्दो यात्रा नाम नराः पट्टः नामनी। विभेति अस्यापर

दुदुभिः पुमान्

परस्वनेनेति मेरी॥ डिभीभयो दुदुभिः शब्दभाषते दुदुभिः॥ दाह हृदयं द्यतिति वा॥ दो अव
 खंडने॥ आसतता नदति आनका॥ नद अव्यक्ते शब्दे॥ अनेनस्तवक्षः अनतीति वा॥ अ
 नप्रापणे॥ पठ बद्ध न्यते पठदः॥ यणव इति॥ यण्यते स्यते पणवः॥ पण व्यवहारस्तुतौ वा
 पनश्वासेनादौ कीर्त्ययाद्यते तस्य नामा॥ अने कोतिकोणः॥ कुत्रादे॥ वीणा वादनदंडना
 मा॥ द॥ कोलंबकस्तु काये स्यादुपनादो निबंधनं॥ वाद्यप्रभेदाज्जमरु मरु अंडिमरु
 रा॥ ७॥ प्रवलंते स्वरान् अत्र प्रबलाः॥ वलसंचलने॥ प्रचल इति वा पाठः॥ चलकंपनो वी
 णादंडनामा॥ स्वालंबनाय दंडक कते आकांक्षते कुकुभा॥ ककलौ ल्यो प्रकर्षेण सीव्यते
 प्रसेवकः॥ सेव सेचने॥ दंडाय अलाबुमूलनिक्षिप्तसंदंकारस्य दारुनामा॥ कलते सम्प
 कृत्स्यते अनेन कोलंबकः॥ कवे आलंबने॥ वीणायाः दंडादिसर्वपरिकरनिष्पन्नम
 र्तिनामा॥ उपनद्यते तं अनेन उपनादः॥ एदं बंधने॥ निबध्यते तं अनेन निबंधनं॥

५३

ऋषमस्वरसंवादितादृषमः॥ गांवाचं धारयति गांधारः॥ गंधं गृह्णाति गांधं॥ घ्राणेंद्रि
 यं॥ तस्मिन्नियति वा गांधारः॥ रागतौ॥ नासाकंठ उरस्तालु जिह्वा दंतस्थानेषु षड्॥ जनी
 प्रादुर्भावे॥ मध्ये मानीति मध्यमा॥ मावर्णने॥ मोहधावति धैवतः॥ धाव गतिमुध्योः॥ धाह
 त्॥ तद्वत्सुनात्मस्थानेषु मुबोवाधैवतः॥ पिकेः पंचते पंचमः॥ पचिविस्तारे॥ पंचमस्थाने
 शुभातीति वा॥ एतानि सप्त तंत्री कंठो स्थितस्वरनामानि॥ १॥ का कलीतुकले सस्मध
 नोतु मधुरास्फुटे॥ कलो मंडस्तु गंभीरे नारीत्युच्चैत्रयस्त्रिषु॥ २॥ स्वयं राजते राजः॥ रा
 जदीप्तौ॥ प्रतिस्थाने स्वर हृदयरंजति वा स्वरः॥ रंजरागो॥ षड् मयूरा बुवते गावः॥ षभा
 भाषिणः॥ अनाविकास्तु गांधाराः॥ क्रौंचः॥ कण्ठमध्यमा पुष्यसाधारणे॥ लेपिकः॥
 जतिपंचमः॥ धौ दंतद्वेषते वाजिनिषादं बंधते गज इति॥ कुः॥ सस्मसचासौ कलम्बका कली॥
 सस्मकलानामा॥ कंसुखलाति कलः॥ लादना कलयतीति वा कलः॥ कलशब्दे॥ अव्यक्त

य

टनर्त्तननामा लसतिलास्या लसक्री जया सुकुमारप्रयोगनर्त्तननामान्त्यतिनृत्या नतीगा
 त्रविस्तेपो गत्रविस्तेपो नर्त्तननामा तूर्याणां त्रिकंतो र्यात्रिका नटकर्मना द्या समुत्तिनृत्यं
 गीतवाद्यनामनी ॥ १० ॥ भुक्ते सञ्च भुक्ते सञ्च भुक्ते सञ्चेति नर्त्तकः ॥ स्त्री वेषधारी पुरुषो ना
 द्योक्तो गणिकात्मजा ॥ ११ ॥ भूभ्यां कु सति भुक्ते सः ॥ भुक्ते सञ्च ॥ कुशिकुशितसार्था स्त्री
 निषेधादिनर्त्तकपुरुषनामानि ॥ नाद्योक्तो नाद्यव्यवहारे नामान्यादुः ॥ अर्जने अर्जुका
 अर्जसर्जने ॥ नाद्योक्तो गणिकानामा ॥ १२ ॥ भगिनी पतिरावुत्तो भावो विद्वानथावुकः ॥ ज
 नको युवजैरोस्तु कुमारो भर्तृदारका ॥ १३ ॥ नान्यत्र अवति भगिनी भावुकः ॥ भगिनी पति
 नामा भवति भावः ॥ विदुषो नामा ॥ अवति आवुकः ॥ अवरहणे जनकनामा कुत्सितमार
 यतिकुमारः ॥ मृड् प्राण त्यागे ॥ ओष्यान् दारवि विभर्ति भर्तृदारकः ॥ मृड् भरणे ॥ युवरा
 जनामानि ॥ १४ ॥ राजा भदरको देव तत्सुता भर्तृदारका ॥ देवी कृताभिषेकायामितरा सुच

भदिनी ॥ १५ ॥ महंति अरु उक्तं भाषंते महाः ॥ भटि परिभाषणे ॥ महाचक्राचक्र अत्रेति भट्टा
 रकः ॥ अत्रपीडने दिव्यति देवाः ॥ विबु क्री जया राजनामानि ॥ भर्तृदारको के द्रवत् राजपु
 त्रीनामा दिव्यती देवी ॥ अभिषिक्तराजपत्नी नामा ॥ भदिनी ॥ अहताभिषेकराजमहिषी नामा ॥
 अब्रह्मण्यमवध्योक्तो राजस्या त्वस्तुराष्ट्रयः ॥ अब्रह्माताय बालास्या द्वा स्तरार्यस्तुमारि
 षः ॥ १६ ॥ अब्रह्मण्यमवध्य इत्युक्तिरत्र अब्रह्मण्यं अवध्योक्तिनामा ॥ राष्ट्रराज्ञी तस्या भ्रातार
 ष्ट्रियः ॥ राजपत्नी भ्रातृ नामा ॥ अव्यतेश द्यते वाद्यो रावा ॥ अविशद्वे मातृ नामा वसति मातुः स
 मापेवासः ॥ बालनामा ॥ मायामियर्तिमारिषः ॥ अगतौ ॥ आर्यनामा ॥ १७ ॥ अत्रिका भगि
 नी ज्येष्ठानिष्ठानिर्वहणे समे ॥ दंडे दंडे दंडे लाहने नीचां चेटी सरवी प्रति ॥ १८ ॥ अतिभ्रातृ
 जाया वचने रिपुतिका ॥ अदमक्षणे ॥ ज्येष्ठभगिनी नामा ॥ नियतिस्थान निष्ठा ॥ निशेषेण व
 दनं समाप्तिः निर्वहणं ॥ समे समस्थाने नाटकस्य निर्वहणं स्पष्टं च मसंधिनामनी ॥ संगीतशा

त्वेपंचमसंधिसमयइत्युच्यते। हंडेनीचानामा। हंडेचेटीनामा। हलासरवीनामा॥१५॥ नाड्यो
 क्तयः समाप्तः॥ ॥ अंगद्वारो गविक्षेपव्यंजकाभिनयौ समाप्तौ॥ निवृत्ते त्वंग सत्ताभ्यां द्वे त्रिष्वा
 गिक सात्विके॥ १६॥ अंगानां द्वारः अन्वजनयनं अंगद्वारः अंगानां विक्षेपः अंगविक्षेपः स्थान
 नस्थानांतरक्रियानामनी॥ व्यनक्ति अर्थव्यंजकः अजुव्यक्ति मूलस्थकांति गतिषु॥ अभिमुख
 स्वेन नीयते नेन अर्थः अभिनयः नीरुपापणे वाविकांगिक सात्विकारव्यभावस्त्वचकनामनी॥
 अंगेन निवृत्तं अंगिकां सत्वेन निवृत्तं सात्विकं सत्त्वेन कटे मनसि पुलकिताद्यभिनयनाम
 नी॥ १६॥ अंगारवीरकसरणद्रुतहास्यभयानका॥ बीभत्सरोद्रौ च रसाः अंगारः सुचिरुज्ज
 लः॥ १७॥ अंगारः वीरः कसरणः अद्रुतः हास्यः भयानकाः बीभत्सः रौद्राश्च काराणांति
 त्वा एते अंगारादयो नवरसा भवन्ति॥ सामाजिकजनेनुरस्यंते रसाः रस आस्वादने केते रसाः
 अंगद्युवादिक युवादिक मियर्ति अंगारः अंगतौ अंगुष्ठादिरदितत्ता सुचिः उज्ज्वलति प्रका

५४

वधिसंयमने। ते त्रीबन्धस्थाननामनि॥ ७॥ मर्दलः पणवो न्येचनर्तकी लासके समे॥ राक्ष
 नियर्ति उमरुः रंगतौ। मडुबच्चारण मडु। डिडि इति शब्द करोति डिडिमः। शर्शर इति शब्द
 करोति शर्शरः। मृदते मर्दलः। मृद ह्येदे। पणज्जायते श्रयते पणवः। एते च अन्ये वाच्य प्रभेदाः
 नृत्यतीनर्तकी। नृतीगात्रविक्षेपे। लसतिलासकी। लस श्लेष कीडनयोः। नृत्यकारणा
 नामनी॥ ८॥ विलंबितं दृते मध्यं तत्त्वमोघो घनं क्रमात्। तालः कालः क्रियमानं लयस्या
 म्यमयास्त्रियां॥ ९॥ विलंबितं दृते मध्यं एते क्रमात्। तत्त्वमोघः घन इति नामानि॥ तलंति
 गीतवाद्यनृत्यानि तिष्ठं त्यप्रतालः॥ तल प्रतिष्ठितायां॥ मेघायाः परिछेदकनामा। नीयते
 तलयः। नीड श्लेषने। न्यूनाधिकरहितताल सामान्यनाम॥ १०॥ तांडवं नटनं नाद्यं ला
 स्यं नृत्यं च नर्तने॥ तौर्यत्रिकं नृत्यगीतवाद्यं नाद्यमिदं त्रयं॥ १०॥ तांडुना शिवेन उपदिष्ट
 तांडवं॥ उचितप्रयोगनर्तननामा। नटस्य कर्मनाद्या। नाद्यते नेन नाद्यः। नट नृत्ये तौ न

लय

चतुर्दश

द्वेचित्रोचित्रतिअकस्माच्चित्राचिनीइमाश्चर्ये। अद्भुतरसनामानि। विभेतिअस्मा
दधीरतइतिभैरव॥१९॥ दारुणभीषणभीष्मघोरभीमभयानक॥ भयंकरप्रतिभय
रोद्वंनूयमसीत्रिषु॥२०॥ भीषणभीष्म। भीमभयानक। डिभीभयोभयंकरोतिभयंक
रं॥ दुहृच्छकरो॥ दारयतिदारुण॥ द्रुमये। द्युरतिइतस्ततोघोरं। द्युरमीमार्थत्राद
यो॥ भयंकरसनामानि। रुतरोगंददातिरुद्रः। तस्यकर्मरौद्रा। उग्रत्वादुमं। रौद्ररसनाम
नि। अमीअद्भुताद्याउग्रतात्रिषुलिंगेषुवर्तते॥२०॥ चतुर्दशदरस्त्रात्रोभीतिभिस्त्रि
धसंभय॥ विकारोमानसोभावोनुभावोभावबोधकः॥२१॥ दरतिविभेतिअस्मादितिद
रः। द्रुमये। तस्यत्यस्मादितिजासः। तसीउद्देजने। विभेतिअस्याःभीतिः। भीष्वाभयंडिभी
भयो। साधुनस्पतिबाधयतिसाधसं। असुक्षेपरोभयनामानि। भावव्यतिमानोभावः। भु
वाअवकल्कने। हर्षोन्मादःअमाशंका निर्वेदोद्भूता धृतिः॥ ग्लानिश्चितामतिव्रीजोदेत्य

५५

वर्गस्मृतिर्हमः॥ गद्दीपस्मारस्मस्माश्चपलालत्यमुग्रता॥ अमर्षत्रासतर्काश्च निद्रोत्सु
क्यंमतिस्तथा॥ आवेगो व्यावरीर्याचविषादश्चातिकथ्यनं॥ अत्रबाधइतिशोक्ताभावाःसंचा
रिणोबुधैः॥ मनोविकारनामायेनअनुभावयातीत्यनुभवः॥ भुवोअवकल्कने। मनोविका
रज्ञापकहेतुनाम॥ नागंगाभिनयेनेह्यस्मादर्थोनुभाव्यते॥ आखांगोपांगसहितःसोनु
भावात्प्रतस्मताइति॥ भ्रविभंगकदाश्नाद्याअनुभाव्याइतिस्मृताः॥२१॥ गर्वोभिमानोदं
कारोमानश्चित्तसमुन्नतिः॥ अनादरपरिभवःपरिभावस्तरक्रिया॥२२॥ गर्वत्यनेनगर्वः।
स्वर्गगर्वदर्यो॥ आत्मानंजायांसंअभिमनुतेअभिमानः॥ मनुअवबोधने॥ अहमेवज्याया
नितिकरोतिअहंकारः॥ आत्मानमेवमानयतिमानः॥ मानपूजाया॥ चित्तस्यसमुन्नतिः
चित्तसमुन्नतिः॥ अहमेवजायानितिमनननामनि॥ नदीयतेअनादरः॥ दुःखादर्थोप
रिभूयतेपरिभवः॥ परीभावश्च॥ असत्ताया॥ तिरस्करोतीतितिरस्क्रिया॥२३॥ रीढावमा

ननावज्ञादेलणमसूराणां मंत नदीस्त्रपात्रीजलज्जासापत्रपान्यतिः॥२३॥ रिद
 तिकयय ॥ २४॥ अवज्ञायतेनया अवज्ञा॥ ज्ञा अवबोधने अवहेतुमति अवहेतुना हे
 लत्रेनादरे असूचिरेणेति असूराणां अवहेतुमसूराणा इति वा पाठः ॥ २५॥ अनद
 रेतिरस्त्रियानामनि मंदमक्षियत्रमंदाक्षं मंदमक्षमिद्रियमनेति वा जीहीति च नया जी
 हीलज्जायां नपतित्रपा नपुषूलज्जायां व्रीडति व्रीडा व्रीडचोदने व्रीडावाद्योद्योः लज्ज
 तेलज्जा ॥ २६॥ लज्जा व्रीडे लज्जानामानि अपत्रपति अपत्रपा नपुषूलज्जायां परादागत
 हीनाम ॥ २७॥ क्षांतिः स्तितिक्षाभिध्यातुपरस्पविषये स्पृहा ॥ २८॥ क्षांतिरीर्षास्त्रया तु दोषा
 रोपो गुरोश्चपि ॥ २९॥ क्षम्यते क्षांतिः क्षमुषु सद्ने मर्षणनामनी ॥ अभिध्यायते अभि
 ध्या ध्येचिंतायां परद्रव्यलिप्सनामा ईर्ष्यति ईर्ष्या पुद् ईर्ष्या ईर्ष्या अक्षमानामा
 अक्षयत इत्यस्या ॥ गुरो पुदोषारोपणनामा ॥ ३०॥ वैरविरोधो विद्वेषो मनुष्योको

५६

ज्ञाते च ज्वलः ॥ ज्वलदीप्तो गंगारसनामानि ॥ ३१॥ उत्साहवर्धनो वीरः कारुण्यं क
 रणघरण ॥ कृपादया नुकंपा स्यादनुको शोष्यथोदसः ॥ ३२॥ विरुद्धाच दंति वीरः ॥ द
 ने छेदने विदिषामीरयति वीरः ॥ वीरप्रेरणे वीररसनामा ॥ करुः क्लेशं नुसहते करुण
 करुणैव कारुण्यं घृण्यते नया घृणा ॥ घृणिगृहणे ॥ घृणिदासाविति वाधातुः ॥ कप
 यते कृपा ॥ कपकृपायां दयते रक्ष्यते नया दया ॥ दयदानगतिरक्षणेपु ॥ अनुकंपति अ
 नुकंपा ॥ कपिचलने अनुको शोष्यनेन अनुकोशः ॥ वशः आह्लादने रोदने च ॥ कारु
 ण्यरसनामानि जनान् दासयति दासः ॥ ३३॥ दासो दासचाबीभस्तं विवृतं त्रिष्विदं
 दयं ॥ विस्मयोद्भूतमाश्चर्यं विस्मय्यथ भैरवं ॥ ३४॥ दासश्च स्वदास्यं च दासदत्तने
 दास्यरसनामानि ॥ बीभत्सा अनास्ति विभत्सा अविद्वत्त्वादि कृता बीभत्सरसनामा वि
 स्मापयति विस्मयः ॥ स्मिद् इषद्वसने ॥ आश्चर्यमाश्चर्य इति वा साधुन अदती सद्भुतो अ

रथः॥२७॥ प्रियस्यभावः प्रेमा प्रेमचा प्रियताचा हृदयकर्महार्दा स्निह्यते न स्नेहः॥ द्विह
 प्रीतो॥ स्नेहनामानि॥ दोग्धिः अनेन दोहदा इच्छितियया इच्छा इष्टु इच्छायां॥ कांक्षते का
 क्षा॥ कांक्षि इच्छायां॥ स्पृहति स्पृहा॥ स्पृह इच्छायां॥ ईहते ईहा॥ ईह चेष्टायां॥ तृष्णा त्रियया
 हृद्॥ तर्षय्या तृषापिपासायां॥ वांछति वांछा॥ वांछि इच्छायां॥ लुब्धु मिच्छा लिप्सा॥ मनोर
 थो यस्य मनोरथः॥२७॥ कामो भिलाषस्तर्षश्च समदा लालसा द्वयोः॥ उपाधिर्नाध
 र्मचिंतायुं स्याधिर्मानसी व्यथा॥२८॥ कम्पते कामः॥ कमुको तो॥ अभिलषतियेन अभिला
 षः॥ लब्धलष इस्पृहि॥ इच्छानामानि॥ लस्यते लालसा॥ लसस्लेष क्रीडनयोः॥ भ्रषतरामि
 लाघनामानि॥ उपसमीपे आधीयते धर्मो वेत्तुपाधिः॥ धर्मचिंतायानामा आधीय
 ते दैन्यमनेन आधीः॥ दुधाद्धारणपोषणयोः॥ मनो व्यथानामा॥२८॥ स्याचिंता स्मृ
 तिराध्यानमुक्तं ठोक्तलिके समे॥ उत्साहो ध्यवसायस्यात्सवीर्यमति सक्तिभाक्का॥२९॥

५७

चिंत्यते चिंता॥ चिति चिंतायां॥ दारिद्र्यादिवितर्कनामा स्मर्यते स्मृतिः॥ स्मृति आध्याने
 विस्मृति स्मरणनामा आसमंताध्यायते आध्यानां॥ ध्ये चिंतायां॥ उत्कंठात्मक स्मरण
 नामा केचि त्रयः एकार्पादिति भवन्ति॥ उत्कंध्यते उत्कंठा॥ उत्कल्पते उत्कलिका॥ कल संख्या
 ने॥ औत्सुक्यनामनी॥ उत्सहते उत्साहः॥ षट्मर्षणे॥ व्यवसीयते व्यवसायः॥ षोडशकर्म
 णि॥ उद्योगनामनी॥ वीरस्य कर्मवीर्या अतिशक्तिसहितोद्योगनामा॥२९॥ कपटो स्त्री
 व्याजदंभोपधयछद्मकैतवो॥ कुसृतिः निसृतिः साद्यं प्रमादो नवधानता॥३०॥ केशि
 रसि पटवछादकः कपटः॥ व्याजयति व्याजः॥ अजगति क्षेपणयोः॥ दम्भो श्रोति दिनस्ति अ
 नेन दंभः॥ दम्भुहिंसायां॥ उपसमीपे धीयते अनेन उपधीः॥ छद्यते अनेन छद्मा॥ छदु अ
 पवारणे॥ कितवस्य कर्मकैतवो कपटनामानि॥ कुत्सितस्य श्रुति दिंसा कुसृतिः॥ निवृ
 ष्टकृणति निवृत्तिः॥ हहिंसायां॥ शठति शठः॥ शठकैतवो तस्य कर्मशाब्दा अनात्मक

व्यापारनामनी॥ प्रमाद्यतिप्रमादः॥ मदीर्घग्लपनयोः॥ नविद्यतेअनवधानेयस्यअनवधा
 ना॥ तस्यभावःअनवधानता॥ चिकुलनामानि॥ ३१॥ कौतूहलेकौतुकंचकुतुकंचकुतूह
 लं॥ स्त्रीणां विलासविबोको विभ्रमात्तलितंतया॥ ३२॥ कौतूहलं कौतुकं कुतुकं कु
 तूहलं अनुभूताभीष्टाभिलाषनामा विलसतियेन विलासः लसकीजयां॥ प्रिये आ
 गते सति प्रियायाः गर्वादिनादरनामा विषेवो एभ्रमति विभ्रमः॥ भ्रमुअनवस्थाने शृ
 गाराधिकाचित्तव्यनवस्थाननामा ललतिललितं लुल विलासो स्वविकल्पितसु
 कुमारपत्न्या अंगवेष्टितनामा॥ ३३॥ देलालीलेत्पमीदावाक्रिया शृंगारभावजाः॥
 द्रवकेलिपरीदासाः क्रीडालीलाचनर्मचा॥ ३४॥ देलयतिहेला दित्वावकरणे
 देलअनादरइतिवाधातुः शृंगारप्रौढिनामा लीलामनोमधुरवांगवेष्टिते प्रिया
 तुकरणनामा स्त्रीणां शृंगारभावजाः क्रियाः अमीभावानुच्येता हूयंते कामिनः रभि

५८

तुष्टुक्रियायां॥ पश्वात्तापोनुतापश्चविप्रतीसारइत्यपि॥ २५॥ वीरस्यकर्मवैराविरुध्य
 तइतिविरोधः रुधिरआदरणे विद्वेषतिविद्वेषः दिषुअप्रीतौ॥ वैरनामानि विरुद्धल
 क्शणामन्यतेमन्युः॥ मनज्ञाने शोचातअनेनशोकः॥ शुक् शुक्शोको शोकनामानि
 पश्वात्तपतिपश्वात्तापः अनुतापश्चात्तपसतापो विरुद्धप्रतिसरति॥ सारः सृग
 तौ॥ पश्वात्तपनामानि॥ २५॥ कोपक्रोधामर्षरूपप्रतिघातद्रुधौस्त्रियां॥ शुचौतुच
 रितेशीलमुन्मादश्चित्तविभ्रमः॥ २६॥ कुप्यतेनेनकोपाकुपकोपो कुध्यतिकोधः कु
 धकोपो नमर्षसत्तेनअमर्षः॥ रुषसदनोरुषस्यनेनरोषः॥ रुषदिसायां रुढः प्रतिहन्य
 तेप्रतिघः॥ रुध्यतेअनयाकृत्वा रुधकोपो शीलयतिनेनशीलंसमद्वौ॥ शुचिवारितनामा
 ठकाद्यतेअनेनउन्मादः॥ मदीर्घग्लपनयोः॥ भूताद्यावेजादागतविभ्रमनामा॥ २६॥
 प्रेमायाः प्रियतौ दादं प्रेमस्ते दोषदोददंगइत्याकां ह्यस्य हेदाहदवां छालिषामनो

नाः

तं रोमांचो रोमदर्पणं ॥ ३४ ॥ आसमेता चुरति चुरिकां चुरछेदने ॥ आमर्षबासनामास्मी
 यतेस्मितां षीड् ॥ इषद् ॥ सने ईषद् ॥ आसनामा विदुस्पते विदुसनां ॥ मध्यमदासनामा रोमाणि
 अंचतिरोमांचा ॥ अंचुगतिप्रजनयो ॥ हृष्यते रोमाण्यनेन रोमदर्पणं ॥ हृष्यजुष्टौ ॥ हृष्यजलि
 केवाधातुः ॥ पुलकोद्गमनामनी ॥ ३४ ॥ कंदितं रुदितं रुदं जंभस्तुजिषु जंभणं ॥ विप्रलं
 भो विसंवादोरिं गणं स्वलनं समं ॥ ३५ ॥ कंदति अनेन कंदितं ॥ कदि आद्रादने रोदने
 च ॥ रोदिति अनेन रुदितं ॥ रुदिर् अच्यु विमोचने ॥ यैः क्रोशति अनेन रुदं ॥ कश आद्रादने
 रोदने च ॥ रुदितनामानि ॥ जंभते जंभः ॥ जंभणं च ॥ जंभ जंभी गात्रविनामो ॥ निद्रावसाने आ
 रंभे वामुखविकारविशेषनामनी ॥ स्वलति स्वलनी ॥ स्वल संचलने ॥ रिखति रिखणं ॥
 रिखितो ॥ रिगमिति पाठे रिगितो ॥ प्रतारणनामनी ॥ चत्वार्येतां चिप्रस्तारस्येवेतिको
 चित्ता ॥ ३५ ॥ स्पान्निद्रा रायनं स्वापः स्वप्नः संवेश इत्यपि गतं द्वा प्रमीला भुक्कुठी भुक्कु

५८

टिभ्रकुटिस्त्रिया ॥ ३६ ॥ नियतं द्रां तियत्रेन्द्रियाणि निद्रा ॥ द्राकुत्सायां गतो ॥ यत्र शेरते रा
 यनां शीड् स्वप्ने ॥ स्वपतियत्र स्वापः ॥ स्वप्नश्च ॥ स्वप्नस्वापः ॥ संविशति अत्र संवेशः ॥ विशाठ
 पवेशने ॥ ततमिन्द्रियाणां विस्तारद्राति तं द्रा ॥ द्राकुत्सायां गतो ॥ प्रमीलेति नयना न्यत्र प्र
 मीला ॥ मीलनिमीलने ॥ मद्रा अमजनि तेंद्रियो परतिनामानि ॥ भुवोः कुटिः कुटिलता भु
 कुटी ॥ भुक्कुटिश्च ॥ कुटकोटिल्यो ॥ कुटिलतायानाम ॥ ३६ ॥ अदृष्टिः स्यादसोम्येष्टि संसि
 द्विप्रवृत्तिस्वमे ॥ स्वरूपं च स्वभावश्च निसर्गः ॥ आथवेपथुः ॥ ३७ ॥ असोम्यादृष्टि विरुद्ध
 दर्शननामा ॥ संसिध्यति संसिद्धिः ॥ विधुगत्या ॥ प्रकर्षेण क्रियते प्रवृत्तिः ॥ स्वस्वरूपं स्वरू
 पं ॥ स्वमात्मानं भावयति स्वभावः ॥ भुवोः अवकल्कने ॥ निसर्जते निसर्गः ॥ सजविसर्गो स्व
 भावनामानि ॥ वेपते वेपथुः ॥ ३७ ॥ कंपो यद्गणठ इर्यो मदुज्ज्वलवत्सवः ॥ इति नाद्य
 वर्गः ॥ ॥ दुवेष्टकंपनो कंपते कंपः ॥ कपिचलनो कंपनामनी ॥ अशुभं शिरोतिदिनस्ति

क्षणः क्षणदिसायाः उत्तमः दुर्षोऽत्र उद्धर्षः मह्यतेजनेर्महः महप्रजायाः उत्तम इतं द्रुप
 तेजनाः अत्र उद्धवः उत्तम इतं जनान् सुवत्यत्र उत्सवः सुवप्रेरणे उत्सवनामानि ॥ ३८ ॥
 ॥ इत्यमरकोचायदविवरणेनामनाद्यवर्गः ॥ ७ ॥ अधोभुवनपातालबालिसद्भारसा
 तलाः नागलोकोऽथ कुहरं सुधिरं विवरं बिलं ॥ ११ ॥ अधः स्थितं भुवनं मध्ये भुवनं पतत्यस्मि
 न्निति पाताला पतत्यगतौ ॥ बलेः सप्त बलिसद्भारसायाः रत्नलं रसातलं नागनालोकः
 नागलोकः नागलोकनामानि प्राण्यादिकं कुस्मिते हृत्वा हरति कुहरं हृद् हरणे तमसा
 कुहति विस्मापयति वा कुहरं कुह विस्मापने सुष्ठु स्पति गतिमिति सुधिरं षोडशकर्म
 णि ॥ विव्रीयते विवरं च चरवरेण बिल्वते बिलं ॥ ११ ॥ छिद्रं निर्व्ययं नरोकरं ध्रुवभ्रं वपा
 शुचिः ॥ गतावदौ भुवि च भ्रं सरध्रे सुधिरं त्रिषु ॥ २१ ॥ बिलभेदने छिद्यते छिद्रं छिदिर
 द्वेधीकरणे निर्व्ययं तेस्मिन्निति निर्व्ययं नाव्ययमयचलनयोः ॥ रौतिस्वगतिप्राणिमुखेन

६०

रिति हावः इदानीदयोः इवयति हृदये मनेन द्रवः द्रुगति हिंसा कौटिल्येषु कलयति चि
 त्तं केलिः कलचलने किलति वा किल कीडयोः केलिर्दयोः परिहासति परिहासः हस
 हसने क्रीडति कीडा क्रीडविहारे खेति खेला खेलचलने खुर्दति खुर्दं खुर्द कीडा
 यो विहारनामानि ॥ ३२ ॥ व्याजोपदेशे लक्ष्यं च कीडाखेलाच कूर्दनं घर्मो निदाघः स्वेद
 स्यात्प्रलयो नष्टचेष्टता ॥ ३३ ॥ अवदित्याकारमुपि समो संवेगसंभ्रमो ॥ अंगं निघर्ति घर्मः
 कुरुरणदीप्त्योः निदघते निदाघः दहमस्मीकरणे निदाघकाले जातो वा निदाघकालः
 खिद्यते स्वेदः श्विदगात्रप्रक्षरणे स्वेदनामानि प्रलीयते प्रियांते पिप्रलयः लिदस्लेष
 णा नष्टचेष्टितामा अवहीयते गोप्यते आकरोत्र अवदित्या उदाकृत्यागे आकारमु
 प्तिनामा संवीज्यते संवेगः ॥ ७ ॥ विजीभयचलनयोः संभ्रमं येन संभ्रमः भ्रमुचनवस्थानो सं
 भ्रमनामनी ॥ ३३ ॥ स्यादाक्षुरितसंहासः सोऽस्य समना कुस्मते ॥ मध्यमं स्यादिह सि

तमसं ह्रीं एधांतनामा समं तात्तमः ॥ ३ ॥ विश्वकुसंतमसं नागाः काद्रवेयास्तन्दीश्वराः ॥
 शेषोभंतो वासुकिस्तु सर्पराजो यगोनसः ॥ ४ ॥ संतमसं विश्वकुसर्वतो व्याप्य स्थिततमो नामा
 नागंतिनागाः कद्र्या अयत्यानिकाद्रवेयाः निदेवनामनी सर्पनामनी ॥ शेषे हरिरस्मिन्नि
 ति शेषः ॥ अंतैकाले पिशित इति वा ॥ अर्वापयोगो न विद्यते अतो यस्य अनंतः ॥ दिव्य
 सर्वेश्वरनामनी ॥ वसति पाताले वासुकिः ॥ वसनि वासो वसुक स्यापत्य वा ॥ सर्पराजा सर्प
 राजः ॥ अदेवयो निसर्पराजनामनि ॥ गोरिव नासायस्य गोनसः ॥ ४ ॥ तिलित्स स्यादज
 गरे त्रायुर्वाहस इत्युभौ ॥ अलगर्दो जलव्यालः समो राजितलुं डुभौ ॥ ५ ॥ तिलतिस्नेह
 तितिलित्सः ॥ तिलस्नेहने ॥ तिलंग इति पाठे ॥ तिलगतौ ॥ आध्रभाषायां ॥ विलमागिरतिगि
 रः ॥ अजस्यगरः अजगरः ॥ अजोनित्योगरो विषमस्येति वा ॥ शेषे तस्य मिति त्रायुः ॥ जीइस्व
 प्रावाहं गतिं स्पतिवाहसः ॥ स्युहिसायां ॥ वदति प्राणिनः ॥ आत्मवशं प्रापयति वा ॥ वदप्रा

पणे ॥ ये उल्लामु ॥ अलंगिरते मेकानिति अलगर्दः ॥ जले व्यालोजलव्यालः ॥ राजितातिरा
 जितल्लादाने ॥ उं डुति डुं डुभः ॥ उं डु इति भाषतो निर्विषादिमुख सर्पनामनी ॥ ५ ॥ मालु
 धानो मातुलादि निर्मुक्तो मुक्तकंचुकः ॥ सर्पः प्रदाकुर्भुजगो भुजंगो हि भुजंगमः ॥ द्वा
 मातुरोषभिर्धानं स्थानमस्य मालुधानं ॥ मातुले धुनुरे अदिता मातुलादि निर्मुच्यते
 अनेन निर्मुक्तः ॥ मुचित्त्वमोक्षणे ॥ मुक्तकंचुकनामनी ॥ सर्पति सर्पः ॥ सप्तगतौ ॥ पर्दति
 प्रदाकुः ॥ पर्दशब्दे ॥ आसुप्रगदरागयकुं भुवं प्रियते व्यायच्छति वा ॥ एड् व्यायामे ॥ भुज
 ति भुजगः ॥ भुजकौटिल्ये ॥ भुजः सर्पदेहः तेन गच्छति वा भुजगः ॥ भुजंगमश्वा अदते अ
 दिः ॥ अदिगतौ ॥ ६ ॥ अजीविषो विषधरश्च कीव्यालः सरीसृपः ॥ कुंडली गडपाच
 सुः अवाः काकोदरः फणा ॥ ७ ॥ आशिषिदंष्ट्रायां विषमस्य आजीविषः ॥ विषस्य ध
 रो विषधरः ॥ चक्रं मंडलाकारमस्यास्ति चकी ॥ दधुं दडति व्यालः ॥ अड उद्यमो कुटि

लसर्पतिसरीसृपः। सर्पगतो कुंडलयोगात्कुंडली। गूढाः पादायस्य गूढपात्। चक्षुषी
 अवसीयस्य चक्षुश्चवा। काकस्येवोदरं यस्य काकोदरः। काकोविषविशेषः। उदरेय
 स्येति वा। फलणस्य संति फली। ७। १। दर्वी करो दीर्घपुष्टो दं दक्षको बिलेशयः। ३
 रगः पञ्चगोभोगी जिह्वगः पवनान्नः। ८। १। दर्वी फलया कृणाति दर्वी करः। कृदि
 साया। दर्वी फलस्येवाकारो यस्येति वा। दीर्घपुष्टमस्य दीर्घपुष्टः। कुत्सितं दंशति दं
 दक्षकः। दंशदशने। बिलेशेते बिलेशायः। उरसा गच्छति उरगः। पद्मान गच्छति पञ्च
 गः। भोगो स्यास्ति भोगी। जिह्वं कुटिलं गच्छति जिह्वगः। पवनः अन्नानं यस्य पवनान्न
 नः। सर्पनामानि। ८। १। त्रिधा देयं विषास्त्रादि स्फुटायानु फलणदयोः। समो कंचुकति
 र्माको ह्वेउ स्तुगरत्नं विष। ९। १। अहो सर्पे भवन्ति आदेयं विषास्त्रादिनामा स्फुटति
 अनया आदति धति स्फुटा। स्फुट फाटस्फटिकविदारणे। फनति अनया फलणा फल

६२

शब्दाय तेरो गं। रुद्धी प्रो। गातिरंध्रयतिरंध्रः। रंध्रदिंसा संराध्योः। रणति वारं ध्रं। रणशब्दे।
 शुभं परिहृत्य अभति वतते स्वभां। उष्यते क्षिप्यते धान्यादिकमस्यावपा। डुवर बीजसेताने।
 प्रमातपतनान् सुष्ठु स्यति सुषिः। षोत्तकर्मणि। बिलनामानि। गिरति पर्वादिना गर्तः। गठनिग
 रणे। आवति अस्मा च मयूरादिकमित्यवठः। अव्यते अत्र पातादिवति वा अवठः। अवर
 णे। गर्तनामनी। सुषेः। अस्यामिति सुषिरं। सुरंध्रवेण्यादिनाम। २। अंधकारोस्त्रि
 यां धांतं तिमि अतिमिरं तमः। धांते गाढं धतमसंक्षीले वतमसंतमः। ३। अंधवत्करो
 त्यंधकारः। धनंति अत्र यथो न पश्यंते धांते। तमयति तिमिरं। तमश्वा तमुग्लानौ। ति
 म्यति अनुष्टुतादिति वा तिमिरं। तिम आर्द्रभावे तम एव तमिष्यं। तमिस्त्रं स्त्री वयं सकयो
 अंधकारनामानि। अंधंतमं अंधतमसं। अंधयति जनानां दृष्टिमिति वा अंधतमसं। अंधु
 दृष्टयुपसंहारे। गाढं धांतं नामानां गतिना गाः। का द्या अपत्या विक्रम अवक्षीणं तमः अव

स्तिजोगलिकः विषवेद्यनामा आदितुडेनजीवति आदितुडिकः ॥११॥ व्यालगादिपुस
 षनामा ॥ इत्यमरकोषपदव्याख्यानेपालो तो भोगिवर्गः ॥ ॥ स्यान्नारकस्तु नरको
 निरयो दुर्गतिस्त्रिया ॥ तद्देदास्तपना वीचिमहारो रवरौरवः ॥१॥ नारनरसम्पदः ॥
 स्मिन्नकायतिनारकः ॥ नरकश्चाकेशदे निर्गतः ॥ अयोदेवमस्मिन्निति निरयः ॥ दुष्टा
 गतिः दुर्गतिः ॥ नरकनामानि त्रयं ते पापि नोत्रपनः ॥ तपसंतापे ॥ अयं ते रक्ष्यंते स्माद
 वीचिः ॥ अवरक्षणे ॥ अवीचिः स्त्री नपुंसकयोः ॥ रवरौ च संति रौरवः ॥१॥ संघातः का
 लस्तु च चेत्याद्याः सत्त्वास्तु नारकाः ॥ कुंभीपाग प्रेता वैतरणीसिंधुः स्यादलक्ष्मीस्तु
 निर्जतिः ॥२॥ संक्षिप्यंते स्मिन्निति संद्वारः ॥ संघात इति पाठो ह न हि सागस्योः ॥ काला
 न्ययो मयानिस्तत्रान्यस्मिन्नितिकालस्तत्रः ॥ इत्यादि नरकभेदनामानि ॥ प्रकर्षण न
 रकमिताः प्रेताः ॥ नरकसंबन्धि प्राणिनामा विगतंतरणं विस्तरणं मत्रविस्तरणं ॥ वित

हारः

६३

रणे नैव नरलोके भवा वैतरणी विस्तरणि रेव वैतरणी नामा नरकसिंधुनामा नलक्ष्यते
 अलक्ष्मी ॥ लक्ष्मदर्शना कनयोः ॥ तत्सन्मार्गानिष्क्रान्तिर्निरुतिः ॥२॥ विष्टराजः कारणादु
 यातना तीव्रवेदना ॥ पीडा बाधा व्यथा दुःखं मामनस्य प्रसूतिजो ॥३॥ अभोग्यनामनी ॥
 विशाति ययानरकं विष्टिः ॥ विष्टप्रवेशने ॥ आजवते नरके यया आहुः ॥ ३ ॥ अगतौ ॥ नरके देद
 दादनामानि कृणतिकारणा ॥ इहिसाया ॥ यातिनाशयया यातना ॥ या प्रापणे ॥ तीव्रवेदना
 नामनी ॥ कषिष्यति हि सिष्यति कष्टः ॥ कषहिंसाया ॥ कृणति वेष्टयति कष्टं ॥ कृती वेष्टने ॥ आ
 समं ताद्वि संलाति आभीला ॥ ॥ स्यात्कष्टं कष्टमाभीलं त्रिष्टेपां भेद्यगामियत् ॥ ॥ ला
 शने ॥ शरीरपीडनामा दुःखवाचकानीति केचित् ॥ ॥ इत्यमरकोषप्रकरणे पदवि
 दितौ नरकवर्गः ॥ ॥ समुद्रोत्थिरूपारपाशवारः सरित्पतिः ॥ उदन्वानुदधिः सिंधुः सरस्वा
 त्रसागरोर्णवः ॥ ॥ समुद्रात्समुद्रः ॥ उदीकुदने ॥ समंतामुदरातिवा ॥ आपोधीयंते त्वं

ने

निः। मर्यादया कुंभुवनपरातिश्रुतपारः। पृथालनपारणपरण्योः॥ अवारपारमस्यदुस्त
 रत्नात्पारावारः। सरितापतिः सरित्यतिः। उदकमत्रास्तिउदन्वान। उदकानिधीयते त्रेत्युद
 धीः। स्पन्दतेजलमत्र सिधुः। स्पन्दुप्रस्ववणे। सरोस्पास्तीतिसरस्वान। सगरेः दतः सागरः
 अर्णस्पत्रसंतिअर्णवः॥ १॥ रत्नाकरोजलनिधिर्यादपतिरसापतिः॥ तस्यप्रभेदाह
 रोदोलवणेदस्त्यापरे॥ २॥ रत्नातामाकरोरत्नाकरः। जलानानिधिः जलनिधिः। या
 दसापतिः यादः पतिः। अपापतिः। अप्यतिः। समुद्रनामानि। श्रीरमुदकयस्यहीरसदाल
 वणमुदकयस्यलवणेदः। तस्यापरे। कते। दधुदः। प्रतोदः। सुरेदः। इक्षुदः। स्वादूदः॥ ३॥
 आपस्त्रीभूमिवावीरिसालिलकमलजलः। पयः। कालानममः। जीवनभुवनवनः॥ ३॥
 इद्रेणअप्यतेआपः। आपत्वव्याप्तो। वरणेतिवा। वरेण। गदरणे। सरतिसालिलास
 गतो। काम्यते। पितेरसितिकमल। जलतिजडीभवतिजलजलः। पात्योपीयतेपयः। की

६४

गतौ। दवीनामांकचुकवतिष्टतिकंचुकः। निर्मुच्यतेनिर्मोकः। सर्पकंचुकनामनी। श्वेड्य
 तिश्चेडः। डिश्चिडाअवक्तेरादे। अतारंगिरतिगरल। देहवेवोष्टिबिषा। विषलव्याप्तो॥
 विषरादः पुंसिक्लीबेचा। विषनामानि॥ १॥ पुंसिक्लीबेचकाकोलकालकूटदलाद
 लाः॥ सौराष्ट्रिकः शौक्लिकेयोब्रह्मपुत्रप्रदीपनः॥ १०॥ काकवन्मेचकः काकोलः। का
 किवकोलयतिसंस्थापतिवाकाकोलः। कालवर्णस्पकुटः कालकूटः। दलतिजठरं
 दलादलः। दलविलेखनः। सुराष्ट्रदेशेभवः सौराष्ट्रिकाशुकुदेशेभवः शौक्लिकः। ब्र
 ह्मणः पुत्रोब्रह्मपुत्रः। प्रदीपयतिप्रदीपकः। दीपिदीप्तो॥ १०॥ दारदोवत्सनाभश्चवि
 षभेदाअमीनवः॥ विषवेद्यो जागुलिकोव्यालगाह्यादितुडिकः॥ ११॥ इतिपानाल
 भोगिवर्गः॥ ॥ दारयतिदारदः। दारेगामविशेषेभवोवा। वत्सस्येवनाभिर्यस्यवत्स
 नाभिः। अमीनवविषभेदानामा जांगलीविषविद्या। जांगलिवा। जांगलावा। सास्या

विभेति सर्पान् भेकः। डिभिर्जाभयो मंडते शोभते किं किणी जातवत्ताका दोमंडूकः। मडि
 भूषाया। वर्षासु भवति वर्षाभः। भूषताया। शलति प्रवनेः शास्त्ररा। शब्देः करणे दुर्ग
 तिदुर्गः। भेक नामानि। २४। शिली गड्पदी भेकी चर्षा भिक्क मठी दुलिः। सुद्धरस्य प्रि
 याष्टु गी दुर्नामा दीर्घ कोशिका। २४। शिनोति श्यति वाशली। श्योत च्च करणे। शि
 लति मदति। शील उठै। गड्पद जाति स्त्री नाम। भेकी वर्णा स्त्री। भेक जात स्त्री ना
 मा जलं जलयति दुलिः। दुल उठै। ये लै। क मठ जाति स्त्री नाम। श्यगाति श्यगी। श्यदिंसा
 या। मद्धुः। अस्य भार्या नाम। दुष्टो नाम नमन मस्यास्ति दुर्नामा। आकारांत दीर्घ
 कोशकारत्वा दीर्घ कोशिका। हस्तिजलौक नामनी। २४। जलाशया जलाधारात्
 जगाध जलौकः। आदावत्सु। सिंघालं स्यादुपकूपन लात्राये। २४। जलमा
 शेते जल लात्राये। जलस्य आधारे जलाधारा। साधारण जल स्थान नामनी कलौ

60

तेषां ठीन। पाठव्यक्ताया वाचि। पाठयते स्वजातीयविरुद्धमिति वा। यट भेदने। वडु द
 ड्पनामनी। ड्पतिमित्युलूपी। लुपलोपो। शिशुर्भवति शिशुकः। शिशुवच्चपल
 मस्य नामनी। नडाख्ये तृणे चीयते नीर्यते चिलिमिति। चीड् चयने। लीड् स्लेषणे।
 तृणसंचारि मस्य नामनी। प्रोषति पित्तादि प्रोषी। उषधुषदादे। शफानुगतिस्याध
 नावयवान् रीणाति पीडयति वाफरी। रीगतिरेवण्यो। पित्तमीन नामनी। २५।
 सुद्रांशो मत्स्यसंघातः पोता धानमथो कया। रोहितो मद्धुः। शालोरा जीवः शकु
 लस्तिमिः। २५। सुद्राणामपरिमितपरिणामा नामन्य अडः। सुद्राडः। मत्स्यानां स
 घातो मत्स्यसंघातः। मत्स्यपोताः अस्मिन्नाधीयंते पोता धानं। मत्स्यपोतसमूहनामा
 लोहितवर्णत्वाद् रोहितः। जलमज्जति मद्धुः। मज्जनिमज्जनो शलति शालः। शल
 आशुगमनो राज्याः अस्य संति राजीवः। शक्नोति गंतुं शकुलः। शकुल शक्नोति। तिस्य

तिमिः॥ तिमिः आद्रभावेः॥ तिमिगिलादयश्चाष्टयादोसिजलजंतवः॥ तद्रेदाः शि
 शुमारोदशंखवोमकरादयः॥ २०॥ तिमिगिलसीतितिमिगिलः॥ गनिगरणे॥ एव
 मादीनिअयविशेषनामनी॥ यातयतिबालमस्यान्वेतुप्रयलंकुर्वतियादोसियादो
 प्रयलोः॥ कूरजलजंतुनामाशिश्नमारयतिशिश्नुमारः॥ मडूग्राणस्यागोः॥ उवत्तिउव
 उदीक्रेदनेः॥ शंक्तेस्माच्छकुः॥ शंकिशंकायाः॥ मयाकरोतिमकरः॥ एवमादीनिसा
 दोभेदनामानि॥ २०॥ स्यात्कुलीरः कर्कटकः कुर्मोयमेष्टिकमठकछयोः॥ मादो
 वराहोनकस्तुकुंभारोयमहीलता॥ गंडूपदः किंचुलिकोमिहाकागोधिकासमो॥
 २१॥ कैलीयतेकुलीरः॥ लीडूस्तेषणे॥ कुलीः मात्परलोकायईरयतिवाईरप्रेरणे॥
 छणेतिजननीकर्कटकः॥ हृदिसायाः कर्कटनामानि॥ मह्यं लतेवतिष्ठतिमहील
 ता॥ गंडूः शरीरमथयएवपदानियस्यसः॥ गंडूपदः॥ मगादिकिंचिलुचित्वाचुलति

अपनयतिकिंचिलुपः॥ चुलअपनयोः लताकारपाटलवर्णकमिनामानी॥ एरतिज
 हातिविलोनिहाका॥ उहाकृत्यागोः॥ गुध्यतिगोधिकागुधपरिवेशने॥ जलचरप्राक्किवि
 शेषनामानि॥ २१॥ रक्तपातजलोकायास्त्रियाम्मिजल्लोकसः॥ मुक्तास्फोटस्त्रिया
 शुक्तिः शंखस्यालंबुसस्त्रिया॥ २२॥ रक्तपिबतिरक्तपाः॥ रक्तपावाः॥ जलमोकास्त्र
 नयस्याः॥ जलकाः॥ जल्लोकसश्वाजल्लूकनामनी॥ मुक्तास्फोटतियतः॥ मुक्तास्फोटः॥
 स्फुटविकसनोमुक्ताः॥ यतः शोकंतिशुक्तिः॥ शंसुरवंखनतिशंखः॥ खन्तुअवधारणे॥ ज
 ननार्थेचादुःखंशमयतिवा॥ मअपशमने॥ मंगलार्थिनाकाम्यतेकंबुः॥ कमुकोतौ॥
 शंखनामनी॥ २२॥ शुद्धशंखाः॥ शंखनखाः॥ शंखकाजलशक्त्याः॥ भेकेमंडूकवर्षा
 मः॥ शाल्तरश्मवददुराः॥ २३॥ शंखवदनेविद्यतेरवमाकाशोऽस्यशंखनखाः॥ नद्या
 दोः शुद्धशंखनामनी॥ शंसुरवतिशंखः॥ वागतिगंधनयोः॥ जलशुक्तिनामा॥

त्रयति बडिशो॥ श्यो तन्त करणे॥ मत्स्या विध्यंते येन मत्स्य वेधनं॥ व्यधता उ नो मत्स्य गल
 माद समीप कायो यत्र नामनी॥ १६॥ पृथुरो मा झयो मत्स्यो मी नो वै सारिणे उज्ज॥ विशा
 रः शकुली चाय गंडकः शकुलार्भकः॥ १७॥ पृथु निरो माणि पक्ष्माणि यस्य पृथु
 रो मा॥ बाल मत्स्या न्न श्रुति श्रुतः॥ श्रुति साया॥ मोघ ति मांस जिघ्रसा मत्स्यः॥ म
 दी दर्ष ग्लप नयोः॥ मी यते धी वरेण मीनः॥ मी ड् हिंसाया॥ मि नो ति क्षिप ति जल मिति वा
 दु मि च्छ प्रक्षेपणे॥ विसार ति विसारी॥ स्त गतो॥ विसारि एव वै सारिणः॥ अंडा ज्ञायते अ
 उज्ज॥ विसर ति विसारः॥ शकुलं दाल्प मस्या स्ति शकुली॥ शकुल इति वा पाठः॥ शक्य ते ग
 दी तु शकुलः॥ शकुल शकौ॥ मत्स्य प्रभेद नामानि॥ गंड ति पुच्छा छो दना हंडकः॥ शकु
 लार्भक नाम॥ १७॥ सदसः दंष्ट्रः पाठी न उल्पी शि शुकः समौ॥ नल मी न श्विलि
 चिमः प्रोष्टी तु शफरी द्वयोः॥ १८॥ बहु दंष्ट्र ला हस दंष्ट्रः॥ भक्ष्य तया शास्त्रेषु पठ्य

६८

मरि चंधार यति कर्मधारः॥ नावा तारय ति नाविकः॥ नौ तारयित्वा नामनी॥ १९॥ साया
 त्रिकः पोत वणिक् कर्णधारस्तु नाविकः॥ नियामकाः पोत वाहाः कूप कोस्तु गुणव
 हकः॥ नौ का दंडः क्षेपणः स्याद रिच के नि पातकः॥ २०॥ नेतुं नियच्छति नियामका
 यम उपरमे॥ पोत वदना मा कूप प्रकृति स्थला कूपकः॥ गुणे नर ज्वा व द्रो वक्षकः गुणव
 हकः॥ पोत मध्य स्थ पता का स्तंभ नामनी॥ क्षिप्य ते यया नौः क्षेपणं॥ क्षिप प्रेरणे॥
 नौ प्रेरण दंड नामा ऋच्छति नौ अनेन अरित्रं॥ अग तो॥ के जले नावो नि पात्यंते नेन
 के नि पातनां पदु ल्गतौ॥ नौ दर्वी नामानि॥ २१॥ अभि स्त्री का दृ कु दालः सेक पा
 त्रं तु सेचनं॥ पान पात्रं तु पो तो ब्धि भवे त्रिषु समुद्रिय॥ २२॥ अभ्र यति पोते लवणं
 पात याति अभ्रिः॥ अभ्र गतो॥ लवण दिख नन का दृ कु दाल नामा॥ सेका य पात्रं
 सेक पात्रं॥ सिच्य तेनेन सेचनां विचिर श्रणे॥ पोतरं ध्र प्रविष्ट स्प जल स्प वदि सेचना

पनिर्मितदारुपात्रनामनी॥यानायपात्रेयानपात्रे॥प्रयतेकालक्रमेणपोतः॥प्रयविदा
 रणे॥वादित्रनामनी॥समुद्रेभवसमुद्रियात्रिषुकथं॥समुद्रियात्रापःसमुद्रियलव
 रण॥समुद्रियस्तरंगः॥इत्यादि॥१३॥सांमुद्रिकोमनुष्योब्धिजातादौनौसमुद्रिका॥
 क्कुवेर्धनावनावोर्धेतितनोकेतितिस्त्रिषु॥त्रिघागाधाप्रसन्नोऽऽःकलुषोनच॥आ
 विलः॥१४॥अब्धिभवमुक्तादिनामा॥नावःअर्धअर्धनावं॥नावार्धनामा॥नावमति
 कांतं॥आतितनु॥अतीतनोकजलादिनामावक्ष्यमाण॥अगाधशब्दपर्यंतत्रिषुवर्तते॥
 प्रसीदतिप्रसन्नः॥सुदुर्लविदारणागस्यवसादनेषु॥नछाद्यतेअच्छः॥छदुअपवा
 रणे॥निर्मलनामनी॥कंजलंलनातिकलुषः॥लुचछेदनोन॥अच्छःअनच्छः॥आ
 विलति॥आविलः॥विलभेदनो॥अनिर्मलनामनि॥१४॥निम्नगभीरंगभीरमुक्ता
 नंतद्विपर्यये॥अगाधमतलस्यर्शकैवर्त्तदाशधीवरो॥१५॥खननायनितरांमा

६७

यतेनिम्नाम्नाअभ्यासे॥गमनेभियंरातिगभीरं॥गभीरंचारादानो॥गोभुवंभियमीरयतिवा
 ईरप्रेरणेअत्यर्थनिम्ननामानि॥कुर्धंतन्यतेउत्तानां॥तनुविपर्यये॥निम्नविपर्ययनामा॥
 नगाधमगाधागाधप्रतिशालिसयोः॥नविद्यतेतलस्यर्शोत्र॥अतस्पर्शः॥अतलस्यर्श
 नामनि॥कंजलेवर्त्ततेकैवर्त्तः॥चतुवर्त्तनो॥मत्स्यादयः॥तेषांहंतायंकैवर्त्तः॥विक्रये
 एमत्स्यान्वददातिदाशः॥दास्तदानो॥दास्नामिमस्यामितिवा॥दास्तदिसायां॥मत्स्यध
 तेधीवरः॥मत्स्यान्ध्यायतिवा॥ध्येचितायां॥जालिकनामानि॥आनायः॥पुंसिजालं
 स्पाछल्लस्रत्रयविक्रकं॥मत्स्याधानीकुवेणस्याद्वडिशंमत्सवेधनं॥१६॥अस्याः
 अनेननीयंते॥आनायः॥नीडूआपणे॥जालवद्धवास्तवत्तिष्ठतिजालं॥जालनामनी॥
 मत्स्यत्वेनजलंपुनातिपविक्रकं॥पृष्टपवनो॥शरणयंचाणस्त्रजं॥जालरज्जुमत्स्याः
 धीयंतेत्रमत्स्यधानी॥कुत्सितवेणंतेमत्स्याअत्रकुवेणी॥वेणगतो॥बालिनोमत्स्यान्

पुष्करमुदकमत्रास्तिपुष्करिणी॥ खन्यतेखाता॥ खनुअवधारणे॥ कत्रिमजलाशयनाम
 नी॥ नखन्यतेअखानादेवे॥ खन्यतेदेवखाता॥ तदानीअकतिकुटिलेयथाभवतितथाप्रा
 प्रोतितठाक॥ अकअगकुटिलायागतौ॥ प्रवादेएतदानीताउयतितठाग॥ तदतउअ
 घातो॥ पद्माकरनामानि॥ पुष्करमुदकमासरत्यत्रकासारः॥ कमलानायुत्वात्कासारः॥ इय
 र्तिवासरतिप्रवदतिवासरसी॥ सरस्वतीसांतोया॥ सृगतौ॥ २७॥ वेशंतयुबलंचाल्यस
 रोवापीतुदीर्घिका॥ खेयतुपरिध्वधारस्वभसायत्रधारण॥ २८॥ नज्वलवर्तिम
 हाजलाशयाशयमहिषादयः॥ अस्मिन्विशंतः॥ वेशंतः॥ विशाप्रवेशनोपलंतिमहि
 षादयोअत्रपल्वलापलगतौ॥ अल्पसरोनामा॥ उष्यतेपद्मादिकमस्यावापी॥ दुव
 प्रबीजसंतानोदीर्घेर्वादीर्घिकादीर्घचतुरस्रयाजातजलस्यनामनी॥ खन्यतेपरि
 रवाधोअस्मिन्विशंतः॥ वेशंतः॥ विशाप्रवेशनोपलंतिमहिषादयोअत्रपल्वलापलगतौ॥ २९॥

७९

खन्यतेपरिखा॥ खयंचादुर्गवेषनखात्रिकनामानि॥ अद्रियतेआपोत्रआधारः॥ अंभो
 धारणगर्तनामा॥ आल्यतेआलवाल॥ लुडुछेदने॥ अंभः॥ आवेलतेअवाला॥ व
 लसंचलने॥ आसंभतादुष्यतेअवापः॥ सेकार्यपरितः॥ परितः॥ दतजलाधारनामानी॥
 नदतिजलवेगेननदी॥ नदअव्यक्तेवादे॥ सरतिसरस्वसृगतौ॥ तरंगा॥ अस्यासंतितरं
 गिणी॥ शैवलमनास्तिशैवलिनी॥ तदावस्यास्तितटिनि॥ द्वादोस्यास्तिद्रादिनी॥ द्वा
 दुनिवापाठः॥ धुनोतिपापधुनी॥ धुन्कंपने॥ २९॥ तरगिनीशैवलिनीतटिनीद्रद
 नीधुनी॥ श्रोतस्वतीदीपवतीस्त्रवतीनिम्नगापगा॥ भागीरथीत्रिपथगातिस्त्रोताभी
 षस्त्रपि॥ ३०॥ स्रोतः॥ अस्यास्तिस्त्रोतस्विनी॥ दीपान्यस्यासंतिदीपवती॥ स्त्रवतिस्त्र
 स्त्रवतीनिम्नगछतिनिम्नगा॥ भागीरथस्यापत्यंभागीरथी॥ चयाएणपथानासमाहा
 रः॥ स्त्रिपथ॥ तेनगछतित्रिपथगा॥ त्रीणिस्त्रोतांसियस्यासात्रिस्त्रोताभीषस्त्रतेमी
 षस्त्रः॥ पुडुप्राणिप्रसवे॥ भागीरथीनामानि॥ ३०॥ कालंदीसूर्यतनयायमुनाश

मनस्वसा॥ रेवातुर्नर्मदा सोमोद्भवा मेखलकन्यका॥ ३१॥ कलिंश्च पर्वतोद्भवा कालिदी
सूर्यस्य तनया सूर्यतनया॥ यमेन यमलजा यमुना॥ रामनस्य यमस्य स्वसा रामनस्वसा
यमुनानामानि॥ रेवतिविध्यादौ रेवा रेवप्रगतौ॥ नर्मकेलिं पल्लवसेददाति नर्मदा॥
सोमः उद्भवो यस्यासा सोमोद्भवा॥ मेखलस्यादेः कन्यका मेखलकन्यका॥ नर्मदाना
मानि॥ ३२॥ इकरतोया सदा नीराबाहु दासेत्यवादिनी॥ उतद्रुस्तु ज्ञानद्रुः स्यादि
पाशातु विपादस्त्रिया॥ ३३॥ ईश्वरकरतोया ज्ञाताकरतोया॥ सदा नीरमस्यास्ति
सदा नीरा॥ गौरीप्रदाने शर्वकरजला ज्ञातानदी नामनी॥ बाहुबलं ददाति बा
हुदा॥ सितमंबुवाहति सितवादिनी॥ सैव सैतवादिनी॥ कार्तवीर्यावितारित नदी
नामनी॥ सुशोभनयथा भवति तथा पापं तु दति श्रुतुद्रिः॥ तुदव्ययने वाशिष्ठम
तिभया छतधा द्रवति शतद्रुः॥ दुगतौ पुत्रशोका कुलवशिष्टः प्रविष्टः नदी नामनी॥

७२

लैरव्यक्तं हृदयं हृदयव्यक्तेरादेः॥ अत्र राजलाशयनापु॥ आद्वयते गावः
अस्मिन्नित्यादेव॥ दुदानादनयोः॥ नियतं पदावो जलं पिवति निपानां कूपसमी
पे बद्धशिलामयजलद्रोणं नामनी॥ २५॥ पुंस्ये बाधुः प्रह्लादकूप उदपानं तु पुंसि
वा॥ नेमस्त्रीकास्पवी सा होमुखवर्धनमस्य पत्न्या॥ २६॥ जलानि अनेन अनंति
अंधुः॥ अनप्राणने जलं प्रजहाति प्रहिः॥ अहा कृत्या गो कुत्सिताः आपां अत्रति
इति कूपः॥ उदकानि पीयते उदपानां कूपनामनि॥ जलैस्तटनीयते जलातकमने
ननेमि॥ नीडप्रापणे त्रयाणामप्राणं समाहारस्त्रिकाः॥ अगाधकूपजलाक
र्षणार्थं कूपोपरि निर्मितैः त्रिचारुयंत्रनामनि॥ ईदृशकामिपिनाहः॥ न हर्षधने वि
नाह इति वा पाठः॥ तदा सरवधातुः॥ कूपमुखवर्धननामा॥ २७॥ पुष्करिण्यानुखा
तं स्यादखातं देवखातकं॥ यदा करस्तडा गोस्त्रीका सारः सरसी सरः॥ २८॥

अभः अनया प्रणलति प्रणली॥ प्रणल इति वा पाठः॥ न लगतो॥ प्रासादादौ नि
 र्मितजलमार्गनामा॥ उत्तरे पदे त्रिषु वर्तते॥ ३४॥ देविकायां सरव्यां च भवेदावि
 कसारवो॥ सौगंधिकंतु कद्धारं दह्य करत्तु संध्यकं॥ ३५॥ दिविकायां भवेदेविकं
 सरव्यामुद्रवं सरयूद्रवं दिविका सरयूद्रवस्तुनः क्रमेण नामनी॥ सुगंध प्रये
 जनमस्य सौगंधिका॥ केजले द्वादशे कद्धारं लु द आ ल्हादने॥ इन्द्राद्रक्त परिम
 लव दुलोत्पल नामनी॥ दह्यति भ्रमरो च दह्यकां दह्य भ्रमरो॥ संध्यावद्रक्तं
 ध्यात्वा दह्य संध्यकं॥ रक्तोत्पल नामनी॥ ३५॥ स्यादुत्पलं कुवलय मय नीला
 ज नम च॥ इंदीवर च नीले स्मिन्न सिते कुमुद कैरवो॥ ३६॥ उत्तरे चूर्ध्व पलति उत्प
 ला पलगतो॥ कौभुविलते कुवलयं वल संचलने॥ कुत्सितो वलयो स्थिवोति
 उत्पलमात्र नामनी॥ पुष्पेषु इदं ति इंदीवरं॥ इति परमं स्वर्यं॥ नीलांबुजमिति

७३

स्पष्टं॥ नीलोत्पल नामनी॥ कौमोदते कुमुदं मुददर्थं॥ केजले रवोस्य कैरवो रत्न
 स्पेदं कैरवं॥ सितोत्पल नामनी॥ ३६॥ शालक मेषां कंद स्याद्धारिपर्णी॥ शकु
 भिका॥ जलनीली तु शैवालं शैवलं च कुमुदती॥ ३७॥ शालने शालकं॥ श
 लस्लाघाया॥ उत्पलादिकंद नामा॥ वारिपिपति आछादयति वारिपर्णी॥ दृषा
 लन पररणयोः कुंभयति वारि कुंभिका॥ कुंभ आछादने॥ वारिपर्णस्तु कुंभिक इ
 ति वा पाठः॥ जलापर्यस्तलतारूपशस्त सरोज नामनी॥ जले नीलिका जलनीली
 जले शैतै शैवालं॥ शैवलं च शैवली॥ शैवली च शैवली॥ शैवली च शैवली॥ कुमुदानि अस्य
 सन्ति कुमुदती॥ ३७॥ कुमुदिन्यां नलि न्यां तु बिसनी पद्मिनी मुरवा॥ वापुंसि प
 द्मं नलिनं मरविंदम होत्पलं॥ ३८॥ कुमुदिनी चा कुमुदददीर्घिका नामनी॥
 नलिनी॥ पद्मिनी॥ बिसिनी॥ एवमादीनि कुमुदिनी वहा॥ पद्यते सेव्यते पद्म॥

पदुल्लसेवायां नल्पतेरिचतेचंद्रेण नलिना नलगंधने गंधनेखेदः अरात्रवि
 दति अरविदा विदलाभो मदच्चततउत्पलचमदोत्पलं ॥ ३७ ॥ सहस्रपत्रकमलं
 शतपत्रकुशोशायं ॥ पंकेरुहं तामरसंसारसंसारसीरुहं ॥ ३८ ॥ सहस्रपत्र
 एयस्यसहस्रपत्रं केनवारिणामल्पतेकमलं मलमल्लधारणे ॥ शतपत्राणि
 यस्पशतपत्रं कुशोजलेतेकुशोशायं पंकेरुहतिपंकेरुहं रुहबीजजन्मनिप्रादु
 र्भावे ॥ ताम्पतिरसतिचतामरसं रसं आस्वादने रसस्यां भवंसारसं सरसीरु
 हं रुहं ॥ ३९ ॥ विसप्रसूनराजीवपुष्कराभोरुहाणि च ॥ पुंडरीकं सितोभोजमथ
 रक्तसरोरुहं ॥ ४० ॥ विसंप्रसूनमस्य विसप्रसूनं राज्यं अस्पसंतिराजीवापुष्पा
 तिपुष्करं ॥ पुष्पपुष्पौ ॥ अंभस्सिरोरुहसि अंभोरुहं पद्मनामानि ॥ पुष्पतिपुंडरीकं
 पुष्पभुवर्गमणि ॥ सितपद्मनामा ॥ ४१ ॥ रक्तोत्पलं कोकनदं नालो नालमयास्त्रि

७४

विगताः पाशा यत्र साविपाशा ॥ विपाद्वा विपाश नदीनामनी ॥ ३२ ॥ शोणोदिरण्य
 वादः स्यात्कुल्याल्यावत्रिमासरित् ॥ शरावती वेत्रवती चंद्रभागा सरस्वती ॥ ३३ ॥
 शोणतिशोणः शोणवर्णस्यो ॥ हिरण्यं वदति हिरण्यवादः ॥ वदप्रापणे ॥ शोणं
 दनामानि ॥ कुल्यते कुल्या ॥ कुलसंस्थागो ॥ नदीमाह कहेत्रसेकाय अल्पद्वित्रिमस
 रिनामा ॥ शरविशेषा अत्र संति शरावती ॥ वेत्रावेण वेत्रसंति वेत्रवती ॥ चंद्रेण भा
 गतो न्यस्ता चंद्रभागा ॥ चंद्रभागाभ्यांगिरिभ्यां जातावा ॥ सरांसि अत्र संति सरस्व
 ती ॥ सरति प्रवदति वा सरस्वती ॥ ३४ ॥ कावेरी सरितो न्याख्यसंभेदः सिंधुसंगमः
 द्वयोः प्रणलीपयसोपदव्या तत्रिषु तरे ॥ ३५ ॥ कावेरादद्वैर्जातावा कावेरी ॥ एता
 निप्रत्येकं नदीविशेषनामानि ॥ अन्याश्च वृक्षवेण्यादयः अत्र नंयकारेण गंयवि
 स्तरभया नोक्ताः ॥ संभिद्यते सर्गं च तेन सरितो न्यसंभेदः ॥ अनेकसिंधुसंगमनाम

स्त्रियां॥ मृणालविसम आदि कदंबेखंडमस्त्रियां॥ ४९॥ कोकाश्चक्रवाकानंद
त्यत्र कोकनद। नदञ्च व्यक्ते शब्दे। रक्तपद्मस्य रक्तोत्पलस्य च नामा। नलतेनाल। न
लं च। नलगंधने। यथादिदं डाकारं च तनाम। मृण्यते मृणालं। मृण्यतर्पणे।
मृणदि सायां मिति धातुर्वा॥ भक्षणसमये तंतवः। अत्र विस्पृते विसं। विस
उत्सर्गे। पद्मकंदोपरि स्थितमस्य नामी। भ्रमरेभ्योरसंस्त्रनोति खंडो खण्ड
दाने। अनादिसमूहनाम॥ ५०॥ करहाटः। शिफाकंदं किंजल्कः। केसरोस्त्रि
यां॥ संवर्त्तिकानवदलं बीजकोजोवराटकः॥ इति वारिवर्गः॥ ॥ ५१॥
करंध्रं तिकरहा॥ मीनास्ते रघते करहाटः। अटपटगतौ। उपरिवर्धनादलं
रदयं तिकलहाः। पद्मादयः। रदस्यागो। तानि प्रतिदिनाभिवर्ध्या अयते वा
रहाटः। शिनोति भुवं शिफा। शीङ् निशातनो। कदति भक्षणार्थं मत्स्यादीनि

तिकंदः। कदि आह्वाने। पद्यादिमूलनामानि॥ किंचिज्जलतिजडभवतिकिंज
 ल्कः। जडघातो। केजलेसरतिकेसरः। सृगतौ। केसरनामानि॥ संवर्त्तयते संव
 र्तिका। वतुवर्त्तने। पद्यादिनवदलनामा। वरंश्रेष्ठमठतिवराटकः। अटपटग
 तौ॥ बीजकोशनामा॥ ४२॥ ॥ इति वारिवर्गः॥ ॥ उक्तं स्वव्योमिदिकालध
 शब्दादिसनाद्युक्तं॥ पातालभोगीनरकंवारिचैषांच संगतं॥ ॥ इत्यमरसिंह
 दूतौ नामलिंगानुशासने॥ स्वरादिप्रथमः कां उः सांगरवसमर्थितः॥ ७॥
 इति श्रीवंगलकामय्यभट्टोपाध्यायस्तनुलिंगय्यस्तरिविरचितायाममरको
 शापदविवृतौ प्रथमकां उ विवेचनं॥ ॥ श्री॥ ॥ अथ भौमं द्वितीयकां उ
 मारभते॥ ॥ वर्गः पृथ्वी पुरश्चमा भद्र नौषध मृगादिभिः॥ नद्र ह्यस्र न विद्रु
 म्प्रेः सांगोपांगैरिहोदिता॥ ॥ इहास्मिन्कां उ सांगोपांगैः पृथ्वी पुरश्चमा भ

ते मनः मनज्ञाने मनोनामानि ३१ इति श्रीवंगलकाम
रिविरचितायाममरकोशापदविवृतोक्तालवर्गः श्री बु
शेमुषीमतिः प्रेक्षोपलब्धिश्चित्संवित्प्रतिपज्ञप्तिचेतना
मने मन्यते मनीषा मनज्ञाने मनसः इषावत्तलांगलदंड
तिधिषणा धृषा प्रागल्भ्ये च ध्यायंतिययाधी ध्ये चिंताय
अवबोधने ज्ञयं मोहं मुह्यति ज्ञेमुषी मुषस्तेये अनय
ज्ञा ईश्वरदर्शने यया उपलभ्यते उपलब्धिः दुलभप्रा
ताया अनया सम्पदेति ति संवित् प्रतिपद्यते अनया
याज्ञप्तिः ज्ञानवबोधने चेतयते नया चेतना ९ धीर्धा
मानसं चित्ताभोगो मनस्कारः चर्चा संख्या विचारणा
चुभृतं सर्वमस्यामिति कामेधा मेधसंगमने स्मृतिश्च

चेष्टयतेनेनसंकल्पः कुपकुपौ मानसव्यापारनाम
सिकरोतिमनस्कारः मनःपरिपूर्णतानामनी चर्चते
ख्यायतेनयासंख्या ख्याप्रकथने विचार्यतेनयावि
र्षनामानि २ अध्याहारस्तर्कशुद्धेविचिकित्सातुसं
र्णयनिश्चयो ३ अध्याहारइतिअध्याहारः तरति
वनतरणयोः उह्यतेनेनशुद्धः युक्तिप्रज्ञानामानि
वासे उभयकोटौसंशेतेसंशयः शीघ्रस्वप्ने संदिद
पचये स्थाणुर्वापुरुषोवेतिद्वौपक्षोयस्यद्वापरः संदे
तरानयतिनिर्णयः एण्डप्रापणे निश्चिनोतिनिश्च
ष्टिर्नास्तिकताव्यापारोद्देहचिंतनं समौसिद्धांत
इदमिथ्यमितिबुद्धिनामनी मिथ्यावासौदृष्टिश्च

॥ ह नौषधि न गादिभिः ॥ न ह स स्रविष्ट्रैः रूपलक्षिता द्वावर्गः छदिताः
व लुप्तकारतया तत्राया सभावौ ॥ अस्याः सर्वं भवतीति भग्नसत्तायाः उकारो
तस्त्रिंशोऽयं यंतुरेफांतः ॥ अ